

**Милица ПЕТРУШЕВСКА
Сузана ЦВЕТКОВИЌ**

**МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
И
МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА
СО КОМУНИКАЦИИ
ЗА СРЕДНО СТРУЧНО ОБРАЗОВАНИЕ**

ЗА IV ГОДИНА

за паралелките со албански и турски јазик

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Д-р Катица Трајкова
Елизабета Јегени
Билјана Митевска

ЛЕКТОР:

Елена Тошева

КОМПЈУТЕРСКА ОБРАБОТКА:

Сузана Тодеска

ТЕХНИЧКА ОБРАБОТКА:

МагнаСкен - Скопје

Издавач:

Министерство за образование и наука на Република Македонија

Печати:

Графички центар довел, Скопје

Тираж:

2.800

Со решение на Министерот за образование и наука на Република Македонија бр. 22-4474/1 од 09.08.2010 година се одобрува употребата на овој учебник

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека “Св.Климент Охридски” , Скопје

811.163.3 (075.3)

ПЕТРУШЕВСКА, Милица

Македонски јазик и македонска литература со комуникации за средно стручно образование : за IV година за паралелките со албански и турски јазик / Милица

Петрушевска, Сузана Цветковиќ. - Скопје : Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2010. - 127 стр. : илустр. ; 30 см

ISBN 978-608-226-134-8

1. Цветковиќ, Сузана[автор]

COBISS.MK-ID 84280842

ВОВЕД

Учебникот по македонски јазик и литература за IV година реформирано гимназиско образование за учениците од другите заедници е изработен според Наставниот план и програма дадени од Министерството за образование и наука на Република Македонија.

Имајќи ја предвид комплексноста на предметот учебникот е поделен на два дела **Јазик** и **Литература**.

Наставното подрачје **јазик** ги содржи следните содржини: стилистика, дијалектологија, лексикографија, фразеологија и ономастика.

Во наставното подрачје **Литература** застапени се видови и жанрови во современата литература, современи македонски романсиери, драмски автори, современи лирски поети чии дела оставија траен белег во поновата македонска литература.

За да го задржиме Вашето внимание се потрудивме содржините да ги приспособиме за Вас каде што ќе можете сами да размислувате, резонираате и донесувате сопствени заклучоци.

По секоја обработена тема можете да си го проверите своето знаење и да го запаметите она што е најсуштествено за таа содржина. Ваквиот начин на работа ќе Ви помогне да дојдат до израз Вашите креативни способности, односно да дадете свои видувања од областа на литературата и јазикот.

Информациите се оптимално дозирани и се во корелација со возраста и способностите на учениците. Учебникот овозможува ефикасно надградување на веќе стекнатите знаења и придонесува за индивидуално и креативно усовршување на ученикот.

Авторите

ЈАЗИК

- ◆ **МОРФОЛОГИЈА**

- ◆ Прости глаголски форми
 - ◆ Заповеден начин
- ◆ Сложени глаголски форми
- ◆ Минато неопределено свршено и несвршено време
- ◆ Идно време
- ◆ Можен начин
- ◆ Глаголски конструкции со ИМА И СУМ

- ◆ **СИНТАКСА**

- ◆ Зависносложени реченици
 - ◆ Зависни односни реченици
 - ◆ Зависни последични реченици
 - ◆ Зависни условни реченици
 - ◆ Зависни допусни реченици
 - ◆ Зависни исказни реченици
- ◆ Директен и индиректен говор

- ◆ **ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ФРАЗЕОЛОГИЈА**

- ◆ Поим на зборот
- ◆ Основни типови лексичко значење на зборовите
- ◆ Лексиката според процесот на обновување
- ◆ Лексиката според потеклото на зборовите
- ◆ Лексиката според формата и според сферата на употреба
- ◆ Фразеологија
 - ◆ Класификација на фразеологизмите

МОРФОЛОГИЈА

Прости глаголски форми

Има повеќе прости глаголски форми: сегашно време, минато определено несвршено време, минато определено свршено време, заповеден начин и др.

ЗАПОВЕДЕН НАЧИН

Заповеден начин е проста глаголска форма со која се искажува директна или индиректна заповед.

Форми за искажување директна заповед има само во 2 л. еднина и во 2л. множина.

На пример:

Маријо, оџвори го ѝрозорецоџ.

Индиректна заповед се искажува со помош на честичките **да** и **нека** и формите за сегашно време.

На пример:

Тој нека го оџвори ѝрозорецоџ.

Формите за директна заповед се образуваат вака:

Глаголите од **а** - глаголска група и глаголите од **е** - и **и** - глаголска група чиј општ дел завршува на самогласка се образуваат со наставките **ј** - (за еднина) и **јте** (за множина).

Пример: читај - читајте; пеј - пејте; стој - стојте и сл.

Глаголите од **е** - и **и** - глаголска група чиј општ дел завршува на согласка се образуваат со наставките **и** - (за еднина) и **те** - (за множина).

Пример: носи - носете; јади - јадете; оди - одете и сл.

Вежби за на час

Посочи ги глаголите што се употребени во заповеден начин во следнава песна:

ЗАВРШИ ГО ЗАПОЧНАТО ДЕЛО

Ако си полегнал веќе -
стани!
Одново тргни,
одново почни,
упорно,
спокојно,
та без страв
извиши се
и слеј се
со бесконечното!

Само заврши го започнатото дело!
Сакај!
И создавај!
Кови!
Преорај ја земјата,
небото
и
морето!

Само заврши го започнатото дело!
И твоето убаво дело
в убавина нека зрачи!
Вткај го во него на срцето сиот жар врел
и подари му го, свесно, животот цел!

Сложени глаголски форми

Сложени глаголски форми се: **минато неопределено време, предминато време, идно време, минато-идно време, идно прекажано време, можен начин и глаголски конструкции со сум и има.**

МИНАТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ

Минато неопределено време се образува од сегашното време на помошниот глагол сум и глаголската л-форма.

На пример:

еднина	множина	еднина	множина
1 л. сум паднал	сме паднале	сум читал	сме читале
2 л. си паднал	сте паднале	си читал	сте читале
3 л. паднал	паднале	читал	читале

Минато неопределено време се образува и од несвршени и од свршени глаголи.

На пример:

*Таа го **чии**ала романој „Пайокој на свейој“ од Венко Андоновски.
Таа го **йрочии**ала романој „Пайокој на свейој“ од Венко Андоновски.*

Формата **читала** е употребена во минато неопределено несвршено време, а формата **прочитала** во минато неопределено свршено време.

Во третото лице еднина и множина се изоставаат формите од помошниот глагол **сум**, а значењето е изразено само преку глаголската л-форма.

Со минато неопределено време се искажува минато дејство што се вршело или се извршило во време кое не е точно определено. Оваа глаголска форма најчесто искажува незасведочено дејство, односно дејство кое се одвивало во отсуство на говорителот: *Ми кажаа дека **й**ој заминал.*

Сепак, формите за прво лице еднина и прво лице множина прават извесни отстапувања од ова значење и означуваат засведочено дејство: *Јас **й**овекејайи сум зборувал за **й**оа; Ние сме оделе **чест**о на риболов.*

♦ **Запомни!**

Со минато неопределено време се искажува минато дејство што се вршело или се извршило во време кое не е точно определено.

Формите за предминато време се образуваат со помошниот глагол сум во минато определено несвршено време и глаголската л-форма.

Со идното време се означуваат дејства што ќе се вршат или ќе се извршат по моментот на зборувањето.

Минато – идно време искажува минато дејство кое се определува како идно од гледна точка на некој друг минат момент.

♦ **Провери ги своите знаења!**

Кои глаголски форми се сложени?

Како се образуваат формите за минато неопределено време?

▣ **Задача**

Посочи ги формите за минато неопределено време во следниов текст:

Едно време живееле двајца браќа. Дури бил жив татко им, работеле како ќе речел тој: кој одел на чифликот, кој со овците. Кога умрел татко им, поголемиот се сторил домаќин, а помалиот работел од утро до мрак. Многу го слушал брата си и ретко доаѓал дома. Големиот ништо не работел, само си седел дома, пречекувал пријатели, си имал арни коњи, загари и соколи за на лов и си поминувал господски.

Од народната приказна:

„Брат брата не рани, тешко на оној кој го нема“

ИДНО ВРЕМЕ

Идно време се образува со честицата ќе и сегашно време од глаголот.

На пример:

еднина	множина	еднина	множина
1л. ќе одам	ќе одиме	ќе паднам	ќе паднеме
2л. ќе одиш	ќе одите	ќе паднеш	ќе паднете
3л. ќе оди	ќе одат	ќе падне	ќе паднат

Со идното време се искажуваат дејства што ќе се вршат или ќе се извршат по моментот на зборувањето, односно во иднина: Утре ќе одиме на екскурзија.

Покрај основното значење, идното време има и други, споредни значења:

а) Со идното време може да се искажува заповед:

Ќе станеш, ќе се измиеш и ќе одиш на училиште!

б) Со формите за идно време се искажува и претпоставка:

По сè изгледа, денес ќе заврне дожд.

в) Со идното време се искажуваат и минати дејства:

Си дошол дома домаќинот и што ќе види: на куќната врата – катанец.

г) Со формите за идно време се искажува и услов за извршување на дејството:

Учениците кои редовно учат ќе постигнат солидни резултати.

д) Со идното време се искажуваат и дејства што се повторуваат:

Тој кедојде дома, ќе ја остави чантата, ќе си ги измие рацете, ќе руча и ќе седне да ја напише домашната задача.

Идното време се образува и од свршени и од несвршени глаголи.

Вежби за на час

Пронајди ги и посочи ги речениците во кои има форми за можен начин во следниов текст:

БИКОТ И ЗАЈАКОТ

Бикот здогледа зајак кој како стрела бегаше низ полето, па му завиде на брзината. Кога еднаш се сретнаа, му рече:

— Секоја чест кога си толку брз! Ти би можел да му избегаш и на најопасниот непријател! Во животот ништо друго не би сакал, само да сум брз како тебе. Тогаш би можел да се спасам од секаков непријател.

— Луда е твојата желба, пријателе! Јас би ја дал својата брзина за твоите остри и силни рогови. Подобра би било да се бориш со непријателот, отколку целиот живот срамно да бегаш пред него.

Народна приказна

МОЖЕН НАЧИН

Можниот начин, исто така, е сложена глаголска форма. Се образува со честичката би и л-формата од глаголот:

На пример:

	еднина		множина	
1л.	Јас	↓	Ние	
2л.	Ти →	би дошол	Вие →	би дошле
3л.	Тој	↑	Тие	↑

Од дадениот пример се гледа дека можниот начин има една форма за сите три лица во еднина (*јас, ти, тој – би читал*) и една форма за сите три лица во множина (*ние, вие, тие – би читале*). Тоа значи дека за можниот начин е својствена граматичката категорија **број** (еднина и множина), но кај него отсуствува граматичката категорија **лице** (прво, второ, трето лице).

Сепак, во формите за еднина, поради присуството на л-формата, можниот начин ја разликува граматичката категорија **род** (машки, женски, среден род). Во множина, пак, можниот начин има иста форма за трите рода:

На пример:

	еднина	множина
м.р.	Тој маж би читал	Тие мажи
ж.р.	Таа жена би читала	Тие жени → би читале
ср.р.	Тоа дете би читало	Тие деца

Со можниот начин се искажуваат можни, но и посакувани дејства или, пак, дејства чие извршување зависи од определени услови.

На пример:

- а) *Јас би можел да трчам. (можно дејство).*
- б) *Јас би сакал да трчам. (посакувано дејство).*
- в) *јас би трчал ако не врне дожд. (условно дејство).*

Вежби за на час

1. Во стиховите од песната „Кога ќе пораснам“ пронајди ги глаголите што се употребени во идно време и определи на кое лице се однесуваат.

КОГА ЌЕ ПОРАСНАМ

Мамо, кога ќе пораснам,
до вишно небо скала ќе правам,
меѓу најсветлите ѕвезди ќе се качам
и рацете во нив ќе ги ставам.

Во пазувите свои ќе насипам ѕвезди,
во џебовите — комети ќе сместам,
ќе се спуштам потем и сите деца —
со ѕвездени дарови ќе ги честам!

А за тебе, мамо, подарок ќе симнам,
најубав, најсветол - месечината!
Сакам да ти вратам за љубовта твоја,
за грижата, мајко, за добрината!

Алваро ЈУНКЕ (Аргентина)

2. Глаголите: **гледа**, **прави** и **пее** измени ги во сите три лица во еднина и во множина во идно време.

ГЛАГОЛСКИ КОНСТРУКЦИИ СО СУМ И ИМА

Во македонскиот стандарден јазик помошни глаголи се **сум** и **има**. Помошниот глагол **има** се употребува и со формата за негација – нема.

Глаголот **сум**, како што веќе видовме влегува како составен дел на поголем број сложени глаголски форми. Меѓутоа, и глаголот **сум** и глаголот **има** влегуваат во сложени глаголски конструкции со глаголската придавка: *Јас сум легнат; ти имаш видено*. Притоа, помошниот глагол ги определува сите граматички категории, а придавката се сведува на чиста ознака за глаголското дејство и таа воопшто не се менува.

На пример:

имам носено ;	(сегашно време)
имав носено;	(минато определено време)
сум имал носено;	(минато неопределено време)
бев имал носено;	(предминато време)
ќе имам носено;	(идно време)
ќе имав носено;	(минато – идно време)
ќе сум имал носено;	(идно прекажано време)
би имал носено.	(можен начин).

Во зависност од формата на помошниот глагол, ваквите конструкции означуваат минати, сегашни и идни дејства во однос на моментот на соопштувањето:

- имам дојдено* (дејство извршено во минатото сè до моментот на соопштувањето);
- имав дојдено* (дејство што се извршило до еден одреден момент во минатото);
- ќе имам дојдено* (се претпоставува извршување на дејство во иднина).

Во ваквите глаголски конструкции се употребува и негацијата од помошниот глагол **има** со формата **нема**: *немам дојдено, немаш читано, немате носено* и слично.

▣ Провери ги своите знаења

Кои глаголи се помошни глаголи во македонскиот јазик?
Какви дејства означуваат глаголските конструкции со - сум и - има?

Вежби за на час

Напиши три реченици во кои ќе употребиш глаголски конструкции со **СУМ** и три реченици во кои ќе употребиш глаголски конструкции со **ИМА**.

СИНТАКСА

ЗАВИСНО СЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЦИ

ЗАВИСНИ ОДНОСНИ РЕЧЕНИЦИ

ЦАРОТ И КОШУЛАТА

Во дамнешни времиња живеел некој цар кој често се разболувал. Еден ден царот ѝ ѝ ѝ викал слугиите и им рекол:

— Ќе му дадам половина од царството на оној што ќе ме излечи.

Се собрале сите мудреци, лекари и учени луѓе и почнале да размислуваат како да најдат лек и да си го излекуваат царот.

Му шекнало на мудрецој кој бил најстар:

— Да ѝ пронајдеме во царството човек кој е здрав и среќен. Нему ќе му ја земеме кошулата што ја носи на грбот и ќе му ја дадеме на царот да ја облече. Без сомнение тогаш царот наш ќе оздрави.

Долго време слугиите барале низ царството човек кој е здрав и среќен. Но, колку и да барале, такав човек не нашле.

Лав ТОЛСТОЈ

Размисли

- Кое е значењето на истакнатите реченици во овој текст?
- Во каков однос се наоѓаат тие во составот на сложената реченица? На кои нејзини делови се однесуваат?

Согледај!

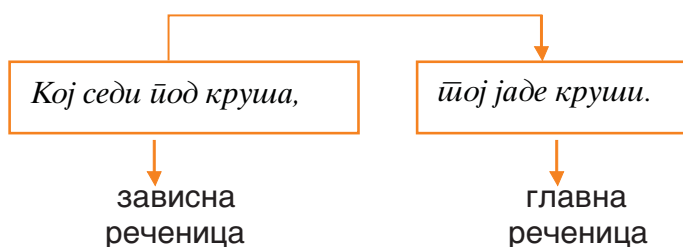
Во денешни времиња живеел некој цар кој често се разболувал.

Ќе му дадам половина од царството на оној што ќе ме излечи.

Забележуваш дека зависната реченица: *кој често се разболувал* се однесува на зборот **цар** од главната реченица, а зависната реченица: *што ќе ме излечи* се однесува на зборот **оној** од главната реченица.

Во некои случаи ваквиот вид зависни реченици можат да се однесуваат на целата главна реченица.

На пример:

■ **Запомни!**

Реченициите што се однесуваат на некој дел од главната реченица или на цела главна реченица се викаат зависни односни реченици.

Зависните односни реченици имаат повеќе значења.

Согледај!

а) **Кој се труди**, постигнува успех.

↓
(трудбеник)

↓
Подмет

Зависна односна реченица: *Кој се труди* го содржи подметот, бидејќи со неа е означен вршителот на глаголското дејство во главната реченица. Оттука и можноста целата зависна реченица (*Кој се труди*) да се сведе само на подмет со што сложената реченица (*Кој се труди, постигнува успехи*) би постанала проста (*Трудбеникот постигнува успехи*), а сепак, не би го изменила битно своето првобитно значење.

Ваквите зависни односни реченици се викаат **подметски односни реченици**.

б) Еленот имаше рогови **што личеа на гранки**

↓
(гранести)

↓
(атрибут)

Еленот имаше гранести рогови.

Во оваа сложена реченица зависната односна реченица (*што личеа на гранки*) го дополнува предметот во главната реченица, односно зборот *рогови* и означувајќи едно негово својство, врши улога на атрибут. Во ваков случај целата зависна односна реченица можеме да ја сведеме само на атрибут (*гранести*) со што сложената реченица би постанала проста (*Еленот имаше гранести рогови*) без при тоа битно да го измени своето првобитно значење.

Зависните односни реченици што вршат атрибутска служба се викаат **атрибутски односни реченици**.

в) Вчера долго го чекав човекот *што е началник на градои*.

Овде зависната реченица: *што е началник на градои*, не само што поблиску го определува предметот во главната реченица, туку и целосно го заменува па затоа и целата зависна односна реченица може да се сведе на предмет (*што е началник на градои* = градоначалникот) со што сложената реченица и во овој случај би постанала проста, (*Вчера долго време го чекав градоначалникот*), а без битно да го измени своето првобитно значење.

Зависните односни реченици кои поблиску го определуваат предметот во главната реченица, а често целосно го заменуваат се викаат *односни предметски реченици*.

Зависните односни реченици започнуваат или се сврзуваат за главната реченица со:

- а) односните заменки: *што, кој (којшто), чиј, (чијшто)*;
- б) заменските придавки: *каков што, колкав што*;
- в) заменските прилози: *каде што, како што, колку што* и др.

ИНТЕРПУНКЦИЈА НА ЗАВИСНИТЕ ОДНОСНИ РЕЧЕНИЦИ

Согледај!

- а) Дојде инкасаторот којшто наплатува за потрошената струја.
- б) Кој прв ќе стигне на целта, тој ќе го освои златниот медал.

Ако зависната односна реченица стои по главната реченица, односно по реченицата од која зависи, од неа не се одделува со запирка, но ако зависната односна реченица стои пред главната реченица, меѓу нив се пишува запирка.

Често зависните односни реченици можат да се најдат како вметнати во составот на сложената реченица и во таков случај и пред и по зависната односна реченица се пишува запирка.

На пример:

Штркот, што изгради седело на нашиот оџак, оваа година не дојде.

Провери ги своите знаења

- Кои зависни реченици се викаат односни?
- Кои зависни односни реченици се:
 - а) подметски?
 - б) атрибуцки?
 - в) предметски?
- Со кои зборови се сврзуваат овие реченици за реченицата од која зависат?
- Во кои случаи овој вид зависни реченици се одделуваат со запирка од реченицата од која зависат?

Задачи:

- Подвлечи ги зависните односни реченици во следниве сложени реченици:

*Поштарој ми го донесе писмото што го испратиш татко ми.
Посебно ме зарадуваа поздравите што ми ги испрати мајка ми.*

- Заокружи ја буквата пред сложената реченица во која нема зависна односна реченица.

а) *Таа веќе ги прочитала сите книги што ѝ ги даде наставникот по македонски јазик.*

б) *Наставникот по македонски јазик не извеси дека најдобар е сосисавот на нашата другарка Валентина.*

в) *Во воздухој лебдеа ластовичките чиј цвркот доираше до нашите уши.*

- Кажи три сложени реченици во кои зависните односни реченици за речениците од кои зависат ќе бидат поврзани со:

- а) *Односна замена,*
б) *заменска приставка,*
в) *заменски прилог.*

ЗАВИСНИ ПОСЛЕДИЧНИ РЕЧЕНИЦИ

ПРОШЕТКА

Саботна. Ведро сончево утро. Јас и моите другари иргнавме кон врвот на блиската планина. По долго пешачење толку многу се изморив, така што одвај дишев. Другариите предложија да се одмориме. Седнавме да јадеме. Бев толку многу гладен, што изедов сè што понесов од дома.

Околу 16 часот се искачивме на врвот од планината. Сите бевме толку среќни, што по нашите лица се разлеваше насмевка. Дома се вративме доцна. Нозите ме болеа толку многу, така што одвај стоев. Бев толку изморен, што веднаш засвав.

V.V.

Провери ги своите знаења!

- Што означуваат истакнатите реченици во овој текст?
- Во каков однос се наоѓаат тие во составот на сложената реченица?

Согледај!

По долго пешачење толку многу се изморив, **и́ака шѝо одвај дишев.**

↓
последица од
дејството исказано со
главната реченица

Значи, со зависната реченица: **и́ака шѝо одвај дишев** е означена последицата од она што е претходно кажано со главната реченица. Фактот што некој од учесниците во прошетката одвај дишел, доаѓа како последица на заморот од долгото пешачење по стрмните страни на планината.

Или: околноста што тој при починката изел сè што понесол од дома е последица што е предизвикана од гладот.

Ваквите видови реченици се викаат зависни **последични реченици**.

■ Запомни!

Зависни последични реченици се оние со кои е означена последицата предизвикана од дејството исказано со широко во главната реченица, односно во реченицата од која зависи.

Карактеристични сврзници за овој вид зависни реченици се: **и́ака** и **шѝо**.

Спореди!

Бев толку изморен, шѝо веднаш заспав.

↓
главна
реченица
↓
причина

↓
зависна последична
реченица
↓
последица

Значи, последицата исказана со зависната реченица произлегува од причината содржана во главната реченица. Така, на пример, во посочената реченица причината за тоа што раскажувачот веднаш заспа, се содржи во независната реченица (измореноста), а последицата, пак, односно брзото заспивање е содржана во зависната реченица.

Зависните последични реченици секогаш доаѓаат по главната реченица и од неа редовно се одделуваат со запирка.

Провери ги своите знаења!

- Кои реченици се викаат зависни последични?
- Со кои сврзници се сврзуваат тие за главната реченица?
- Кога се одделуваат со запирка од реченицата од која зависат?

Вежба!

• Усно дополни ги со по една независна реченица следниве зависни последични реченици.

_____, така што тој филм го гледав по втор пат.
_____, така што многу куќи паднаа.

Дополни ги независните реченици со по една зависна последична реченица.

Толку многу ми се допадна таа книга, _____.

На сестра ми ѝ ја раскажав содржината на книгата толку интересно, _____.

Настаните во таа книга беа така сликовито предадени, _____.

_____.

ЗАВИСНИ УСЛОВНИ РЕЧЕНИЦИ

НЕКА БИДЕ ТАКА

- Сџанке, чедо, - ѝочна со необично нежен родителски глас чевларој Борис. – **Ако ме сакаш, ќе ме ѝслушаш.**
- *Да чујам, ѝајте!*
- *Те ветив, чедо, на Аџи Сџефка банкарој. За сина му Ѓорѓија.*
- *За Ѓорѓија ветиверој! Јас за неѓо да се омажам?! **Ако ѝреба ќе умрам,** ама за Ѓорѓија не одам.*

– *Ама, слушај Сџанке, слушај чедо! – ѝак ѝочна Борис. Младиој аџија само ѝебе ѝе сака. Ејте, ќе бидеш аџиџа, боѓајташка снаа и жена. Ќе ѝливаш во боѓајсџиво, **ако се омажаш за Ѓорѓија.** А и нам ќе ни ѝомоѓнеш, ако оѝидеш за неѓо. Имам долѓ на банка кај неѓо над сџо илјади, ѝа не ни ветува целиој наш имој за ѝоловина. **Ако не се сољасиш,** уѝте уѝре ќе нѝ исфрли на улица. Размисли, чедо, жрѝвувај се за ѝвоиѝе родителски и за брајчињаѝа.*

Сџанка долѓо размислуваше. Душаѝа ѝ се разбранува. Сејак се реши да се жрѝвува за ѝејминаѝа свои најмили. Прибра сили и рече:

- *Нека биде ѝака, **ако ѝоинаку не може.***
- На Борис му се симна ѝежок ѝовар од ѝрбој.*

Според Стале ПОПОВ

Размисли!

- Што е исказано со истакнатите реченици во овој текст?
- Како се викаат зависните реченици од ваков вид?

Согледај!

Ќе пливаш во богатство, *ако се омажиш за Ѓорѓија*.

↓
(услов под кој би се извршило дејството
во главната реченица)

↓
зависна условна реченица

■ Запомни!

Зависни условни реченици се оние со кои е исказан услов под кој би се вршело или би се извршило дејството означено со ипророкот во главната реченица.

Согледај!

- а) *Ќе пливаш во богатство, ако се омажиш за Ѓорѓија.*
- б) *Би пливала во богатство, кога би се омажила за Ѓорѓија.*
- в) *Ќе пливаше во богатство, да се омажеше за Ѓорѓија.*

Размисли!

- По што се разликуваат условните реченици во овие три примера?

Со првата реченица: *Ќе пливаш во богатство, ако се омажиш за Ѓорѓија* е исказан услов за чие исполнување не постојат пречки, односно постојат реални можности за извршување на дејството исказано со прирокот во главната реченица. Затоа таквиот услов се вика **реален услов**.

За разлика од првата реченица, во втората реченица: *Би пливала во богатство, кога би се омажила за Ѓорѓија*, исказан е услов за чие исполнување постои извесна несигурност, колебање, а сепак неговото исполнување е можно па затоа таквиот услов се вика **можен услов**.

Во последната реченица: *Ќе пливаше во богатство, да се омажеше за Ѓорѓија* е исказан услов за чие извршување не постојат никакви можности, зашто веќе однапред се знае дека условот и дејството исказано со прирокот во главната реченица се во спротивност. Овој услов е **нереален**.

Еве уште три примера во кои се исказани три различни услова:

Реален услов: Ако ги знаеш одговорите на поставените прашања, ќе го положиш возачкиот испит.

Можен услов: Кога би ги знаел одговорите на поставените прашања, би го положил возачкиот испит.

Нереален услов: Да ги знаеше одговорите на поставените прашања, ќе го положеше возачкиот испит.

Зависните условни реченици се сврзуваат со следниве сврзници за реченицата од која зависат: **ако, да, ако да, кога би** и др. и најчесто се одделуваат со запирка.

Провери ги своите знаења!

- Како се викаат зависните реченици со кои е искажан условот под кој би се вршело или извршило дејството означено со прирокот во главната реченица.
- Колку типа услов има? Што се искажува со секој од нив?
- Со кои сврзници се сврзуваат овие зависни реченици?

Вежба

- Усно дополни ги со по една зависна условна реченица овие реченици.

Купи весник _____
Ке ти подарам часовник, _____
_____ ќе имаше многу печурки.
_____ би го поминал зимскиот
распуст на Попова Шапка.
Ке дојдам кај тебе _____.

ЗАВИСНО ДОПУСНИ РЕЧЕНИЦИ

СПРОТИ НОВА ГОДИНА

Беше последниот ден од старата година.

Макар што сè уште не беше разденио, татко ми ме разбуди и ми рече:

- Дојде последниот ден во годината. На полноќ, во дванаесет часот ќе треба да засвириш и зајубиш. Или сакаш сега да свириш?

- Јас свирнав со свирчето, а татко ми зајуби. Иако не беше старата Нова година, ние си ја честивме.

- Не гледам никаква разлика, - му реков на татко ми.

- Така изгледа, - ми одговори татко. - При сè што не гледаш никаква разлика, сепак разлика постои. Затоа, на првиот ден од годината треба да бидеш чист. Оди и искажи се.

Го послушав, иако неговиот предлог не ми се допаѓаше многу.

Согледај!

Вилијам САРОЈАН

- Што е означено со истакнатите реченици во овој текст?

Размисли!

Го послушав, *иако неговото предложение не ми се допаѓаше многу.*

Ако се раководиме од зависната реченица, не се очекува да се изврши дејството искажано со прирокот во главната реченица, меѓутоа, сепак, тоа дејство се извршува. Тоа значи дека зависната реченица допушта да се изврши и дејството кое не се очекува па поради тоа овој вид зависни реченици се викаат **допусни (концесивни)** реченици.

◆ Запомни!

Зависни допусни (концесивни) реченици се оние што допуштаат да се врши или да се изврши дејството означено со прирокот во главната реченица и покрај тоа што тоа дејство е во спротивност со дејството изразено преку глаголот во зависната допусна реченица.

Еве уште неколку примера:

Макар што беше жеден, не се најде вода.

При сè што ми студиеше, не го облеков иако.

Зависни допусни (концесивни) реченици започнуваат или се сврзуваат за реченицата од која зависат со следниве сврзници: *иако, макар што, при сè што, и покрај тоа што* и др.

Овој вид зависни реченици можат да стојат и пред и по реченицата од која зависат и освен во мали изјави тие се одделуваат со запирка.

Провери ги своите знаења!

- Кои реченици се викаат зависни допусни (концесивни)?
- Со кои сврзници започнуваат или се сврзуваат со реченицата од која зависат?
- Што е карактеристично за правописот кај овој вид реченици?

Задача

Напиши неколку сложени реченици. Во секоја од нив една од одделните реченици да биде зависна допусна.

ЗАВИСНИ ИСКАЗНИ РЕЧЕНИЦИ

ПЕСНА ЗА РИБИТЕ

Велат
дека рибий̄е зиме
џледаа̄ӣ низ мразо̄ӣ.
Сакаат да знаат
каков е светот надвор од јазот.

А мајката риба,
која има очи вешти,
може *да види надвор*
мно̄гунеш̄ӣа.

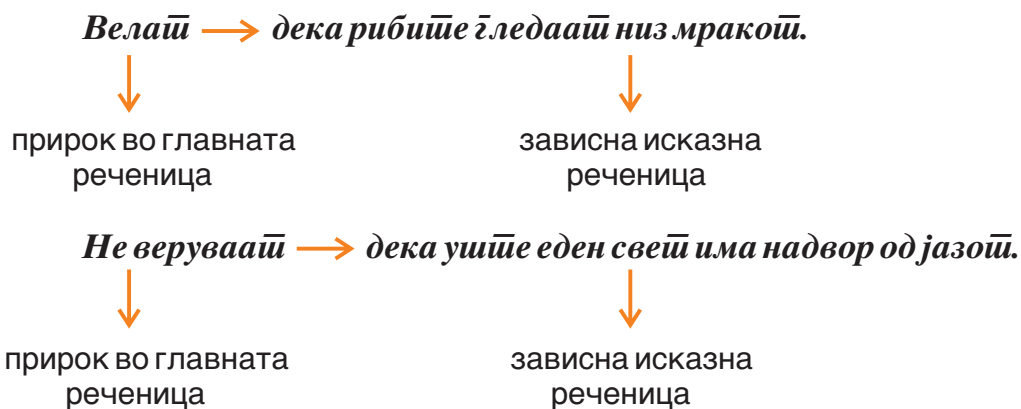
Малите риби,
кои сè уште
не прогледале
низ мразот,
не веруваат
дека уш̄ӣе еден свей̄
има надвор од јазо̄ӣ.

Славко ЈУГ

Провери џи своий̄е знаења!

- Што означуваат истакнатите реченици во стиховите на оваа песна?
- Кој дел од главната реченица тие дополнуваат?

Со̄ледај!

Истакнатите реченици во стиховите на оваа песна го дополнуваат прирокот во главната реченица и го продолжуваат исказот што е започнат со него па затоа и се викаат *исказни реченици*.

▣ **Запомни!**

*Зависни исказни реченици се оние што го дојолнуваат
прирокот во главната реченица и го продолжуваат исказот што
е даден со него.*

Еве уште неколку примера:

Тој добро знаеше дека три долари не беа голема сума за такво силно куче. Разбра оти цената на кучињата молскавично скокна поради големата побарувачка.

Џек ЛЕМОН

Зависните исказни реченици се во тесна врска со прирокот, односно со глаголот во главната реченица кој, речиси, секогаш е со непотполно значење поради што се чувствува негово надолнување, а тоа се постигнува токму со зависните исказни реченици.

Зависните исказни реченици за реченицата од која зависат се врзуваат со следниве сврзници: *дека, оти, да, што* и др.

Спореди!

Бевме сигурни дека денес насјавнициите ќе испрашуваат.

главна реченица

зависна исказна реченица

Дека денес насјавнициите ќе испрашуваат, бевме сигурни.

зависна исказна реченица

главна реченица

Зависните исказни реченици најчесто доаѓаат по реченицата од која зависат и во таков случај не се одделуваат со запирка. Поретко, зависните исказни реченици можат да бидат и пред главната реченица и тогаш од неа се одделуваат со запирка.

Провери ги своите знаења!

- Кои реченици се викаат зависни реченици?
- Со кои сврзници се врзуваат за главната реченица?
- Кога зависните исказни реченици се одделуваат со запирка од главната реченица?

Задача

- Откриј ги и повлечи ги зависните исказни реченици во следниов текст:

ЗНАЕВ ДЕКА ЗГРЕШИВ

Одејќи, забележав гнездо. Во гнездото имаше пет јајца. Љубоистивото ме напуна да ги земам. Веднаш знаев дека грешам. Се почувствував виновен. Знаев дека сторив една неправда спрема дивата патица. Едно зло, кое, можеби, не требаше да го сторам. Сега дека во мене се вселува патица, ми го затвори срцето. Ме сега сиот. Веднаш ги враќам јајцата, но, ми се чинеше дека е веќе доцна. Не требаше да ги дојрам. Таа ќе настане дека некој дојдал патица.

(Извадок од расказот „Гнездо“)

Сторед Видое ПОДГОРЕЦ

ДИРЕКТЕН И ИНДИРЕКТЕН ГОВОР

ГОРДЕЛИВЕЦ

Некој човек бил по дрва во гората. Откако ги набрал, ги нарабил и тргнал кон градот да ги продава. Дрвата биле мошне долги, па затоа тој постојано и мошне силно викал:

„Вардете се! Вардете се!“

Еден горделивец, кој во тој миг минувал по улицата, не сакал да се тргне настрана, па дрвата му ги закачиле алиштата и му ги скинале. Горделивецот се налутил и го дал човекот на суд за да му ги плати алиштата.

Кога дошле пред судијата, тој ги прашал неколку пати да му објаснат како се случила таа работа. Но, дрварот постојано молчел.

Судијата му рекол на горделивецот: „Што си ми го довел овој нем човек? Ниту слуша ниту зборува!“

„Не е нем, господин судија, само така се прави!“ – рекол горделивецот.

„А, од каде знаеш дека не е нем?“ – прашал судијата.

„Па... кога ги носеше дрвата по улицата, викаше на сиот глас: Вардете се! Вардете се!“ – објаснил горделивецот.

„Така, значи? Па кога викал човекот, зошто не си се тргнал да не те закачат дрвата?“ – му рекол судијата на горделивецот и го ослободил човекот со дрвата.

Народна приказна

Во приказната *Горделивец* зборовите на дрварот, горделивецот и судијата се предадени онака како што тие ги изговарале, односно *директно*.

Директен говор е оној што се предава со точно наведување на туѓите зборови.

Еве уште неколку примера:

Старата баба, намуртена, веднаш ја отворила устата и го прашала девојчето: „Ајде кажи, кои месеци се убави, а кои лоши во годината!“

Девојчето одговорило: „Злајна бабо, сите месеци се од убави поубави, нема лош месец во годината!“

Меѓутоа, зборовите што ги изговорил дрварот, горделивецот и судијата во приказната *Горделивец*, како и оние што ги изговориле бабата и девојчето во издвоените примери, можеме и да ги прераскажеме со други, свои зборови, а при тоа мислата да остане непроменета.

На пример: *Бабата го прашала девојчето кои месеци во годината се убави, а кои лоши.*

Девојчето одговорило дека сите месеци се од убави поубави и дека нема лош месец во годината.

Преку овие реченици зборовите што ги изговориле бабата и девојчето ги прераскажавме со свои зборови, односно ги предадовме индиректно.

Индиректен говор е оној што се предава со наши зборови, односно индиректно - со прераскажување на туѓите зборови.

Кога туѓите зборови ги прераскажуваме со свои, односно кога директниот говор го претвораме во индиректен, често ги употребуваме зборовите *да, дека и ои*.

ИНТЕРПУНКЦИЈА ВО ВРСКА СО ДИРЕКТНИОТ И ИНДИРЕКТНИОТ ГОВОР

Примери:

а) „Златна бабо, сите месеци се од убави поубави, нема лош месец во годината!“ – одговорило девојчето.

б) „Златна бабо“, одговорило девојчето, „сите месеци се од убави поубави, нема лош месец во годината!“

в) Девојчето одговорило: „Златна бабо, сите месеци се од убави поубави, нема лош месец во годината!“

Од наведените примери доаѓаме до следниве заклучоци во врска со интерпункцијата при употребата на директниот и индиректниот говор:

1. Во писменото искажување кога се служиме со директен говор, туѓите зборови секогаш ги ставаме во наводници.

2. Ако меѓу туѓите зборови има вметнати зборови за појаснување, тие се ставаат меѓу заирки.

3. Кога туѓите зборови доаѓаат по зборовите на раскажувачот, пред нив ставаме две точки.

Често, наместо наводници, пред директниот говор ставаме цртичка. Во такви случаи туѓите зборови ги пишуваме секогаш во нов ред и со почетна голема буква, а наводниците ги изоставаме.

На пример:

Децата вчудоневидено зјапаа во непознатото девојче. Најпосле Валтер се реши и праша:

- Како ти е името?
- Мо, - одговори девојчето.
- А од каде доаѓаш?
- Доаѓам од Азра, - одговори Мо.
- Што е тоа Азра? – праша Ото.
- Азра е планета – одговори Мо.
- Да не дојде од Марс? – праша Валтер.
- Не знам како ја нарекувате нашата планета, - рече Мо. – Ние ја викаме

Азра.

- Но ти, сепак, изгледаш како човек, - забележа сомнително Ото.
- Ние по сè сме им слични на луѓето – одговори Мо. – Тоа го знам од училиштето.

(Извадок од „Девојчето од планетата Азра“)

Хенри ВИНТЕРФЕЛТ

Ако директниот говор е поставен во вид на прашање, („Како ти е името?“ „А од каде доаѓаш?“ „Што е тоа Азра?“ „Да не дојде од Марс?“) го викаме **директно прашање**. На крајот од директното прашање го пишуваме знакот прашалник (?).

♦ **Вежби и задачи**

- Прейшейте ги овие басни во своите тетраци и поставете ги потребните интерункциски знаци за одбележување на директниот говор.

СЕ ПРОМЕНИЛ

Си се променил му рекле на волкот
сега си убав, чист.
Да, влакното го сменив рекол тој
но умот ми е ист.

НА ТРКА

Дали ќе бидеш прв
Го прашале зајакот пред една трка.
Можеби рекол тој
некое куче ако ме брка.

Боро СИТНИКОВСКИ

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ФРАЗЕОЛОГИЈА

(Поим на зборот)

Лексикологијата е наука што го истражува зборот како елемент на лексичкиот систем, неговата смисловна страна, врските и односите со другите зборови, нивното значење, употреба и стилската искористеност.

Вкупниот збир на зборови што им припаѓаат на еден народ се вика **лексика**, **реченички фонд** или **речник на јазикот**.

Лексикологијата се дели на неколку поддисциплини:

- а) **Семантика** – наука за смисловната, односно значенската страна на зборовите;
- б) **Етимологија** – наука за настанување и развитокот на одделните зборови;
- в) **Фразеологија** – наука за фразеологизмите, односно за постојаните зборовини состави;
- г) **Лексикографија** – наука која се занимава со принципите за составување реченици и нивното практично изведување.

Зборот како јазичен елемент е најмала јазична единица што се остварува како посебна целост. Зборовите се составени од повеќе гласови. Многу ретко зборот може да има само еден глас, но и во таков случај тој претставува посебна целост.

На пример: Јанко и Јана читаат, а Бојан гледа филм.

збор од
еден глас

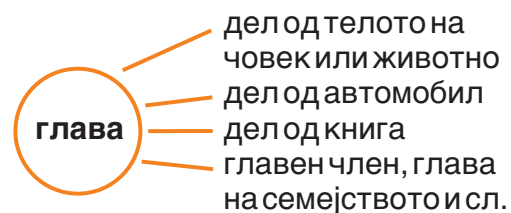
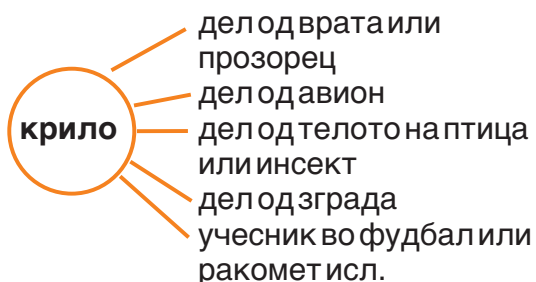
збор од
еден глас

Основни типови лексички значења на зборовите

Макар што секој збор во јазикот е посебна единка, сепак, секој збор и според формата и според значењето е во тесна врска со другите зборови. Во зависност од тоа дали конкретниот збор има едно или повеќе значења, зборовите се делат на **еднозначни** и **повеќезначни**.

Голем број зборови во македонскиот литературен јазик имаат по неколку значења и затоа се викаат повеќезначни.

На пример:

Повеќезначните зборови можат да имаат **директно**, односно **основно** значење и **преносно**, односно **метафорично** значење.

Со директното значење непосредно се изразува предметот или појавата: училиште, ученик, рака и сл.

Често на зборовите им се дава преносно, односно метафорично значење.

Спореди!

Тој на прстот носеше златен прстен, а во градите мучука златно срце.

основно значење
на зборот

преносно значење
на зборот

Заклучок

Зборовите најчесто се употребуваат во своето основно значење, но можат да бидат употребени и во преносно значење.

Провери ги своите знаења!

Што проучува лексикографијата?

Што подразбираш под: семантика;

етимологија;

фразеологија;

лексикографија?

Во што е разликата помеѓу основното и преносното значење на зборовите?

Кои се лексичките значења на зборовите?

ЛЕКСИКАТА СПОРЕД ПРОЦЕСОТ НА ОБНОВУВАЊЕ

За да може своите мисли и чувства да ги искаже точно, пецизно и јасно, човекот треба да располага со богат лексички фонд. Токму затоа е потребно секој човек постојано да го обновува и да го збогатува зборовниот состав, односно да го збогатува јазикот.

Јазикот може да се збогатува на разни начини меѓу кои и следниве:

— „Со зборови од народниот јазик и тоа од сите наши дијалекти“ (Блаже Конески)

— Со **синоними**, односно со зборови кои имаат различна форма, а имаат исто или слично значење.

Примери: вселена — космос; знак — симбол; зборува — говори;
доктор — лекар; девојка — мома и др.

– Со **хомоними**, односно со зборови кои исто звучат и имаат иста форма, но различно значење.

Примери: глава – дел од човековото тело
глава – дел од книга

град – голема населба
град – природна појава

коса – алатка за косење трева
коса – на главата на луѓето

– Со **антоними**, односно со зборови спротивни по значење.

Примери: светлина – мрак; блиску – далеку;
вистина – лага; малку – многу;
зборува – молчи и др.

– Со **пароними**, односно со зборови изведени од ист корен.

Примери:

град) гради
градба
изградба
доградба
оградува
надградува и сл.

Паралелно со развитокот на културата и на цивилизацијата на луѓето во едно општество се развива и нивниот јазик. За да задоволат едни или други потреби во изразувањето, често на местото од застарените зборови луѓето, а особено научниците, уметниците и јазичарите создавале нови зборови. Така, во процесот на обновувањето на лексичкиот фонд во јазикот дошло до поделба на зборовите: на зборови кои веќе застареле и на новосоздадени зборови. Застарените зборови се познати како **архаизми**, а новосоздадените како **неологизми**.

Архаизми

Архаизмите се застарни зборови кои со својата форма и со своето значење не се во духот на современиот македонски литературен јазик, но и покрај тоа тие сè уште се употребуваат во секојдневниот говор на луѓето, а присутни се и во делата на народната и уметничката литература.

Пример: *еким* – **лекар**, *собиџие* – **настан**, *кујунџија* – **златар**, *инајдер* – **шивач**, *кројач*, *џараход* – **брод** итн.

Архаизмите се употребуваат со цел да се истакне нешто посебно за определено јазично подрачје.

Посебен вид архаизми претставуваат историзмите, односно застарените зборови кои веќе се исфрлени од употреба и се заменети со нови зборови. Сепак, во некои литературни текстови, а особено во народните умотворби, можат да се сретнат повеќе историзми: цар, кмет, дворјани и др.

Неологизми

Паралелно со развитокот на културата и цивилизацијата кај секој народ се чувствуваала потреба од создавање нови зборови и изрази со чија помош луѓето би ги означувале новите поими, појави, новите откритија во областа на науката и техниката, новите општествени односи итн. Вака новосоздадените зборови се викаат **неологизми**. Нивното име доаѓа од грчките зборови *neos* — **нов** и *logos* — **збор**.

Неологизмите ги истакнуваат туѓите, но и застарените зборови од јазикот и знатно придонесуваат за чистотата на сопствениот јазик.

Неологизмите навлегуваат во јазикот на еден од следниве начини:

1. Со прифаќање на новиот предмет заедно со туѓите зборови.

На пример: *комјутер, миксер, солиер* и сл.

2. Преку создавање нови зборови карактеристични за сопствениот јазик.

На пример: *сиреж, сиреж, вработување, врвица, залези* сл.

3. Преку давање нова смисла на зборовите.

На пример: пајак (превозно средство што служи за отстранување на погрешно паркираните возила), глумче (кај компјутерот), снег (појава на екранот од телевизорот) и сл.

Неологизмите се важен извор за збогатување на лексиката на еден јазик, но нивното прифаќање зависи од тоа дали тие одговараат на нормите и духот на јазикот во кој навлегуваат.

“Некои неологизми наоѓаат широк и брз прием во говорната средина, додека пак други бавно си пробиваат пат или дури веднаш се забораваат”.

Блаже Конески

Има два вида неологизми:

1. **Прифатливи неологизми**, односно зборови и изрази кои науката ги прифаќа и кои остануваат како трајна своина на луѓето во нивното усно и писмено изразување на сопствените мисли, чувства и желби.

2. **Неприфатливи неологизми**, односно зборови и изрази кои се јавуваат во определен момент, траат кусо време, но нив науката и практиката не ги прифаќа, не ги усвојува и многу брзо ги отфрла. Таквите неологизми најчесто се зборови и изрази кои не се во духот на нашиот јазик, а настанале како резултат на желбите и стремежите на нивните творци да дадат свој придонес за чистотата на јазикот, за неговото ослободување од големиот број туѓи зборови кои по разни патишта и во различен временски период влегле во нашиот јазик. Носени од жалабата да помогнат во чистотата на јазикот, многу луѓе, пред сè, писатели и други културни работници, странските зборови и изрази ги заменуваат со други, нови, домашни зборови и изрази при чие создавање не се почитувани јазичните закони и духот на јазикот. Затоа таквите кованки немаат место во литературниот јазик и треба максимално да се избегнуваат.

Зайомни!

Архаизам е збор, односно израз, јазична конструкција што не е во духот на современиот јазик.

Неологизам е новосоздаден збор со кој се заменува некој застарен збор или се означува некој нов поим, ново дејство.

Провери ги своите знаења!

Кои зборови се викаат:

- архаизми?
- неологизми?

На кој начин навлегуваат неологизмите во еден јазик?
Колку видови неологизми има?

Задача

Запиши неколку архаизми што се карактеристични за местото во кое живееш.

ЛЕКСИКАТА СПОРЕД ПОТЕКЛОТО НА ЗБОРОВИТЕ

Во македонскиот јазик, како и во сите други јазици, навлегле многу зборови од најразлично потекло и станале дел од неговиот зборовен состав. Некои од тие зборови се задржале во употреба и до денешни дни, а други, опстојувале извесно време и биле отфрлени или заменети со други зборови.

Сепак, најголем број од зборовите што ја сочинуваат лексиката на македонскиот литературен јазик се од домашно потекло. Тоа се зборови кои потекнуваат од старословенскиот и црковнословенскиот јазик и со тек на времето преку народниот јазик навлегле во стандардниот јазик. Овие зборови се викаат црковнословенизми.

Црковнословенизмите се зборови од другите словенски јазици што најчесто биле употребувани во богослужбите по црквите.

Појавата на нашите први писатели Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ и нивните дела печатени во почетокот на XIX век ги означуваат почетоците на навлегувањето на црковнословенизмите во македонскиот зборовен состав.

Со делата на нашите преродбеници Димитар и Константин Миладиновци, Григор Прличев и други, но и во делата на Крсте Петков Мисирков среќаваме многу црковнословенизми. Црковнословенизмите ги користат и многу наши современи писатели што придонесуваат за збогатување на јазикот.

Зборови од туѓо потекло

Освен зборови од словенските јазици, во македонскиот јазик има сè уште многу зборови од туѓо потекло: **интернационализми, турцизми, варваризми** и др.

Интернационализми

Интернационализмите се зборови кои во слична форма постојат во повеќе современи јазици и имаат исто значење.

Пример: *теаџар, циркус, радио, шелевизија, химна, хиџиена, гимназија, сфера, ојера, аеродром, астронаути* итн.

Многу интернационализми толку се одомаќиниле во нашиот јазик, што дури

и не ги чувствуваме како туѓи зборови. Сепак тоа не значи дека по секоја цена треба да го збогатуваме сопствениот јазик со интернационализми. Напротив, треба да ја користиме секоја можност стандардниот јазик да го збогатуваме најмногу со зборови исцрпени од народните говори, а туѓите зборови да ги користиме само кога тие одговараат на духот на нашиот јазик и кога немаме соодветни зборови за нивна замена.

Турцизми

Турцизми се зборови или изрази што водат потекло од турскиот јазик. Нивното бројно присуство во нашиот јазик е резултат на петвековното турско ропство. Некои турцизми се употребуваат само во разговорна форма, а други се нашле и во литературниот јазик.

Меѓу другите, турцизми се и следниве зборови: *мерак, кумур, кебай, фенер, сааџиџа, јамболџија* и др.

Варваризми

Варваризми се туѓи, странски зборови и изрази што не се во духот на нашиот литературен јазик, а сепак често ги употребуваме како во усното изразување, така и при изразувањето во писмена форма.

Ниеден јазик нема без присуство на поголем или помал број туѓи зборови. И во македонскиот литературен јазик влегле и се одомаќиниле многу странски зборови преземени од народите со кои сме имале врска во минатото, а и денес. Така, на пример, од странско потекло се овие зборови: *индустрија, инструкција, музеј, манифест* и др. (од латинскиот јазик); *баклава, сарма, чивџие, куришум* и др. (од турскиот јазик) итн.

Исто варваризмите се надвор од граматичките и стилистичките норми на нашиот јазик, не треба по секоја цена да се отфрлаат од употреба, но да не се оди во крајности па да се користат и тогаш кога за нивна замена постојат домашни зборови.

Преку варваризмите во делата на уметничката литература му се дава посебен белег на времето, се отсликува амбиентот во кој дејствуваат литературните јунаци, а преку нив се исмеваат и негативностите во општествениот поредок.

Зайомни!

Црковнословенизми се зборови од другите словенски јазици што се користеле при богослужбите во црквите.

Интернационализми се зборови со исто значење во повеќе современи јазици кои потекнуваат од старогрчкиот или од латинскиот јазик.

Турцизми се зборови што водат потекло од турскиот јазик.

Варваризми се туѓи (странски) зборови што не се во духот на нашиот литературен јазик.

Провери ги своите знаења!

Кои зборови се викаат:

- црковнословенизми;
- интернационализми;
- турцизми;
- варваризми?

Задача

Во текстот што следува има по неколку црковнословенизми, интернационализми, турцизми и варваризми.

Пронајди ги и препиши ги во приложената табела.

Откако заврши гимназија, татко ми заврши и медицински факултет и стана лекар. Беше многу близок со луѓето и тие го викаа еким. Тој постојано со себе носеше табакера полна со дробен тутун. Често одеше на театар. Во вечерните часови пиеше кафе варено во мало џезве. Понекогаш одеше кај нашиот комшија - вреден кумурџија. Комшијата имаше син многу личен, но сè уште аџамија. Неговиот син имаше адет да оди во циркус и мечтаеше да биде астронаут.

Татко ми имаше богата библиотека. Негови омилените книги беа „Само отачество од слнце“ од Анте Поповски, „Простум“ од Коле Чашуле „Сказание од искона“ од Славко Јаневски и др.

— Од овие книги дознавам за многу важни собитија — велеше тој. — Во нив се опишани многу злоделанија и многу интересни сказанија. Затоа ги читам со посебно внимание.

црковнословенизми	интернационализми	турцизми	варваризми

ЛЕКСИКАТА СПОРЕД ФОРМАТА И СПОРЕД СФЕРАТА НА УПОТРЕБА

Класификацијата на лексиката, односно на речничкиот состав на еден јазик, може да се врши и според следниве два критериума:

- а) Според формата на општење
- б) Според сферата на употреба

Според првиот критериум, односно според формата на општење, лексиката на јазикот се дели на: **разговорна, книжно - литературна и експресивна**, односно **поетска лексика**.

Разговорната лексика се остварува низ усната форма на стандардниот јазик.

Книжно - литературната лексика се изразува низ писмена форма на јазикот во уметничките дела на писателите при што тие користат зборови од надворешниот јазик, но и самите создаваат зборови со кои го збогатуваат јазикот.

Книжно - литературната лексика што се користи во поезијата се одликува со поголема експресивност и сликовитост за разлика од онаа лексика што е карактеристична за прозата.

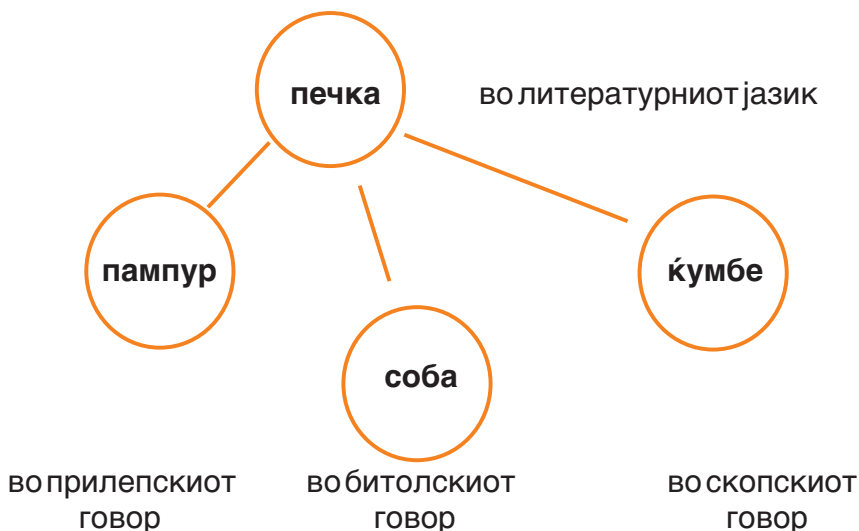
Според сферата на употребата се разликуваат следниве видови лексика: **општонародна, дијалектна, термилошка, професионална и жаргонска**.

Општонародната лексика ја сочинува зборовниот фонд што се користи во народната и во книжно - литературната форма на јазикот.

Дијалектна лексика е онаа која е презаситена со **дијалектизми**.

Дијалектизмите се зборови што им припаѓаат на определен дијалект, односно што ги употребуваат луѓето од определена територија на еден јазик.

Согледај!

Со употребата на дијалектизмите се постигнува локален колоритет односно посебна јазична обоеност на исказот. Дијалектизмите помагаат и за типизирање и индивидуализирање на личностите, како и за збогатување на јазикот.

Голем број дијалектизми има во народните умотворби, но и во некои дела на уметничката литература.

Терминолошката лексика наоѓа примена во науката, техниката и културата за точно именување на предмети, појави и поими од овие области. Зборовите, односно термините, што служат за оваа цел се земени од другите јазици.

Професионална лексика е онаа со која се служат луѓе од одредени професии: **спортисти, сидари, рибари** и сл.

Жаргонската лексика опфаќа зборови и изрази карактеристични за некои професионални или социјални групи. Жаргонизмите, се всушност, неправилни јазични изрази поради што се и неразбирливи за оние кои не ги користат.

Провери ги своите знаења!

Според кои критериуми се врши поделба на лексиката?

Кои лексика се дел од:

- а) форма на општење;
- б) сферата на употреба?

ФРАЗЕОЛОГИЈА

Во составот на реченицата два или повеќе зборови можат да се здружуваат и да образуваат зборовни споеви. Така, на пример, со именката јаболко можат да одат повеќе придавки, глаголи и други видови зборови.

Кога се здружуваат во споеви, зборовите најчесто го задржуваат своето посебно значење, но во некои случаи тие добиваат и ново, преносно значење.

Примери:

Вчера јас и Стамен во шумата видовме лисица.
Стамен е голема лисица.

Или:

Орегот е тврдо овоштие и тешко се крши со заби.
„Тврд е орев, чудно овоштие“
„ти го кршиш, тој заби ти строшил“

(Њеџои)

Зборовните состави како јазични единици се предмет на проучување на делот од лексикографијата што се вика **фразеолоџија**.

Зборовните состави, пак, што имаат јазични елементи се викаат **фразеолоџизми** или **фразеолошки изрази**.

Фразеологизмите се огледало на духот, на културата и на историјата на народот што ги создал и служат за искажување на сопствен став за некој настан, личност, сознание и сл. Со други зборови речено преку фразеологизмите се искажува животното искуство на еден народ.

Фразеологизмите ги имаат следните одлики:

- а) тие се постојани, незаменливи, скаменети форми;
- б) имаат ново и единствено значење што е еднакво на зборовите;
- в) имаат посебна стилска вредност, зашто со нивната употреба изразот е сликовит, метафоричен.

♦ *Провери ги своите знаења:*

- На кој начин се образуваат зборовни споеви?
- Што е фразеологија?
- Кои зборовни состави се викаат фразеологизми или фразеолошки изрази? Зошто служат тие? Кои одлики се карактеристични за фразеологизмите?

Шарена џамија - Тетово

Класификација на фразеологизми

Фразеологизмите можат да се распоредат во две основни групи: според слеаноста и според граматичкиот состав.

Според слеаноста на слеаноста има три групи фразеологизми: фразеолошки срастувања, фразеолошки единства и фразеолошки споеви.

Фразеолошки срастувања се целосно неделиви групи од зборови кои имаат ново значење. Во оваа група фразеологизми одделните зборови немаат самостојност, а своето значење го добиваат во состав на фразеолошките изрази како целост.

Фразеолошки единства се посебен вид фразеологизми кои настануваат на тој начин што зборовите групирани во состави го заменуваат своето основно значење и добиваат ново – преносно значење.

Примери: Павловски веќе е притиснат до сид (му нема излез) стави му крст (заборави дека постои).

Фразеолошки споеви се фразеолошки состави во кои секој од составните елементи си го задржува своето основно значење, а само еден од елементите има ново значење.

Примери: тоа мајсторче има златни раце.

Според граматичкиот состав има две основни групи фразеолошки изрази:

- ◆ Фразеологизми кои имаат структура на проста или сложена реченица.

Примери: Круша под круша паѓа.

Барал рогови, ги изгубил и ушите.

- ◆ Фразеологизми кои имаат структура на синтаagma, односно зборовна група.

Примери: Младост лудост, празни зборови, два-три збора.

◆ Провери го своето знаење:

- ◆ Во колку основни групи можат да се распоредат фразеологизмите?
- ◆ Колку групи фразеологизми има:
 - Според степенот на слеаноста?
 - Според граматичкиот состав?

ЛИТЕРАТУРА

- ◆ Македонската литература за деца
 - ◆ Појава, особености и претставници на литературните родови за деца
 - ◆ Лирика
 - ◆ Особености на лириката
 - ◆ Волшепствата на детската песна
 - ◆ Епика
 - ◆ Македонскиот роман
 - ◆ Драма
 - ◆ Македонската драмска литература
- ◆ Основоположници на литературата за деца
 - ◆ Ванчо Николески
 - ◆ Славко Јаневски
 - ◆ Васил Куноски
- ◆ Македонската наука за литературата
 - ◆ Теорија на литературата
 - ◆ Литературна критика
 - ◆ Историја на литературата
- ◆ Развоток на современата македонска литература
 - ◆ Преглед на жанровите
 - ◆ Петре М. Андреевски
 - ◆ Кон романот „Пиреј“
 - ◆ Роман на човековата истрајност и неискоренливост
 - ◆ „Небеска Тимјановна“
 - ◆ Ташко Георгиевски
 - ◆ „Црно семе“
 - ◆ Живко Чинго
 - ◆ Кратка содржина на романот „Големата вода“
 - ◆ „Сребрените снегови“
 - ◆ Горан Стефановски
 - ◆ извадок од драмата „Хај - фај“
 - ◆ „Хај фај“ – кратка содржина

МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА

Појава, особености и претставници на литературните родови за деца

Поимот **литература** потекнува од латинскиот збор *литера* што значи збор (слово). Оттука, литературата најчесто се дефинира како уметност на зборот. Тоа значи дека основното средство со кое се создава литературата е јазикот. Литературата со помош на јазични средства создава еден свој посебен свет кој се темели на нашиот секојдневен и реален свет. Во таа смисла, литературата се дефинира и како имитирање (подражавање) на стварноста, а во тоа имитирање авторите внесуваат свои идеи, замисли и ставови. Како истозначен поим за литературата се употребува и поимот книжевност.

Авторите кои создаваат литература ги користат своите знаења од животното искуство, но истовремено ја употребуваат и својата имагинација. Литературата, значи, се состои од постоечкото (реалното) и од замисленото (имагинарното). Како и другите уметности, литературата зборува за човекот, за човековото сфаќање на животот, за неговото место во светот и така ја задоволува човечката потреба за доживување и осознавање на светот.

Литературата во основа се дели на **народна литература** и **уметничка литература**. Самото име укажува на тоа дека народната литература е творештво создадено од народот, од колективот, како усно творештво. Уметничката литература, пак, ја подразбира литературата која е создадена од поединци и која има карактеристични естетски вредности. Покрај тоа, според формата на изразот, литературата може да се подели на **поезија** и **проза**. Според припадноста на родот, пак, литературата се дели на **лирика**, **епика** и **драма**.

Преку литературата се овозможува комуникација меѓу писателот и читателот. Писателот ги изразува своите идеи, ставови, чувства, а читателот ги обработува со помош на своите емоции и сфаќања за предметот што се обработува во конкретното дело. Секој читател на свој начин го чита, го разбира и го сфаќа делото. Читателот навлегува во творечката лабораторија на писателот и така со својот разум и со своите емоции ја пресоздава (препрочитува) неговата творба. Писателот и читателот, значи, имаат свое креативно учество во создавањето на литературните дела.

За разлика од литературата за возрасни, македонската литература за деца има посебни особености и посебно значење, но исти претставници во литературни родови, а тоа значи дека и литературата за деца според припадноста на родот се дели на *лирика*, *еџика* и *драма*.

ЛИРИКА

Во античкиот период под лирика се подразбирала песна придружувана со музика, односно со музичкиот инструмент лира. Оттука потекнува и поимот лирика кој во текот на историскиот развој на литературата прераснал во литературен род со свои особености.

Најзначајни карактеристики на лириката се **субјективноста** и **емоционалноста**. Преку лирските песни авторот, односно лирскиот субјект ги искажува своите чувства и мисли, своите субјективни доживувања предизвикани од случувањата во надворешниот свет – радост, среќа, надеж, тага, мака, болка и слично.

ОСОБЕНОСТИ НА ЛИРИКАТА

Лирските литературни творби се кратки поетски дела (со исклучок на лирската поетска проза). За поезијата е карактеристично тоа што таа е пишувана во **стихови** и во **строфи**. Нивни основни придружни елементи се **ритамот** и **римата**.

Стихот претставува организирана поетска целина во еден ред. Стихот е составен од зборови, а зборовите од слогови. Слоговите можат да бидат нагласени (акцентирани) и ненагласени (неакцентирани). Во зависност од бројот на слоговите постојат различни видови стихови. Стих од четири слога се нарекува **четверец**. Стих со пет слога е **петерек**. Оној стих што има шест слога се нарекува **шестерек** итн. Најдолг стих е **шеснаесетерекот** што е составен од шеснаесет слогови. Во зависност, пак, од ритмичките особености разликуваме **силабичен стих**, **тонски стих**, **силаботонски стих**, **скалест стих** и **слободен стих**.

Строфата е поетска целина составена од два или повеќе стихови. Строфата составена од два стиха се нарекува **дистих**. Онаа строфа што е составена од три стиха се нарекува **терцина**. Строфата од четири стиха е **катрена**.

Строфа од пет стиха е **пентина**. Строфата од шест стиха се нарекува **секстина**. Кога строфата има седум стиха се нарекува **септима**. Строфа со осум стиха е **октава**, а со девет стиха **нона**. Во современата поезија има строфи и со повеќе од девет стиха.

Ритамот претставува рамномерно повторување на определен број елементи од кои се составени стиховите и строфите. Главни особини на стихот се ритмичките стапки и цезурата. **Ритмичка стапка** претставува збир, односно комбинација од нагласени и ненагласени слогови во еден стих. Во зависност од бројот на нагласените и ненагласените слогови постојат повеќе видови ритмички стапки: **јамб**, **трохеј**, **дактил**, **амфибрах**, **анапест** и други. **Цезурата** е интонациска пауза во средината на стихот. Ритамот на една лирска песна може да биде организиран и преку повторување на еден стих, па дури и на цела строфа.

Римата е повторување и звучно совпаѓање на слоговите на крајот од два или повеќе стихови во една или во повеќе строфи: *жива – впива; иде – биде; други – слуги; таги – лаги; време – време* и слично. Стиховите во една строфа може да се римуваат различно: првиот и третиот стих – вториот и четвртиот стих (абаб); првиот и вториот стих – третиот и четвртиот стих (аффа) итн. Во современата поезија често се избегнуваат ваквите правила на римување. Се римуваат, на пример, првиот и седмиот стих; вториот и петтиот стих; првиот и деветтиот стих, вториот и шестиот стих итн.

Запомни!

Најзначајни карактеристики на лириката се субјективноста и емоционалноста.

Основни препознатливи елементи на поезијата се: стих, строфа, ритам и рима.

Стихот е организирана поетска целина во еден ред.

Строфата е поетска целина составена од два или повеќе стихови.

Ритамот е рамномерно повторување на одреден број елементи од кои се составени стиховите и строфите.

Римата е повторување и звучно совпаѓање на слоговите на крајот од два или повеќе стихови.

Провери ги своите знаења

Кои се најзначајните особености на лириката? Што искажува поетот преку лирската песна?

Задача

Дефинирај ги основните елементи на поезијата: стих, строфа, ритам, рима!

ВОЛШЕПСТВАТА НА ДЕТСКАТА ПЕСНА

Песната за деца не е полоша од секоја друга песна, само што таа е поедноставна, прифатлива, непосредно сврзана за животот. Понекогаш таа прилега на „малечок немирник, кого никој не го сфаќа сосема сериозно, но во чии благородни ѓаволштилаци сакаат да уживаат и најсериозните луѓе“. Чиста и примамлива како игра, во неа се влегува лесно, одеднаш и без посебни клучови, а никогаш не се излегува, зашто нејзините простори се неомеѓени и волшебни. Таа му станува составен дел на детството, миг во сонот и неопходно, незаменливо средство во секојдневната игра; таа му се придружува на детскиот говор и го ослободува срцето од срамежливата стегнатост.

За да биде таква, за да „позлати“ сè до што ќе се допре нејзината маѓесна ритмика и мелодичност, нејзината едноставна зборливост и простото откривање на нештата, на кои треба да им ја даде најчистата боја и најсвежото значење – таа бара цел човек, целосен поет. Зашто и во неа, како и во утринската капка роса, се огледува целиот свет. Нејзината улога да се сведе на каква било задача (образовна, воспитна, поучна во најголемо значење на зборот).

Што е тоа „детска“, а што „возрасна“ поезија? До која граница една песна е детска или за деца и дали таа понатаму го губи правото на егзистенција во животот на човекот кој веќе престанал да биде дете.

На тие прашања ќе се обидеме да дадеме одговор од практична страна, посочувајќи и некои конкретни примери.

Во оваа Антологија на современа македонска поезија за деца поместени се песни од Кочо Рацин и Коле Неделковски, од Блаже Конески и Ацо Шопов, иако ниеден од овие автори не се третира како детски поет. Па, сепак, застапените песни од споменатите автори не се „неразбирливи“ и за најмладите читатели, за

кои и е наменета антологијата. Внатрешниот живот на денешното дете е изразито буен, богат, исполнет со неизмерливо љубопитство и разиграна фантазија, тежнеења за продор во тајните на овој свет и желби за жед за нови спознанија. Според тоа – логично е и неминовно проширување на границите што ги определуваат извесни песни како „детски“. Оттука и составувачот ја мотивира оправданоста што, на пример, песните „Тутуноберачите“ од Кочо Рацин, или „Глас од Македонија“ од Коле Неделковски, или „Мак“ од Блаже Конески нашле место во една антологија на поезијата за деца.

Кога би се обиделе да дадеме куса карактеристика на застапените чисто „детски“ поети во оваа книга и, се разбира, пред сè, на нивните песни, ќе речеме дека Славко Јаневски е новатор и неговите стихови се иницијатори на духовната игра на детето; Васил Куноски, покрај приоритетните мотиви присутни во еден дел од неговото творештво, внесува свежа хуморна интонација во современата македонска поезија за деца; Ванчо Николески пишува за она што е непосредно предмет на детското секојдневие, но не ретко своите мотиви ги црпи како од историското минато на македонскиот народ така и од ризницата на народното творештво, во што донекаде, му се придружува и Волче Наумчески, само со подруги изразни фактури; Лазо Каровски и Србо Ивановски се карактеризираат со лирската обоеност на стихот; Глигор Поповски доследно се држи во светот на детството, па макар и каква тема да избере за содржината на својата песна; Јован Стрезовски, Цане Андреевски, Михо Атанасовски, Евгенија Шуплинова го збогатуваат среќниот свет и детството со нови и свежи песни; основен белег на поетскиот опус на Стојан Тарапуза е згустената метафоричност, играливоста и хуморот; Иван Ивановски најчесто врз веќе постојните мотиви гради своја визија на поетско видување на светот, додека Бошко Смаќоски продира во светот на детската душа со своите нежни, лирски и меко исткаени стихови.

Песната за деца не бара невозможности и чуда, но и покрај тоа нејзиниот мотивски дијапазон е толку широк, неопфатен, богат и шарен колку што е широко, неопфатно богато и шарено и самото детство. Поезијата за деца не може и не смее да биде изолирана од животот, кој е полн со мравки и птици, со билки и цвеќиња, со радости и таги; само што детето на тој свет околу себе гледа од свој посебен агол, испреплетувајќи го реалното со фантастичното – но доброто, справедливоста, хуманоста – тоа е единствена цел на секој детски потфат во секоја нивна игра.

ЕПИКА

Епиката како литературен род ги опфаќа литературните дела во кои се раскажува за некого или за нешто. Во епските литературни дела најчесто се раскажува за настани кои се случиле во минатото и кои се значајни за некоја личност или, пак, за целото општество. Авторот во епските дела се стреми кон објективно прикажување на настаните за кои раскажува. На тој начин преку епиката се создава една слика за минатите времиња.

Епските дела се пишувани и во стих и во проза.

Основни елементи на секоја епска творба се: **композиција, тема, идеја, фабула, дејство, опис, време, простор, лик, наратор.**

Самиот поим **композиција** ги подразбира последователните делови од кои е изградена една епска литературна творба.

Композицијата, всушност, е начин на кој различните елементи од литературните дела (настани, ликови, ситуации, теми, мотиви) се поврзуваат во единствена уметничка целина.

Темата е предметот за кој се раскажува и кој се обработува во епското дело. Темата ги опфаќа настаните, ликовите и проблемите кои се појавуваат и се разработуваат во епиката. Темите во епските литературни дела се разнородни и разновидни.

Идејата ја претставува основната замисла на авторот при создавањето на епското дело. Идејата ја покажува и целта на авторот – која е и каква е основната порака што тој ја пренесува до читателот.

Темата и идејата се тесно поврзани меѓу себе. Тие се неделливи и се врзани во едно цврсто единство.

Фабулата е низа од настани од кои е изградено епското дело. Тоа се најглавните настани кои меѓу себе имаат причинско-последични врски. Преку нив се отсликуваат особините на ликовите.

Дејството е случка, настан. Дејството ја претставува акцијата на ликовите, тоа што ликовите го прават. Нема раскажување без дејство, односно нема епско литературно дело без дејство.

Описот е елемент на раскажувањето преку кој се претставуваат просторите, предметите и ликовите во епската творба.

Времето и просторот се, исто така, задолжителни составни елементи на раскажувањето. Секое раскажување, односно секој настан од раскажувањето, се одвива во определено време и во определен простор.

Ликот е еден од основните раскажувачки елементи. Во текот на раскажувањето тој се гради со својства, односно со атрибути (слаб, дебел, висок, низок, лош, добар и слично). Ликот се јавува во раскажувањето во најразлични форми и со најразлични улоги. Поимот *лик* не смее да се поистоветува само со поимот *личност*. Ликот е и личност, но не е само личност. Во басните, на пример, како ликови се јавуваат разни животни кои не се „личности“. Но, ликот не мора да биде и само живо суштество. Во улога на лик може да се јави и некој предмет: *јажето* со кое јунакот прескокнува некоја бездна е лик – помошник; *затворениот прозорец со решетки* е, исто така, лик-противник зашто му попречува на јунакот да го изврши дејството што му е доделено во раскажувањето итн. Тоа се таканаречени „неживи“ или неантропоморфни ликови.

Поимот **наратор** значи раскажувач. Нараторот раскажува за дејствата, настаните, случките; ги опишува местата и ликовите кои се дел од литературното дело. Често како наратори се јавуваат и самите ликови во делото. Постојат два вида наратори: сезнаечки наратор и колеблив наратор. Сезнаечки наратор, кој уште се нарекува сеприсутен, е оној раскажувач што има увид во сите настани

коишто се дел од раскажувањето. Тој гледа сè и раскажува за сè. Колебливиот раскажувач покажува извесна несигурност во однос на она што го раскажува или, пак, нема увид во сите делови од раскажувачката структура.

Зайомни!

Во епиката се раскажува за настани кои се случиле во минатото и кои се значајни за некоја личност или, пак, за целото општество.

Основни елементи на секоја епска творба се: композиција, тема, идеја, фабула, дејство, опис, време, простор, лик, наратор.

Поимот лик не смее да се поистоветува само со поимот личност.

Провери ги своите знаења

Во каква форма се пишувани епските дела?

Кои се основните елементи на секоја епска творба?

Што е тема? Што е дејство? Што е опис?

Што е лик? Во какви форми може да се јави ликот?

МАКЕДОНСКИОТ РОМАН

Отсекогаш талкавме и ги следевме чекорите на посмелите од нас, во сите области па и во литературата. Првиот роман во македонската литература значеше навестување на едно ново време, нова пролет. Таа пролет ја означиле подолгата проза или повест „Улица“ (1950), авторот Славко Јаневски го најавил и првиот роман „Село зад седумте јасени“ (1952). Со воодушевување мајсторите на перото ја прифатиле оваа форма како творечка определба. И нема застој. Со брзо темпо се бележат нови наслови пред сè судбински поврзани со животот на напатениот нѝ народ. Следната година (1953 г.) излезе од печат романот „Крпен живот“ на Стале Попов, и повеста „Арамиско гнездо“ на Ѓорѓи Абаџиев. Тоа се години на афирмација на македонскиот народ кој со крупни чекори оди напред.

Потоа следат романите „Толе Паша“ од Стале Попов, „Две Марији“ и „Месечар“ од Славко Јаневски, „Она што беше небо“ од Владо Малески, „Побратими“ од Јордан Леов, „Под усвитеност“ од Димитар Солев, „Седум умирања“ од Благоја Иванов и др. Писателите од средната генерација на читателите им ги претставуваат новите романи на Димитар Солев, Симон Дракул, Мето Јовановски, Србо Ивановски, Благоја Иванов.

Следи романот „Пустина“ на Ѓорѓи Абаџиев, „И бол и бес“ од Славко Јаневски, „Белата долина“ – Симон Дракул, „Кратката пролет на Моно Самоников“ од Димитар Солев, потоа следат романите на Коце Солунски, Сотир Гулески. Свежина во македонската литература ќе внесат младите дебитанти Ташко Георгиевски, Петар Ширилов, одново Славко Јаневски со „Стебла“ и „Тврдоглави“, Владо Малески со „Разбој“, Коле Чашуле со романот „Простум“, а потоа од печат излегоа романите на Мето Јовановски, Бранко Пендовски, Благоја Иванов, Ташко Георгиевски, Петар Ширилов, Методија Фотев, Влада Урошевиќ, Владимир Костов, Бранко Варошлија, Божин Павловски, Јован Стрезовски.

Од најновата генерација романиери се појавуваат романите на Димитар Башевски, Митко Маџуков и др.

Македонскиот роман тематски навлегува во сите пори на животот. Ја слика средината на настаните, најразличните слоеви, но како по некое одредено правило, најчесто и највидно место зазема судбината на Македонецот чиј пат води низ пеколот, низ крвавите врвици на историјата, но секогаш во рацете на тој народ е мечот на правдата.

Токму од таа решителна борба на живот и смрт израснаа најубавите, најсилните, најсмелите херои на македонскиот роман.

Првите романи ги опишуваат деновите по Револуцијата, колективизацијата која на селото му дава нов тек, а тоа ќе остави белег во сите дела на Стале Попов. Дури и во шестата деценија ќе се почувствуваат стравотиите и последиците од војната. Темата за воените ужаси, обидите и натчовечките напори да се преживее во долгата одисеја на измачувања и понатаму е главна тема на писателите Владо Малески и Славко Јаневски.

Генерацијата писатели во кои спаѓаат Димитар Солев, Владимир Костов, Благоја Иванов, Коце Солунски, Божин Павловски и други ќе навестат еден нов живот во градската врева, со помодерни услови, со урбана средина, со цивилизирање на човекот. Животот ги менува луѓето.

За одбележување е и создавањето на историскиот роман кај нас. Настаните од Илинденското востание ќе најдат место во романите на Ѓорѓи Абаџиев, Стале Попов, Јован Бошковски, кои на својот народ и на сите слободољубиви луѓе во светот ќе им ја откријат пораката и вистината преку

солунските гемиџии за судбината на Македонија. За судбината на Македонците во Егејска и Пиринска Македонија по Граѓанската војна во Грција, проговорија романите на Ташко Георгиевски, Петар Ширилов, Ката Руменова – Мисиркова, некогашните деца бегалци од Егејскиот дел на Македонија.

Македонските прозаисти постојано го бараат модерното, современото, богатиот израз обогатен со нови естетски вредности. Колку и да се трудат да го внесат модерното, да ја прикажат единката како личност во центарот на писателовото внимание, сепак, татковината ќе биде најсветата тема, непресушен извор и вечна инспирација на сите писатели.

Провери ги своите знаења

Каква тема најчесто обработуваат авторите на првите романи по ослободувањето?

Кои писатели во своите дела го обработуваат селото со своите добри и лоши страни?

Кој писател обработува теми од животот во Егејскиот дел на Македонија?

Зайомни!

Првиот македонски роман е „Село зад седумте јасени“ (1952 г.) од Славко Јаневски.

Настаните од Илинденското востание ќе најдат место во романите на Ѓорѓи Абациев, Стале Попов и Јован Бошковски.

Каква тематика обработуваат писателите чие потекло е од Егејскиот дел на Македонија?

Задача:

Прочитај роман по сопствен избор и дај свое видување за истиот на еден од наредните часови.

ДРАМА

Покрај лириката и епиката, драмата е третиот основен литературен род. Под поимот **драма** подразбираме литературна творба пишувана во дијалозна форма во која настаните, темите и идеите се прикажуваат и се опишуваат исклучиво преку говорот и дејството на ликовите. Во драмите се прикажуваат настани од минатото, но и настани од современоста; настани кои се значајни за историјата на еден народ, но и настани кои се значајни за една личност, односно индивидуа.

Драмите можат да бидат напишани во стихови или во проза, но и комбинирани – со стихови и проза.

Со драмите е тесно поврзан театарот. **Театарот** е гледалиште, односно зграда во која има сцена на која се изведува драмата пред публика. Сценската изведба на драмата се нарекува театарска претстава. Драмите понекогаш се изведуваат и на таканаречени отворени сцени – плоштад, улица, кале и слично. Театарскиот режисер ја организира изведбата на драмата на сцена врз основа на драмскиот текст. Актерите се индивидуи кои ги интерпретираат, односно ги глумат на сцена улогите на ликовите во драмата. Покрај тоа, значајни елементи на театарската претстава се сценографијата (поставеноста на објектите и предметите на сцената), костимографијата (облеката на ликовите) и друго.

Основни структурни елементи, односно белези на драмата се: **композиција, драмско дејство, ликови, простор и време, дијалог, монолог, пролог, епилог, чин, слика, сцена, дидакалии.**

Композицијата на драмата е сложена структура. Дејството на драмата се одвива низ пет основни композициски етапи: **експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет.**

Експозицијата претставува вовед во раскажувањето. Авторот ги дава основните податоци за настаните и за ликовите за кои ќе се раскажува. **Заплетот** е еден вид недоразбирање, судир, конфликт меѓу ликовите во епското дело. Дејството на ликовите е насочено кон разрешување на тој конфликт. **Кулминацијата** е највисоката точка што ќе ја постигне конфликтот во драмското дејство. Оттука започнува разрешувањето на конфликтната ситуација, односно расплетувањето на заплетот. **Перипетија** е пресврт во дејството. Тоа е неочекувана случка, односно непредвидена препрека пред која ќе се најдат ликовите во драмската литературна творба. **Расплетот** го најавува крајот на драмското дело. Расплетот е, всушност, разрешување на конфликтот, односно елиминирање на заплетот.

Драмското дејство е клучен елемент на драмата. Самиот поим драма значи дејство. Под драмско дејство се подразбираат постапките што ги преземаат ликовите во драмата.

Ликовите се носители на дејството на драмата. Преку нивниот говор и преку нивните постапки авторите ги пренесуваат своите теми, идеи и ставови до публиката. Она што го заклучивме за ликовите во епските творби важи и за ликовите во драмските творби.

Просторот и времето се неопходни елементи за одвивање на драмското дејство. Дејството во драмата се одвива на определен простор во определено време. Во таа смисла треба да се разликува просторот и времето кои се прикажани со драмското дејство од една страна и просторот и времето на театарската претстава од друга страна.

Сцена од драмата „Бегалка“ на Васил Иљоски

Дијалогот е разговор меѓу два или повеќе ликови во текот на драмското дејство. Преку дијалозите се изразуваат темите, идеите, ставовите на авторот на драмата. Дијалозите често се користат за искажување на расположенијата на ликовите во драмата.

Монологот ги претставува размислувањата и ставовите на еден лик во драмата. Ликот може да води монолог со себеси, односно гласно да размислува или, пак, да ѝ се обраќа на публиката.

Прологот и епилогот се два структурни елементи кои ги заокружуваат почетокот и крајот на драмата. Прологот се јавува на почетокот на драмата и ја информира публиката (гледачите, читателите или слушателите) за времето и просторот каде што ќе се одвива драмското дејство. Епилогот е на крајот од драмата и во него се кажува што се случува натаму со ликовите по расплетот во драмата или се искажува пораката на авторот.

Чинот, сликата и сцената се составни делови на драмата. Чинот е една заокружена целина во драмата. Чинот се дели на слики и сцени. Слика претставува краток временски дел од драмата кој заокружува едно дејство на ликовите. Сцената е заокружена целина на сликата која завршува со влегување на нови ликови во драмското дејство.

Дидаскалиите се упатства кои авторот на драмата ги пренесува до читателите, актерите и до режисерот. Дидаскалиите се даваат во заграда и со курзивни букви. Во нив авторот наведува податоци за времето и просторот (местото) на дејството, за изгледот на сцената, за костимите на актерите, за нивните постапки и слично.

Зайомни!

Драмата е литературна творба во дијалошка форма во која настаните, темите и идеите се прикажуваат и се опишуваат преку говорот и дејството на ликовите.

Драмите можат да бидат напишани во стихови или во проза, но и

комбинирани – со стихови и проза.

Театарот е гледалиште, односно сцена на која се изведува драмата пред публика.

Основни структурни елементи на драмата се: композиција; драмско дејство; ликови; простор, време; дијалог; монолог; пролог, епilog; чин, слика, сцена; дидаскалии.

Провери ги своите знаења!

- ◆ Што подразбираме под поимот драма?
- ◆ Во каква форма се пишуваат драмите?
- ◆ Што е театар? Што е театарска претстава?
- ◆ Кои се основните структурни елементи на драмата?
- ◆ Што е драмско дејство?
- ◆ Што е дијалог? Што е монолог?

Задача

Прочитај една драма по твој избор. Пронајди ги и посочи ги дијалозите, монологите и дидаскалиите во драмата.

МАКЕДОНСКА ДРАМСКА ЛИТЕРАТУРА

Македонската драмска литература има длабоки корени и нејзиното афирмирање започна при крајот на деветнаесеттиот и почетокот на дваесеттиот век, а е поврзано со името и делото на Војдан Чернодрински. Тој всушност е и основоположник на македонската драмска литература. Имињата на Васил Иљоски, Антон Панов и Ристо Крле со своите уметнички вредности ќе останат забележани. Тоа се имиња на исклучителни автори на дела во кои го овековечија битот на својот народ, фолклорот, говорот и сè што беше вредно да се сочува за генерациите по нив.

Современата македонска драма својата афирмација ја започна со делата на Коле Чашуле и Томе Арсовски.

Со своите драми Коле Чашуле како учесник на настаните ќе ја обработи вечната тема на неговиот народ, одот по маките, болките и страдањата, но и неунштливата верба во иднината. Судбината на Македонија му беше во душата и во делата. Со теми од современиот живот ѝ се доближи на публиката и остави видливи траги. Драмите на Коле Чашуле „Вејка на ветрот“, „Вител“, „Црнила“, „Веда“ и други го трасираа патот на современата драмска литература и одиграа значајна улога во македонската книжевност.

Томе Арсовски во драмската литература се појави веднаш по ослободувањето. Како зрел автор ќе обработи современи теми. Од неговото перо излегоа драмските текстови: „Александра“, „Градината на малите богови“, „Празник на птиците“, „Цвет И оган“, „Шума што се смее“, „Мали луѓе“, „Кикот крај реката“, „Парадоксот на Диоген“, „Бумеранг“, „Стотиот чекор“, „Чекор до есента“ и др.

Томе Арсовски во своите драми најчесто ја прикажува единката во судир со средината, фрлајќи светлина на многу мани во општеството. Впрочем тоа е нашата реалност и нашето секојдневие.

Со својата појава, со долгото опстојување во светот на драмата, Арсовски остави белег, вреден за споменување низ генерациите.

Со драмска литература се занимаваа и многу македонски прозаисти, романиери и поети чија главна определба беше романот, расказот, поезијата.

Авторите од помладата генерација внесоа освежување, остварија присуство на драмските сцени во Македонија и Југославија. На врвната позиција на мајсторското обликување на драмскиот текст се наоѓаат имињата на Горан Стефановски и Јордан Плевнеш.

Во втората половина од седумдесеттите години, Горан Стефановски со своите драми кои ќе ги наведеме во следното претставување на овој значаен автор со талент и богато интелектуално ниво, се прикажа во права светлина, ја освои душата на читателите и на љубителите на драмата.

Јордан Плевнеш со драмите „Ерегон“, „Македонски состојби“ и „Југословенска антитеза“, обработи теми од современите настани во најблиското минато што е дел и од сегашноста. На светлина ја изнесе правата вистина за состојбата кај нас и во соседството. Неговата преокупација е судбината на неговиот народ. Успехот со овие автори на полето на македонската драмска литература е гордост и признание за секој Македонец.

Современата македонска драма ги обработува современите збиднувања, современиот живот, повторно одот по маките, болките кои се поднесуваат поради неуништивата желба за слобода. („Црнила“, „Вејка на ветрот“)...

Претставниците на помладата генерација со мајсторско обликување на драмски текст, со обработка на нови теми, внесуваат свежина и интерес кај читателите и љубителите на драмата. Тие текстови се блиски до читателите или се во сегашноста. Во секој случај вистинската состојба на личностите, а преку нив и на својот народ е најчестата тема во која се преплетуваат многу нешта што треба да се искоренат.

Размисли!

Чии имиња се поврзани со почетоците на македонската драмска литература?

Каква тематика обработуваат?

Со кои дела започна современата македонска драма?

Кои автори ја сочинуваат помладата генерација?

Зайомни

Драмите на основоположниците на македонската драмска литература го обработуваат животот, борбата за опстанок, насилијата, печалбарството и сите теги што животот ги носи со сите адети и обичаи, со сè што е дел од нивниот живот. Тоа се битови драми – вистински одраз на животот на Македонецот.

ОСНОВОПОЛОЖНИЦИ НА ЛИТЕРАТУРАТА ЗА ДЕЦА

Литературата за деца во Македонија своите почетоци ги бележи во текот на Револуцијата, а полн расцвет доживува по ослободувањето на нашата земја. Нејзини претставници се: Ванчо Николески, Славко Јаневски, Васил Куноски и др. Со своите поетски и прозни остварувања тие дадоа голем придонес во развојот и творештвото за деца изнесувајќи на виделина настани што го одбележуваат расцежот во слободната македонина. Во нивните први творби се чувствува мирисот на барујот и чадот. Поракиите на таквите творби одекнуваа во градините и училиштата. Големината на првите писатели за деца е во тоа што беа предводници на плејада млади автори кои поетски и прозни творби им ги посветија на децата.

ВАНЧО НИКОЛЕСКИ

Ванчо Николески е роден во подкараорманското село Црвена Вода, Охридско на 10 јуни 1912 година.

Починал во 1980 година во Охрид.

Своите први објави на полето на литературата Ванчо Николески ги прави како ученик во Скопје. Работел како учител во Битола и во Охрид. Како учител пишува патриотски песни. Секавајќи се на тие мигови, Ванчо Николески вели:

„Повеќето свои први патриотски песни ги пишував од неопходна потреба. Но тие песни долго не можеа и не смееја да видат бело видело. Во окупираната татковина од страна на бугарските фашисти да се пишува на македонски јазик значеше дрскост и бунтарство и за тоа се одеше в затвор. Па затоа моите стихови, пишувани на мајчин јазик, скриени меѓу кориците на изгужваната тетратка, долго лежеа закопани под еден плочест камен зад коселското училиште.

Мојот пријател Борис Бојаџиски, и самиот учител во тоа време, често ме посетуваше во Косел, при што тој ми читаше од својата проза, а јас нему стихови пишувани на македонски јазик. – Пишувај! – ме храбреше тој. – На нашите деца ќе им требаат тие стихови. Нема вечно да останеме под ропство; еден ден ќе се ослободиме... – Тоа ми беше најголемата морална поткрепа. Во таа тетратка ја имав напишано и првата верзија од поемата „Мице“ и повеќе песни со исклучиво патриотски дух“.

За време на Народно-ослободителната борба, на слободната територија Дебарце (и не само во Дебарце), кога немаше ни буквар, ниту каква било друга книга на македонски јазик, стиховите на Ванчо Николески децата ги учеа направо од неговата тетратка. Истите тие песни ги препишуваа и другите учители, па така, од рака во рака, тие патуваа по првите македонски училишта како први искри и први зраци на едно ново утро што се приближуваше, пробивајќи си го патот со атаки и експлозии. Подоцна песните се објавени во стихозбирката „Македонче“, печатена во 1946 година, непосредно по ослободувањето.

Списокот на книгите што ги напишал Ванчо Николески е мошне долг и разновиден жанровски и тематски. По веќе споменатата негова книга „Македонче“, се редат: поемата „Мице“ (интересно е да се назначи дека илустрациите во неа се направени од нашиот познат писател Славко Јаневски), стихозбирките „Школско свонче“, „Крај огниште“, „Чуден свет“ (приказни во

стихови), „Шарено торбиче“, „14 000 ослепени“ (историска поема за битката на Беласица во 1012 година меѓу војниците на македонскиот цар Самоил и ордите на византискиот император, очовадецот и македоноубиецот Василие Втори), „Одбрани песни“, „Прва радост“, поемата „Чуден дедо“ и др. Поетските збирки ги надополнуваат книгите со раскази и приказни „Чудотворен кавал“, „Дедовите приказни“, „Приказни од волшебната куќичка“ и „Приказни од моето село“ (досега се објавени три, а се замислени повеќе книги), како и подолгите прозни текстови, романите „Волшебното самарче“ (преведен на српскохрватски, албански и руски јазик), „Гоце Делчев“, „Под виорното знаме“ и „Крвави години“, како и недовршената проза за животот и револуционерната дејност на Христо Узунов.

Во сите дела на В. Николески, и поетски и прозни, се насетува еден благ навев на народното творештво, тој неисцрпен извор на вдахнување, за што сведочи и исказот на самиот автор: „Уште како дете во своето село слушав многу народни приказни и сказни од баба ми Софија, од мајка ми и од селаните, па ги засакав приказните, песните и сказните; тие ми станаа неопходна душевна храна; па поттикнат од тоа почнав и самиот да пишувам.“

Особено успешен и мошне популарен меѓу најмладиот читателски аудиториум е неговиот прв роман (и воопшто прв роман во македонската литература за деца) „Волшебното самарче“. Како што споменавме веќе, речиси во сите дела на Ванчо Николески (и поетски и прозни) постои искреност, едноставност и непосредна топлина што ги прават блиски до сфаќањата на читателот за кого и се наменети. Со тоа се карактеризира и романот „Волшебното самарче“, кој претставува еден мозаик од интересно и динамично раскажани епизоди од Народно-ослободителната борба во охридско-струшкиот регион. Низ тие епизоди, споени во цврста и нераскинлива целост преку ликот на партизанскиот курир Трајче, читателот го доловува длабоко народниот карактер на борбата и беспримерниот хероизам на борците.

Трајче, главниот јунак на приказната, е обично селско дете, кое како илјадници негови врсници, принудено е уште од најрани години да ѝ се спротивставува и да се бори со сиромаштијата со чесна и истрајна работа, заработувајќи го, на тој начин, секојдневното парче леб. Необичното кај него се јавува во моментот кога почнува да ја сфаќа суштината на сенародната борба за ослободување од окупаторот и неговата готовност да се жртвува за својата сопствена слобода, која со векови беше само неисполнет сон и неостварен копнеж.

Водејќи го од настан во настан својот јунак, Ванчо Николески везе една чудесна убава, динамична приказна за детето и коњот, во чие „волшебно“ самарче се крие тајната, онаа загатлива тајна, која ги тера младите читатели да не ја остават книгата сè додека не ја откријат. Таа игра трае долго, но сета е испреплетена со неизвесности и возбудавања, со заплети и неочекувани пресврти, а редена со наједноставни прстонародски зборови.

Ванчо Николески поседува специфична раскажувачка дарба, со што на маѓесен начин го освојува детето, неговата доверба и неговата искрена и неизвалкана душа.

Иако често премолчуван поради својата народска раскажувачка постапка, Ванчо Николески изврши мошне големо влијание на неколку генерации македонски писатели за деца и тоа токму со тие дела што го носат печатот на народното и народското. Честото преиздавање на неговите книги зборува дека времето не успеало да ја фрли својата прав врз нивните корици. Тие живеат меѓу читателите интензивно, што значи и една своевидна награда за нивниот автор. И до ден денес Ванчо Николески останува еден од најомилените и најчитаните писатели за деца кај нас.

СЛАВКО ЈАНЕВСКИ

Славко Јаневски (Скопје, 11 јануари 1920 – Скопје, 20 јануари 2000) е истакнат македонски раскажувач, романиер, поет, филмски сценарист, есеист и сликар.

Во Скопје завршил основно и стручно-техничко училиште. Од 1945 година е уредник на првиот македонски весник за деца „Пионер“, потоа главен уредник на списанието за деца „Титовче“, на списанијата за литература и уметност „Нов ден“ и „Современост“, на литературниот весник „Хоризонт“ и на хумористично-сатиричниот весник „Остен“. Во меѓувреме работи како уредник во издавачките куќи „Кочо Рацин“, „Наша книга“ и „Младинска книга“.

Она што животот може да го посее, почнувајќи од најдлабоките корени на опстојувањето и борбата за живот, крстарејќи по печалбарските патишта, Славко Јаневски со перото на вистината и со уметнички дострели го изнесе на виделина она што народот со векови го носи во душата. Неговата лирика како одраз на сопствената интима, како социјална болка и неправда што го потиснала Македонецот, Револуцијата со сите рани и потресни случувања, со натчовечка борба за поубава иднина, за сонцето под ова небо за генерациите што го сетија масовното истребување и за нивните деца и внуци, се најчесто мотивите во неговата поезија. Таа поезија испеана најчесто во слободен стих, ја истакнува умешноста римата да доминира, а тоа го чини инзвонреден протагонист на лирски изливи. Лиричарот во него ги разбуди сетилата за раскажување. Можеби тука се корените на неговата прва раскажувачка форма, повеста „Улица“ (1950), а потоа следеа романот „Село зад седумте јасени“ (1953), - прв роман на македонски јазик, „Две Марији“ (1956), „Месечар“ (1953), „И бол и бес“ (1964).

Македонското прозно творештво го достигна зенитот на лирското присуство облагородено во романите на Славко Јаневски.

Името на Славко Јаневски се вткајува во основоположниците на македонската литература за деца. Имено, пред ослободувањето, во далечната 1944 година ги изнесе на виделина првите стихови и прозни остварувања за деца и возрасни. Во детскиот свет беше многу добро прифатен и читан. Во топлината на неговите стихови во смислата за хуморот и реалноста каде може да се препознае и детето од пред војната и по неа, ја гледаме големината на неговото дело. Неговите уметнички извајани стихови ќе останат како бисери во македонската литература, бисери со значајни вредности што им даваат уметничко и национално обележје.

Славко Јаневски е автор на следниве наслови за деца:

Поезија за деца: „Пионери, пионерки, бубачки и шумски сверки“, „Распеани букви“, „Милиони маченици“, „Сенката на Карамба Барамба“, „Марсовци и глувци“ и „Црни и бели“.

Проза за деца: „Шеќерна приказна“, „Пупи Паф господар на соништата“, „Пупи Паф гледа од вселената“ и др.

Добитник е на многу награди и признанија, меѓу кои се: Наградата АВНОЈ (1968); Наградата 11 Октомври; потоа на наградата „Браќа Миладиновци“ на Струшките вечери на поезијата; 13 Ноември, награда на градот Скопје; Рациново признание и Наградата Мирослав Крлежа. Добитник е на две златни арени за сценарио, за филмовите „Волчја ноќ“ (1955) и „Македонскиот дел од пеколот“ (1974) на филмскиот фестивал во Пула.

Во 1947 година Славко Јаневски, заедно со Блаже Конески, Ацо Шопов, Владо Малески и Коле Чашуле, го формираа во Скопје Друштвото на писателите на Македонија, кое тогаш броеше 7 члена. Потоа Јаневски беше и претседател на Друштвото.

ВАСИЛ КУНОСКИ

Творечките почетоци на Васил Куноски се совпаѓаат со раѓањето на најновата историја на македонскиот народ, на македонската нација, во 1945 година. И од тие денови до денес, речиси единствен во нашата литература за деца, тој ѝ останува верен поклоник на поезијата. Во текот на цели три децении неговите стихови се постојано присутни во букварите и читанките, во весниците и списанијата за деца, така што со право можеме да речеме дека Васил Куноски, освен што е родоначалник на детскиот поетски збор во Македонија, тој е и класик на нашата поезија за деца. Заедно со Славко Јаневски и Ванчо Николески, како и со Борис Бојаџиски и Лазо Каровски (нешто подоцна), тој го положува камен-темелникот на онаа категорија литературни творби, кои му се наменети на најмладиот читателски аудиториум.

Васил Куноски е роден во Дебар, во 1916 година во печалбарско семејство, чија корка леб била топена во пот и солзи. Речиси и не ја почувствувал родителската љубов на татка си, зашто тој, татко му, уште недораснат, со шарената печалбарска торба на грб, со чекан и мистрија, се траќа по неизвесните патишта на туѓиот свет, во „јабана“, на гурбет, да заработи парче леб за своето сиромашно семејство.

Подоцна, по завршувањето на основното училиште, и Васил го остава родниот град, но не со мистрија и чекан во шарена печалбарска торба, туку со молив и тетратка во џебот. Прво се запишува во учителското училиште во Скопје, а истото го завршува 1936 година во Шабац. Има еден мошне интересен момент од неговото школување во Шабац, кој досега не нашол место во ниеден пишуван документ за него. Имено, во тоа време, кога Југославија беше разделена на бановини, се распишувале редовни конкурси за најубава писмена работа меѓу учениците од сите средни училишта. Русокосиот ученик од Дебар, печалбарскиот син Васил Горѓевиќ, ја изработува најубавата писмена работа и ја добива наградата лично од банот. Покрај материјалната поткрепа, тој добива и една неоценлива сатисфакција, која за цел живот ќе му го истрасира трновитиот но благороден писателски пат.

Покрај многубројните прилози во детските весници и списанија, Васил Куноски ги има објавено следниве поетски збирки: „Волшебното ливче“, „Песни“, „Белиот гостин“, „Каде е клучето“ (гатанки и прашанки), „Вредна рака црта вака“ (сликовница), „Претпразнични вечери“, „Страшно, пострашно, најстрашно“, „Ха-ха-ха и две-три ах“, „Светулки над треви“, „Герданче“, „Зајче безопавче“ (преведена и на српскохрватски јазик), „Тошо, Снешка и сто и една смешка“, „Згоди и незгоди“ (избор од неговиот целокупен поетски опус) како и раскази за десетина народни херои на Македонија од скопскиот и тетовско-гостиварскиот крај, единствени негови обиди во прозното творештво. Во повеќе наврати ги препевал: Јован Јовановиќ–Змај, Мира Алчковиќ, Драган Лукиќ, Григор Витез и други југословенски поети за деца.

Васил Куноски е добитник на највисоките литературни награди и признанија во земјава. За книгата „Страшно пострашно, најстрашно“ ја доби наградата „13 Ноември“, а за своето целокупно творештво сојузната награда за животното дело „Младо поколение“, највисока од тој вид во Југославија, како и републичката награда за животното дело „11 Октомври“ – во 1972 година.

Во богатиот поетски опус на Васил Куноски јасно можат да се согледаат две основни мотивски преокупации: татковинското чувство на поетот и хуморната интонираност на детското секојдневие. Меѓутоа, ако се направи подлабока, посестрана и поконкретна анализа на тој опус, ќе видиме дека тие

два основни тека добиваат повеќе придружни тематски определувања (таканаречениот универзален мотив во детската поезија, печалбарството, со што се карактеризира безмалу целокупната наша литература меѓу двете војни, па и во втората, Народноослободителната борба и Револуцијата и нејзините подоцнежни одгласи, природата со нејзините девствени пејзажи, секојдневниот детски живот во училиштето и надвор од него, согледан од едн специфичен агол – низ окоото на ведро расположен, хуморно настроен и родителски загрижен дух и слично).

Иако квантитативно не толку обемно, таканареченото родољубиво или патриотско чувство квалитетно зазема мошне сериозен простор во поезијата на Куноски. Во првите години по ослободувањето на земјата од фашизмот, тој ги испејува своите најубави стихови на таа тема, а би рекол и најубави во целата македонска литература од тоа време, собрани во книгата „Претпразнични вечери“. Неправично „прескокнуван“ или едноставно премолчуван како „второстепен“, како „детски“ или поблизу речено како „несериозен“ поет (добро се сеќаваме на тие години кога литературата за деца војуваше за свое место под сонцето), на фондот на македонската поезија тој ѝ остави неколку незаборавни, антологиски песни: „Мојот татко“, „Разделба“ и „Врати се“. За да илустрираме со каква прочувствуваност се испеани тие песни, ќе наведеме само неколку примера, кои ја покажуваат сета трагика на македонскиот човек во тоа размирно време на разделби и гурбети, кога постоеле само патишта за заминување, но не и за враќање во родниот крај, во таа топла колевка на мајчината љубов и татковската грижа. Писмата, испратени и непристигнати, останувале единствената безнадежна врска меѓу оттуѓените со нивната земја:

„Испраќање – враќање,
враќање – испраќање!
Исто како жеравите

кога пат далек ќе фатат,
па не знаеш
дали ќе се вратат“.

(Мојот татко)

или:

„Јас не помнам, мал бев, ти кога си тргнал
во туѓина пуста, по гурбети, батко,
но во ноќи мирни, крај полиња ширни,
со всолзени очи раскажува татко:
- Во години родни леб немавме, синко,
а нивите наши и полето цело
на пет души беа, бездушници селски
и секој за корка работеше в село“.

(Врати се)

Во циклусот од таканаречени патриотски мотиви спаѓаат и песните „Илинденска вечер“, „Празник“ и др., испеани во ведро претпразнично расположение, а својот интернационален дух поетот го разоткрива најмногу и најречито во „Малите амбасадори“, „Дајте ни“ и „Што би било“, каде што се зазема за општ мир меѓу луѓето, поточно за општа благосостојба на децата од целиот свет. Иако не им се познати трагичните биланси од војните (светски и локални), децата се свесни за последиците од нив, затоа бараат пиштоли што прскаат вода за да ги згаснат војните што ги потпалуваат нивните татковци

(веројатно оние, кои што заборавиле дека и самите некогаш биле деца!).

Сепак, една од најкарактеристичните одлики на поезијата на Васил Куноски е ведрината, радосниот трепет, топлата и непринудена смеа што извира од секој негов стих како бистра вода од пребликнат врукот. Сите досегашни критички оценки и мислења за таа црта на неговата поезија се недвосмислено совпадливи. Досетката и вицот поетот ги ползува само како појдовна точка за да ја направи својата песна, чија порака секогаш има сериозен карактер. Со други зборови кажано: на животот околу себе Куноски гледа низ очите на детето, барајќи го и откривајќи го недообјаснетото, смешното и чудното.

„Во секој случај – вели Куноски – при вреднувањето на детската литература, односно при нејзиното создавање, никогаш не смеат да се заборават овие елементи: чистотата на духот, ведрината и хумористичната интонираност на текстовите, искреноста, човечноста, родителската грижа, мајчината љубов и љубовта воопшто како морална категорија, како суштина на човековото постоење, зашто заправо тие елементи една книга му ја прават блиска на детето. Писател кој подолго другарува и пријателува со децата – уверен сум дека ги познава сите нивни желби и потреби, сите нивни грижи и неволи, сите нивни таги и радости. На детето треба да му се пристапи отворено, искрено, пријателски и да му се открива функционалноста на сето она што го опколува, да му се објасни сета поврзаност, условеност и неминовност на сè она со кое се сретнува секој ден. Едноставно, писателот треба да му пристапи со желба и намера да му одговори на сите негови моментални немири, придружувајќи му се, притоа, во часовите кога неговото лице е озарено со некое пријатно доживување“.

Ретки се оние поети кои и во своите зрели години можат да останат „деца“ и да си играат со вистинските деца. Тоа е дар што природата им го дава на благородните души, на широките срца, кои својата среќа ја гледаат во среќата на другите, во среќата на оние околу себе.

Васил Куноски е таков поет.

Заедно со своите мали пријатели, тој се вози во автобус, незабележано присуствува во семејствата каде што се празнуваат родени денови, седи во училишната клупа, ги следи предавањата и ги забележува и оние ситници, кои дури ни самиот учител не може да ги долови, тагува над болниот Снешко, учествува во „лапачки“ натпревари, накусо речено: тој е постојан, неуморен учесник во големата игра што се вика детство. Оттука и неговата блискост со децата и детството.

Куноски не ги измислува темите за своите песни. Тој ги црпи од детското секојдневие, ги поминува низ својот поетски филтер, па им ги подарува на своите читатели облечени во едно необично, хумористично, но истовремено и длабоко уметничко руво. И затоа неговите песни, обоени со благ, непринуден и простосрдечен хумор се толку комуникативни, блиски до детските сфаќања и разбирања и сосема приемливи за младиот читател.

Со право можеме да речеме дека поетот Васил Куноски е амбасадор на детската смеа

Провери ги своите знаења

Која година е роден Васил Куноски?

Каде е роден тој?

Каде ги објавил првите свои песни за деца?

Кои поетски збирки се негово дело?

Кои награди ги добил за своето творештво за деца?

Задача

МАКЕДОНСКАТА НАУКА ЗА ЛИТЕРАТУРАТА

Литературата е уметност на зборот. Науката која ја проучува уметноста воопшто се нарекува **естетика**. Главен предмет на проучувањето на науката за литературата е литературното дело.

Науката за литературата ја сочинуваат три основни научни дисциплини со чија помош од различни аспекти се проучуваат карактеристиките на литературата, односно на литературните дела:

- а) Теорија на литературата;
- б) Литературна критика;
- в) Историја на литературата.

Теоријата на литературата е научна дисциплина која ја проучува природата на литературните дела како духовни човекови творби со јазичен карактер. Таа ги опишува принципите и законитостите со чија помош се создава литературата како уметност. Теоријата на литературата, исто така, го проучува и јазикот како средство со чија помош се создаваат литературните дела.

Оваа дисциплина ја проучува структурата на литературните дела од повеќе аспекти: содржина и форма; теми и идеи; композиција на литературното дело; литературни правци, родови и видови; општествените околности во кои авторот го создал делото и социјалната улога на литературното дело; различното читање, односно различното сфаќање на едно литературно дело во различни временски периоди и слично. Тоа значи дека теоријата на литературата ги проучува особеностите на трите составни елементи на литературната комуникација: автор – литературно дело - читател.

Теоријата на литературата уште се нарекува и поетика. Како посебна гранка во рамките на теоријата на литературата се јавува наратологијата. **Наратологијата** е научна дисциплина која ги проучува законитостите во раскажувачките литературни дела.

Литературната критика користејќи ги сознанијата од теоријата на литературата ги проучува и ги оценува литературните дела. Таа најчесто се занимава со проучување и оценување на новите, современите литературни творби, но се навраќа и на дела од минатото кога треба тие да се преоценуваат, односно да се превреднуваат.

Литературната критика се јавува како врска, спој или мост меѓу литературното дело и читателот. Таа му помага на читателот полесно да ја разбира и да ја восприема литературата како уметност. Таа како научна дисциплина ги открива новите тенденции во литературата и ги нуди основните насоки за тоа како натаму треба да се развива литературата.

Најчесто изразно средство на литературната критика е рецензијата. **Рецензијата** претставува краток критички текст во кој се врши приказ и оценување на едно литературно дело. Покрај рецензијата, литературната критика се појавува и со полемика, есеј и друго.

Историјата на литературата како научна дисциплина која е составен дел од науката за литературата го проучува развојот на литературата во минатото. Таа ги опишува политичките, економските и културните околности во кои се појавила и во кои се развила литературата на еден народ или на една епоха.

Историјата на литературата особено води сметка за времето и за околностите во кои се појавува едно дело, еден автор или, пак, една цела национална литература и од тој аспект дава вредносен суд за литературата. Како

научна дисциплина таа го следи и го проучува континуитетот, но и дисконтинуитетот во историскиот развој на една национална литература. Историјата на литературата ги проучува и ги опишува периодите и правците во развојот на литературата.

Во зависност од обемот на своите проучувања историјата на литературата може да биде национална или светска. Кога историјата на литературата го проучува меѓусебниот однос на две или повеќе национални литератури, тогаш таа се нарекува компаративна историја на литературата.

Науката за литературата често ги користи и сознанијата од другите научни дисциплини како што се: историјата, социологијата, психологијата, филозофијата, логиката, лингвистиката и други. Најчесто се употребуваат сознанијата од лингвистиката, затоа што лингвистиката е наука за јазикот, а литературата е создадена од јазикот. Како мошне значајна дисциплина во рамките на лингвистиката, а која се употребува и во литературологијата, е стилистиката.

Стилистиката е лингвистичка научна дисциплина која ги проучува особеностите на јазичниот израз (зборови, фрази, реченични конструкции и слично). Преку определувањето на специфичниот јазичен израз во литературните дела се определува специфичниот стил на авторот на тие дела. Стилистиката е мошне значајна научна дисциплина во проучувањето на литературата.

Зайомни

Науката која се занимава со проучување на литературата се состои од три научни дисциплини: теорија на литературата, литературна критика и историја на литературата.

Теоријата на литературата ги проучува трите составни елементи на литературната комуникација: автор – литературно дело – читател.

Литературната критика ги оценува литературните дела.

Историјата на литературата го проучува развојот на литературата во минатото.

Провери ги своите знаења

Кои се основните научни дисциплини кои ја сочинуваат науката за литературата?

Што проучува теоријата на литературата?

Со што се занимава литературната критика?

Што претставува рецензијата?

Што е стилистика?

РАЗВИТОК НА СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА

ПРЕГЛЕД НА ЖАНРОВИТЕ

На полето на литературата кај нас, македонската поезија го пробиваше патот кон успехот, барајќи нови форми, нови содржини и нови теми. Нејзиниот почеток го наоѓаме во штотуку завршената револуција. Така, се раѓаше поетскиот збор на овие вековно поробувани простори, меѓу народот чија единствена цел беше слободата. Можеби токму затоа таа поезија е силна и полетна, бидејќи низ неа ќе проговори гневот на народот.

Расказот се јавува малку подоцна. Приликите во кои се гушеа сите слободољубиви идеи, беа препрека за остварување на целите на македонските писатели. Под влијание на писателите од поразвиените земји нашите прозни творци ќе го прифатат расказот како најдостапен прозен вид, кратка раскажувачка форма, и во услови на слобода ќе ги создадат првите дела. Преку расказот ги проверуваа своите можности да навлезат во проблематиката на раскажувачкиот јазик.

Македонскиот роман се појави многу подоцна. Причина за тоа задоцнување беше состојбата во која се наоѓаше Македонија, сè до крајот на Втората светска војна. За да се напише роман, беше потребно и искуство, а тоа им недостасуваше на македонските раскажувачи.

Сепак, Славко Јаневски, со својот прв роман го најави почетокот на една нова форма во македонската литература.

Хронолошкиот редослед на македонската поетика започнува со појавата на поетот Ацо Шопов и неговата збирка „Песни“ (1944 г.). Меѓу најубавите песни е „Очи“ посветена на партизанката Вера Јоциќ– соборец на поетот.

Потоа се јавува Славко Јаневски. Како учесник во НОБ, инспириран од крвавата борба и сонот за слобода, ја објавува својата прва збирка „Крвава низа“ (1945 г.). На светлина излегува и поемата „Мостот“ (1945 г.) на Блаже Конески. Потоа следат „Пруга на младоста“ од Гого Ивановски и Ацо Шопов.

„Песни“ (1950 г.), збирка песни „Со наши раце“ од Ацо Шопов во која доминира градителскиот дух на младиот Ацо Шопов „Слеј се со тишината“ (1955 г.), „Ветерот носи убаво време“ (1957 г.) од Ацо Шопов.

Славко Јаневски: „б И камен“ (1957 г.).

Блаже Конески: „Земјата И љубовта“ (1959 г.).

Ацо Шопов: „Стихови на маката и радоста“, и „Небиднина“.

Србо Ивановски: „Желби и меѓи“, „Средби и разделби“, „Бели крикови“.

Гане Тодоровски: „Во утрините“, „Тревожни звуци“, „Спокоен чекор“, „Божилак“.

Матеја Матевски: „Дождови“, „Рамноденица“ – поезија устремена на сопствената интима, мисловна поезија, ново, модерно доживување на сентиментален план.

Цане Андреевски: „Сончева порака“, „Добрина“.

Анте Поповски: „Одблесоци“, „Вардар“ каде се чувствува еден проширен круг на патриотската поезија која за тема не ја зема само НОБ, туку црпи материјал од историјата на македонскиот народ, пее за националните вредности на својата земја.

Михо Атанасовски: „Очите и измаглините“, „Никогаш не сум сам“, „Минуваат пролети“, „Божурика“.

Јован Котески: „Насмевка пред зорите“, „Земја и страст“.

Радован Павловски: „Свадба, суша и селидби“.

Во прозното творештво се јавува првата генерација раскажувачи.

Првата збирка раскази на Јован Бошковски „Растрел“ излегува 1947 година. Во 1950 година излегуваат збирките раскази „Изгрев“ и „Епопеја на ножот“ од Ѓорѓи Абаџиев.

Потоа следат: Владо Малески „Селанката од Копачка“, „Прва вечер“, „Ѓурѓина Алова“, Радослав Петковски: „Рибарот Климе“, Коле Чашуле, Иван Точко, Јордан Леов, Стале Попов, Славко Јаневски, Блаже Конески... Тоа беше генерацијата која го трасираше патот на македонскиот расказ веднаш по ослободувањето.

Тогаш се создаваше можност и за развој на македонската драмска литература. Беа објавени првите битови драми и борбени едночинки. Драмите на Војдан Чернодрински, Васил Иљоски, Антон Панов и Ристо Крле го најавија новиот тренд во македонската литература.

- Во втората генерација македонски раскажувачи, авторите навестуваат нови тематски подрачја. Таа генерација ја сочинуваат: Бранко Пендовски, Димитар Солев, Симон Дракул, Благоја Иванов, Цветко Мартиновски, Бранко Варошлија, Мето Јовановски, Србо Ивановски.

Во втората генерација драмски писатели спаѓаат Томе Арсовски, Миле Неделковски, Бранко Пендовски...

Трета повоена генерација ја сочинуваат Живко Чинго, Ташко Георгиевски, Петре М. Андреевски, Петар Ширилов, Влада Урошевиќ, Методија Фотев, Оливера Николова, Владимир Костов, Миле Неделковски, Божин Павловски, Јован Стрезовски.

Главна преокупација на втората генерација раскажувачи е селото, градот не е во центарот на вниманието, тој само буди интерес.

НОБ кај многу писатели сè уште е непресушна инспирација. По примерот на модерната проза во светот, се чувствува квалитет и кај нашите раскажувачи.

Третата генерација писатели ќе го сврти вниманието на единката, сега се преминува во светот на интимата, посветувајќи ѝ внимание на психолошката состојба. Тоа значи дека преокупациите на човекот се многу битни за изразување на слободата на неговите мислења, сфаќањата и целта, резонирањата на современиот човек.

Расказот ја има класичната форма кој под влијание на модерните струења се менува и ги има естетските вредности.

Со третата фаза на расказот, се појавуваат и првите романиери. Несомнено, прв македонски роман е „Село зад седумте јасени“ 1952 година на Славко Јаневски. Следната година излегува романот „Крпен живот“ на Стале Попов, потоа со нови романи се претставија Ѓорѓи Абаџиев, Владо Малески, Јордан Леов и други. Расказот и понатаму имаше предност над романот. Кратката раскажувачка форма ја преземаше улогата на романот, прифаќајќи ја сета оптовареност и тежина на прозата. Прозата отпрвин беше оптоварена со теми од НОБ, поделбата на Македонија одбележена посебна страница во историјата, а животот на Македонците во Пиринска и Егејска Македонија ќе биде тема, присутна во делата на писателите Ташко Георгиевски, Петар Ширилов, Ката Мисиркова – Руменова.

Веднејќи ја главата пред сиромаштијата, печалбарската традиција ќе продолжи, давајќи му посебен белег на Македонецот во борбата за опстанок.

Личната, семејна болка ќе ја сретнеме во делата на Иван Точко, кој мајсторски, навлегувајќи во најдлабоките дамари на човечкото битие, проникнувајќи во неговата душа, го создаде ликот на несреќната Бојана. Со тематика од печалбарството се јавија и Симон Дракул, Методија Фотев...

Кон крајот на шеесеттите и почетокот на седумдесеттите години на литературното поле се појавија поетските имиња на Атанас Вангелов, Михаил Ренцов, Тодор Чаловски, Чедо Јакимовски, Ристо Јачев, Иван Чаповски. Тоа се поети на внатрешните интимни душевни трепети.

Во прозата се појавија имињата на раскажувачите и романсиерите: Владимир Костов, Димитар Башевски, Зоран Ковачевски, Митко Маџуков и Васе Манчев.

Современиот свет и современите збиднувања се главна преокупација на овие писатели.

Ефтим Клетников, Санде Стојчевски, Веле Смилевски, Ристо Лазаров, Љупчо Димитриовски, Катица Ќулавкова, Вера Чајковска ја сочинуваат најновата генерација македонски поети.

Во драмското творештво беа забележани имињата на најновите современи драмски автори: Христо Георгиевски, Драган Михајловски, Крсте Чачански, Горан Стефановски, Јордан Плевнеш, кој во своите драми „Македонски состојби“ и „Југословенска антитеза“ обработува современ настан од збиднувањата во Македонија, Југославија, а посебно на Косово.

Сите заедно на македонската книжевност ѝ ги дадоа најубавите, највредните дела во кои пулсира животот на нашиот народ и во кои живее и расте татковината.

Провери ги своите знаења

Кој литературен жанр се јавува прв во македонската литература?

Зошто романот излезе многу подоцна?

Каква тематика обработуваат романите на втората генерација писатели?

Кои писатели обработуваат теми од животот на Македонците во Егејскиот дел на Македонија?

Зайомни

Првата збирка песни во македонската поезија излезе 1944 година под наслов „Песни“ од Ацо Шопов.

Прва збирка раскази е „Растрел“ (1947 г.) од Јован Бошковски.

Првата генерација драмски писатели ја сочинуваат Васил Иљоски и Коле Чашуле.

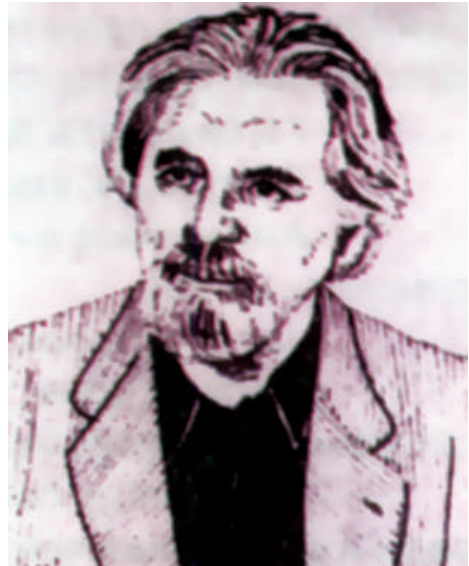

ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ

Во почетокот на шеесетите години македонската литература со своите две поетски остварувања „Јазли“ (1960 г.) и „И на небо и на земја“ (1962 г.) го забележа името на Петре М. Андреевски. Заедно со Влада Урошевиќ, Богомил Ѓузел, П. Бошковски, Т. Георгиевски, Р. Павловски, М. Фотев и др. ја сочинуваат третата генерација истакнати македонски автори кои под влијание на народното творештво ќе навлезат во селскиот живот.

Роден е 1934 година во Демир Хисар. Гимназија завршил во Битола. Студирал на Филозофскиот факултет во Скопје – група Југословенска книжевност. Работи како уредник во РТВ Скопје, а го уредува и литературното списание „Разгледи“.

Автор е на книгите: „Седмиот ден“ – раскази (1964 г.), „Дениција“ – песни (1968 г.), „Дални наковални“ – песни (1971 г.), „Шарам барам“ – песни за деца (1982 г.) и првиот роман „Пиреј“ (1980 г.) година, кој на авторот му донесе многу успех, прекрасни критики и го доби епитетот – еден од најзначајните романи во македонската литература. За егзодусот во Егејска Македонија ќе проговори во романот „Небеска темјановна“ (1988), а за судбината и запустувањето на македонските села ни сведочи романот „Последните селани“ (1987).

Кон романот „ПИРЕЈ“

Романот „Пиреј“ е еден од најзначајните прозни остварувања со високо уметнички квалитети. Дејството се случува за време на Првата светска војна, а главни протагонисти се Јон и Велика. Дејството на романот го опфаќа целиот нивен живот од младоста до смртта на Јон. Тој долг период ќе ги опфати и воените години во кои се гладува и трпи, се пали и убива, се умира од болести – дома, на фронт и насекаде. Дејството се случува во Македонија, Вардарска, Егејска, Пиринска, секаде каде е фронтот и каде се луѓето. Тоа дејство се пренесува и во Америка на нашите печалбари. Прераскажувањето на Јон и Велика кои се застапени во четиринаесет глави на романот, всушност ја чинат содржината и го следиме одвивањето на дејствата во романот. Напоредно со главните ликови ги среќаваме братот на Јон – Мирче и неговата жена. Среќаваме повеќе споредни ликови.

Романот започнува со среќна идила на штотуку вљубените Јон и Велика кои се земаат и им се радуваат на своите рожби. Велика ќе му роди пет деца, но кога најмалото сè уште беше во лулка, - Јон ќе замине во војска, а Велика ќе остане да ги чува и расте децата. Судбината е сурова и неумоллива. Децата соочени со студ, глад, болест, несреќа, едно по едно ќе заминат од овој свет длабејќи рани во душата на Велика. Таа останува со празни раце и со празно срце да го чека мажот.

На фронтот Јон се бори со војската на Кралството Србија. Свесен дека

исходот на таа борба не носи никаква корист за неговиот народ, ќе биде крајно разочаран, а кога по наредба ќе го зароби бугарскиот војник како непријател, всушност, ќе го предаде сопствениот брат кој служи во противничката војска. Брат се кренал против брат, братоубиствена војна за туѓи интереси...

Се прекрши нешто во душата на Јон кога ја созна вистината за самоуништувањето на македонскиот народ. Се враќа дома и разочаран од личната трагедија што ја доживеа со Велика, свесен дека неговиот живот е промашен, умира со неисполнета желба. Истиот ден кога смртта го однесе Јон, животот се насмеа во нивната куќа. Велика го донесе на свет шестото дете, но Јон не ја почувствува таа среќа.

За неуништливата сила на својот народ споредувајќи го со грмушките кои колку повеќе ги сечеш, толку посилни и погусты растат од порано, - пишуваше хрватскиот писател Владимир Назор. Така, Петре М. Андреевски со својот роман насловен како „Пиреј“ го симболизира неуништливото постоење на својот народ. Пиреј - чудотворна тревка, ја фрлаш сува на земи, а таа корен пушта 'рти и расте. Таква е, неуништлива како нашиот народ, а него го поробувале, го мачеле, го уништувале семето да му се сотре, а тој по секоја борба поживав и поцврст бива. Ниедна војска, ниедна болест, ниедно време не може да го сопре Македонецот да биде свој на својата земја. Во тоа е силата, големината и значењето на романот за неуништливите.

Провери ги своите знаења

- Кога се случува дејството во романот „Пиреј“?
- Кои се главни ликови во романот?
- Каква е судбината на Велика?

Зайомни!

- Романот „Пиреј“ го симболизира неуништливиот дух на македонскиот народ.
- Пиреј е неуништливата тревка која и сува штом се допре до земјата, пушта корен, 'рти и расте.
- Петре М. Андреевски ја прикажа и братоубиствената војна која се води за туѓи интереси.

„НЕБЕСКА ТИМЈАНОВНА”

(извадок)

П. М. Андреевски

При крајот на 1940 година Грција беше нападната од Италија. На грчко-италијанскиот фронт во Албанија загинаа околу четири илјади Македонци. Во февруари 1941 година околу пет илјади Македонци се повлечени од фронтот и испратени во логори. На 6 април Грција беше нападната и од Германија. А на 28 истиот месец грчката војска потпиша капитулација.

/

Во 1943 година во Егејска Македонија се формира деветтата, десеттата и единаесеттата дивизија на Народно-ослободителното движење (Елас) во чиј состав претежно се Македонци.

/

Во ноември истата година се формира Словеномакедонски ослободителен фронт како засебна антифашистичка организација на македонското население од Леринско и Костурско.

Јас Небеска Тимјановна сум член на Окружниот комитет и секретар на партијата на жените.

/

Во месец февруари 1956 година е одржан дваесеттиот конгрес на КП на Советскиот Сојуз, на кој е осудена политиката на Сталин. А од 1 до 23 јуни, истата година, во Москва престојува званична делегација на Владата на ФНРЈ и е потпишана декларација за односите меѓу Сојузот на комунистите на Југославија и Комунистичката партија на Советскиот Сојуз.

/

Небеска Тимјановна - носител на главната улога во романот на Петре М. Андреевски е раскажувач - наратор за егзодусот во Егејска Македонија. Таа е учесник во Војната, заробувана и малтретирана по затвори, во времето кога големите сили ја креираат судбината на Балканските земји. Писателот на најсликовит начин ни ја опиша натчовечката борба да се опстои покрај сите ветрометини и ужаси, да се продолжи животот во име на љубовта и иднината прикажан преку синот на Небеска – роден во виорот на Војната, оставен на рацете на судбината.

/

Во романот се испреплетува личната судбина на главниот лик, проверен активист и испечен револуционер, воедно учесник во историските настани кога се уриваше старото Сталинистичко уредување прикажано во делата на повеќе писатели и кога големите сили беа пред капитулација.

Кон романот „ПОСЛЕДНИТЕ СЕЛАНИ“

Во својот роман „Последните селани“ П. М. Андреевски обработува една понова тема каде го слика животот на последните селани во едно планинско село на југозападниот дел на Македонија. Осамени, заборавени од чедата што далеку од родното село побарале работа и живот, се крепат, се борат со немаштијата и болеста, но тагата по сопствените чеда ги пие, ги мачи, ги уништува.

Во романот се преплетуваат судбините на главните ликови Варвара и Теофил Жешкови чиј син Алексо Жешков ќе ја понесе тежината на животот поради злосторство што го стори со гнев и одмазда. Другиот син им е во градот, но време за родителите секогаш недостасува. А мајката ги чува во спомените кога мали, нејаки, штотуку родени, ги става на цицка и тука ги заспива, не сака да ги прекине тргајќи ги од градите, а сега?

Всушност тоа е болната вистина со која се соочуваат старите осамени и заборавени. П. М. Андреевски со силен замав на перо ја претставил таа љубов и грижа родителска кога Варвара и Теофил ги избркале деновите, па два дена порано тргнале по патеката под градината да го пречекаат синот. На прашањето на соседот Најден што се дотерале толку како да чекаат празник, велат: „Ги чекаме децата, а тие ни се празник“. И до доцна, до кога свезденото небо го осветлува патот од свезди, чекаа долу под градината.

Алекса е реонски шумар, силен, неустрашив. Во тајна врска со Солунка има три деца. За селаните животот на Солунка е енигма. Не знаат од кого се децата, оти Алекса доаѓа ноќе, во незгодно време. На еден срамен чин – обид за силување на Солунка, Алекса ги гони сторителите и срамно ги убива. По него се трага, го бараат во големи групи вооружени полицајци, но тој вешто се крие сè до моментот кога со измама ќе дојдат до неговата глава. И додека сите се обземени од потрагата, Варвара првпат оди да ги помилува внуците и да ѝ се доближи на Солунка. За Теофил тие дечиња останаа копилиња, несакани за него. Варвара паѓа во постела. Мислата за Алексо и за казната што го очекува, ја јаде и ја ранува душата.

Животот во селото е едноличен. Секое утро доаѓа комбето со леб и селаните чекајќи го ги кажуваат новостите што ги слушнале или виделе.

Мажите најчесто се најрадосни кога по некој празник или закоп ќе се поднапијат, ќе ги подзаборават грижите. Меѓу другото, Најден со своето кажување од погребот на некој свој братучед ја открива вистината што секој од нив сака да ја чуе и во неа да ги препознае своите чеда.

– Многу богата закопнина. Му дошле децата од град, накупиле сè и сешто. Иако со години не го виделе ама на закопот му дошле сосе жени и деца. Имаше толку јадење и пиене што никогаш во животот не видел мртвонецот.

Испреплетени човечки судбини и несреќи. Тука се и Ковилка и Неделко Тачевски кој постојано ја мачи и тепа жена си. Научена да трпи и послушно да ги прима ударите од мажот, таа ја претставува ропски послушната домаќинка на која животот не ѝ се насмеал или Господ ја заборавил.

Во еден разговор со Ковилка, Варвара нижејќи низи пипер, ќе рече: „Господи, што ќе јадеме цела зима да не се овие палени пиперки?!“

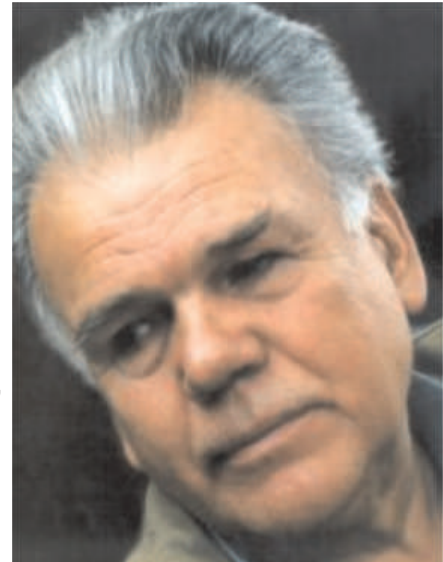
Времето одминува со болни сеќавања, Варвара умира во истиот миг кога полицајците го донесуваат изрешетаното тело на Алекса. Господ ја поштеди да не ја види мајчиното око и оваа страшна глетка.

Романот е сведоштво за изумирање на селата, за заминувањето во вечност на последните селани. Солунка со трите деца – единствената надеж и живот во селото, заминува далеку чувствувајќи ја презреноста од селаните, а најмногу од дедото на своите чеда. Тоа е вистината за македонските села.

ТАШКО ГЕОРГИЕВСКИ

Биографска белешка:

Роден на 15 март 1935 година, во село Кронцелово, Воденска околија, Егејска Македонија. Во Македонија е дојден од 1946 година, есента, и живее прво во село Старавина, Мариовско, па во село Долнени, Прилепско; неколку месеци во Прилеп, потоа заедно со други бегалци од Егејска Македонија преселен е во Војводина, во село Гаково, кај Сомбор. Од 1952 година живее во Скопје, каде завршува гимназија и се запишува на Филозофскиот факултет.

БИБЛИОГРАФИЈА:

НИЕ ЗАД НАСИПОТ, раскази, 1956, „Кочо Рацин“.
ЛУЃЕ И ВОЛЦИ, роман, 1960, „Кочо Рацин“.
СИДОВИ, роман, 1962, „Кочо Рацин“.
СУВИ ВЕТРОВИ, раскази, 1964, „Кочо Рацин“.
ЦРНО СЕМЕ, роман, 1966, „Кочо Рацин“.
ЦРВЕНИОТ КОЊ, роман 1975
ВРЕМЕ ЗА МОЛЧЕЊЕ, роман, 1978
РАМНА ЗЕМЈА, роман, 1981
КАЈМАКЧАЛАН, роман, 1992
ИСЧЕЗНУВАЊЕ, роман, 1998
ЗМИСКИ ВЕТЕР, роман, 1969, „Македонска книга“.
ПЕПЕЛТА НА МОЕТО ОГНИШТЕ, 1962, Радио Скопје.
ОГНОВИ, 1962, Радио Скопје, Радио Приштина.
ЗЕМЈАТА НА ХРИСТОС, 1967, Радио Скопје, Радио Берлин (источен).

Кон романот „ЦРНО СЕМЕ“

од Ташко Георгиевски

Охрабрен од успехот на двете збирки раскази (Ние над насипот, Суви ветрови) и двата романа (Луѓе и волци, Сидови), Ташко Георгиевски започна да го пишува својот трет роман „Црно семе“. Веднаш по неговото излегување од печат во 1966 година литературната критика мошне позитивно го оцени и го вброи во редот на најдобрите романи во современата прозна литература и со интерес го прифати. Како во претходните свои творби, така и во овој роман дава живи податоци за драмата на македонскиот човек од Егејскиот дел на Македонија.

Црно семе е мал по обем, пред сè, етички роман, но тежок не само по содржина, ами и по уметнички дострели. Самиот наслов во себе содржи определен идеен и емоционален одглас, кој може да има и подруго значење, да означува симбол преку кој „се одразува логорската атмосфера на пустиот егејски остров опкружен со тел и вода“ од кој тешко може да се побегне. Во него е разработена актуелната тема за длабоките промени што ги предизвика Граѓанската војна во Грција – судбината на човекот во Егејскиот дел на Македонија кој не може да се ослободи ни како Македонец ни како човек.

Паралелно со разработката на темата е даден и грубиот нечовечки однос на грчките офицери кои се служат со сите средства Македонците да се откажат од својата комунистичка национална припадност. Оттука произлегува и основната идејна порака на авторот – никакви форми на насилство не се во состојба да го скршат човечкото достоинство.

Романсиерското дејство е лоцирано на еден егејски остров за време на Граѓанската војна во Грција во четириесетите години на овој век. Тоа дејство не се одвива според строго определените правила на класичната композиција во која „низ постапна градација ќе (се) подготвува кулминативната точка на расплетот и на нашето читателско внимание“. Во него отсуствува и вообичаената тивка, мирна класична експозиција во која со мирно раскажување читателот се подготвува за крајниот исход на дејството на главниот јунак. Отсуствува и вообичаен заплет кој треба да го замрсува и одмрсува главното романсиерско дејство. Наместо вообичаена класична експозиција, романот започнува со краток вовед и веднаш се преминува на директно разоткривање на судбината на личностите, амбиентот и несносливата атмосфера во која егзистираат. За основа на фабулата е земен еден конкретен настан: кон крајот на Граѓанската војна во Грција монархистичката власт изделува една мала група војници и ги обвинува како опасни комунисти и Македонци кои активно работеле против монархистичкиот режим. Во таа група, покрај другите, се наоѓаат и Македонците Доне Савичанов, Христо и Марко. Поради тоа што одбиле да потпишат изјава дека се Грци, а не комунисти и Македонци, кралската војска ги спроведува на еден пуст егејски остров кој претставува вистинско мачилиште. Тука треба да се неутрализира и спречи нивната дејност, а истовремено да се превоспитаат.

Околу тој конкретен настан е изграден фабуларниот тек на романот во чиј центар на преден план се поставени разновидните репресалии и брутални насилства над македонскиот човек и неговите морални искушенија. Затоа, кога го читаме, нас нè интересира не само натамошниот од на фабуларниот тек, туку и судбината на личностите.

Стремејќи се реалистично да го опише настанот за Македонците, една од најважните задачи на авторот е преку конкретни литературни личности и предадени ситуации да го претстави судирот помеѓу претставниците на грчката кралска војска и невинно обвинетите Македонци.

Претставниците на грчката војска се претставени преку капетанот Скалумбакис, потпоручникот Маки и др. Тие се носители на безумното насилство. Нивните карактерни особини се претставени само со неколку црти, без стремеж за индивидуализација. Сите ги штитат интересите на монархистичкиот режим и без приговор ги извршуваат наредбите. Кон невиннообвинетите Македонци се однесуваат грубо, садистички и применуваат разновидни репресивни казни со цел да ги принудат да признаат дека не се Македонци – комунисти, ами Грци. Сликајќи ги, авторот преку нив сака да ја потенцира идејата дека меѓу носителите на безумието и носителите на вистината и правдата не може да постои компромис.

Затоа од нивните лица ќе ја симне маската на божемни превоспитувачи со цел да го разоткрие нивниот вистински морален лик. Ги претставува како надмени, жестоки, сурови. Како такви ги гледаме при сослушувањето и при примената на разновидните методи на мачења. Со примената на „тортури и терор се обидуваат да го уништат човечкото во човекот, да му го избришат минатото“ и да го принудат да се откаже од својот национален идентитет.

Претставниците на невиннообвинетите Македонци се претставени преку Доне Савичанов, Христос, Марко и др. Тие се носители на вистината, на правдата. При градењето на нивните ликови, при разоткривањето на нивните карактери, авторот покажува голема творечка умешност. Широкото уметничко обопштување ги прави да бидат типични, вистинити, а со задлабочената

психолошка карактеризација и со успешното истакнување на нивните индивидуални црти, ги прави да бидат убедливи, живи.

Централен лик во романот е Доне Савичанов (Андронис Савичанис) кој заедно со Христос, е носител на романсиерската идеја. За време на Граѓанската војна во Грција Доне е војник во кралската војска во која секој војник што покажува нелојалност спрема кралот и Грција се прогласува за непријател. Затоа секој војник треба да потпише изјава со која ја потврдува својата лојалност спрема кралот и Грција. Таквата изјава му е понудена и на Доне, зашто е осомничен дека е комунист и Македонец. Со изјавата треба да потврди дека се откажува од Комунистичката партија и дека не е Македонец. Слично на многу други Македонци – комунисти и Доне одбива да потпише, поради што е спроведен на пустиот егејски остров на кој се нашле сите што не го ставиле својот потпис за лојалност.

Тука на островот, чиј пејзаж е составен „од камења молчаливи, од грмушки неми, од сонце што капи од устата на ѓаволот“, Доне е подложен на разновидни физички и други маки со цел да потпише дека не е комунист и Македонец. Тие маки се големи, па дури и несовладливи. Да се потпише, значи да постанеш предавник. А Доне не сака да биде предавник како Марко кој, од страв за сопствениот живот, го ставил својот потпис. И кога Марко е натоварен со големи камења на грбот и минува покрај него, Доне со христијанска благост му вели: „Ако Марко, ако, јас и твојот камен го носам!“: Но тоа не значи дека Доне ја оправдува Марковата постапка. Напротив, тој го цени човековото достоинство и затоа човекот треба да опстојува простум пред насилството. Затоа и не сака да го стави својот потпис со кој ќе признае дека не е комунист и Македонец. За Парис вели дека нему му е лесно зашто пред себе ја има Партијата и во неа се колне како во жена, а за себе вели:

... а ете јас, таа ништо не ми е, ниту јас и сум нешто, во секое време можам да потпишем дека се откажувам од неа, ама види, зошто да потпишам кога ништо не ме врзува со неа, а после ќе излезе дека сум се откажал од страв. Јас нема од што да се откажам.

И навистина Доне нема од што да се откажува. Да потпише, значи да поткликне, да се продаде себеси, да го предаде човечкото во себе, да стане предавник како што станал Марко, поради стравот. А Доне одгледува силни чувства на револт и гнасење кон стравот. Затоа одлучно одбива да потпише, бидејќи знае дека ништо повеќе не боли од самопонижувањето, од губењето на човечкото достоинство. Доне го цени достоинството како што ја цени љубовта како симбол на човечкото во човека. Според него, љубовта во деновите на животот на островот значи нешто скапоцено, недостижно. Но сепак во моментот на соновна состојба, кога ја гледа жена си Ангелина како го фрла венчалниот прстен, размислува да се откаже од неа. Но никако не размислува да се откаже од човечкото во себе. Тој бил „навреден што му било дофрлено што го испоганил човекот што го носи под капа!“ и „што го предал човекот во себе“. За него човечката гордост, човечкото достоинство и националното чувство значеле многу. Тие треба да се сочуваат дури и по цена на животот. Затоа и не попушта и не потпишува. Сака стоички да издржи, да не го изгуби духот, да не го обземе чувство на страв: „Страв дека ќе остане во земјата на Христос која е опашана со вода, а над неа поминува сонцето што ги зашарува камењата, камењата со кои е преполна. Тој страв беше всушност неговата надеж.“

Стравот кај Доне извира од неговото размислување дека никогаш повеќе нема да го види својот брат по судбина, дека нема да умре во своето село Саракиново, а надежта дека ќе се спаси од натамошните тортури, маки е сè помала. Затоа при крајот на романот авторот го претставува како човек „сведнат во тмурни размисли, пронижан од морната помисла дека може да ги остави

коските на островот, далеку од родното Саракиново“. Таа помисла за смртта можеби го спасила од пеколните измачувања, но истовремено претставува и последна негова надеж да истрае пред насилството и да не дозволи „да биде ни нишалка ни закачалка на туѓото во својот бит. Но и покрај тоа читателот е оставен во неизвесност што понатаму станува со Доне Савичанов и каква е неговата судбина. А кога ќе се прочита неговиот нареден роман „Време на молчење“ (1978) повторно ќе се сретне со него, но сега како „трагичен повратник, потенцијален изгнаник, бегалец, несреќник“.

Во личноста на Доне Савичанов олицетворува лик во чиј карактер се вградени најпозитивните човечки особини: достоинство, револт против страшливоста, издржливост, гордост и опстојување пред насилството без страв да го предаде или уништи човечкото во себе.

Меѓу невинообвинетите Македонци е и Христос кој, заедно со Доне се носечки личности преку кои се развива и докажува главната идеја во романот. Тој е еден од оние нелојални војници на грчката кралска војска што биле осомничени дека се Македонци – комунисти. По судбина и по морален идеал му е брат на Доне. Како и Доне, така и тој не бил член на комунистичката партија, но бил Македонец. Како Македонец не сака да се откаже од својот национален идентитет. Тоа му дава сила да издржи и да стои на сопствени нозе. Но за време на пеколните измачувања не издржува и полудува. Во состојба на лудило во логорската црквичка почнува да ги крши иконите на светците во чии ликови ги препознава комунистите. Поради тој негов вандалски престап е фатен и обесен. Последните негови зборови биле: „Мојата земја ... каде е мојата земја.“ Неговата трагична смрт авторот ја дава мошне импресивно и преку неа ја изразува мислата дека силите на зло и реакцијата секогаш носат смрт над убавиот човечки полет за возвишени идеали, за потврдување на својот национален идентитет.

Но и покрај трагичниот крај на Христос, романот не завршува песимистички, зашто авторот е свесен дека кај борците за зачувување на својот национален идентитет и за возвишени идеали трагичното оди рака за рака со хероичното, со возвишеното. Затоа неговата трагична смрт не претставува очај, туку таа охрабрува и им дава полет на идните генерации да бидат издржливи во борбата против непријателите на народот и татковината со која треба да се идентификуваат.

На фонот на македонската голгота се наоѓа и ликот на Марко. Неговата етичка личност е растресена од трагизмот на настанот. Тој не наоѓа сили да издржи пред физичките и морални искушенија на кои биле подложени од претставниците на безумното насилство. Попушта, го става својот потпис со што признава дека не е Македонец – комунист, туку Грк. Со тоа во очите на своите браќа по судбина станува предавник. Предавник е и во очите на Доне кој, кога ќе помине покрај него, ќе му рече: „Ако Марко, ако, јас и твојот камен го носам“. Со овие зборови Доне не само што го прекорува, туку и обвинува поради неговата постапка како човек без етика, без достоинство.

Романот „Црно семе“ е самобитна и богата по содржина и идеја литературна творба во која личната трагедија на неколку личности се претвора во трагедија на еден народ. Неговата идејно-уметничка содржина – никакви форми на насилство не се во состојба да го скршат човечкото достоинство ја определува големата граѓанска свест кај авторот. Мајсторството на авторот се пројавува не само во големата хуманистичка порака, но и во длабоката психолошка анализа на личностите, во сликањето на пејзажот кој служи како можна рамка за разоткривање на нивните голготски маки и искушенија, во употребата на природниот дијалог, монолог, јазикот и сл. Со сите тие уметнички квалитети, романот „Црно семе“ зазема посебно место во романсиерскиот опус на Ташко Георгиевски, па и во македонската прозна литература. Романот е екранизиран и на филмското платно.

ЖИВКО ЧИНГО
(1935 - 1987)

Живко Чинго е современ македонски писател, роден во селото Велгошти, Охридско. Гимназија завршил во Охрид, а Филозофски Факултет во Скопје. Извесно време работи како професор по македонски јазик во Охрид, а потоа како новинар во „Млад борец“ и Телевизија Скопје.

Во литературата се појави 1962 година со првата збирка раскази „Пасквелија“. Всушност тоа беше блескаво влегување на вратите во литературата со ветување и навестување на едно од водечките имиња на раскажувачката форма.

Втората книга „Нова Пасквелија“ излезе 1965 година. Нејзината вредност го потврди мајсторскиот збор. Исклучително високи уметнички квалитети пројави со романите „Сребрените снегови“ (1966 г.), „Големата вода“ (1971 г.) и „Бабаџан“ (1989). Неговиот немирен поетски дух допре и во светот на драмата. Така настанаа неговите драмски остварувања „Образов“, „Кенгурски скок“ и „Макавејски празници“ кои ја доживеаја својата изведба на сцената на Македонскиот народен театар.

Човекот и неговото опстојување, животот на луѓето по Револуцијата, неговите драматични промени и настани чиј пат води преку социјални потреси, колективизација, до напуштање на татковината во потрага по парче леб. Селото со сите свои мани, со примитивниот, патријархален свет и начин на живеење, суеверието и празноверието, ја сочинуваат стварноста на прозата на Чинго.

Револуцијата направи пробив во зачмаеноста, се почувствува прогресивната, напредната промена во животот на луѓето, а токму тие, главните протагонисти од прозата на Чинго ќе бидат носители на тие промени. Старото му отстапува место на новото, современото, прогресивното, но за да се успее во тоа, вели авторот, треба многу жртвување, судири, одрекувања.

Во расказите на Чинго ја секаваме моќта на усното изразување. Раскажувањето, стилот, интонацијата на мислата го чинат квалитетот на неговата проза. Според Милан Ѓурчинов, Живко Чинго има едноставен дијалог, со јасни и прецизни мисли. Георги Старделов за начинот на искажувањето на Чинго, правејќи споредба со народното творештво вели: „Првиот впечаток со кој се доживува прозата на Живко Чинго се наметнува низ сознанието со кое си го претставуваме нашиот модерен раскажувач низ ликот на нашиот мудар ингениозен народен раскажувач“. Димитар Митрев во својот есеј за прозата на Чинго вели: „Не ми е познато дали во лозата Чинговска постоел некаков народен рапсол од кого Чинго ја наследил својата неусилена раскажувачка моќ, но тој ја има таа моќна посебност и која низ вековите на овој народ никако не била некаква индивидуална посебност, раскажувачкиот талент што е повикан во животот на нашата литературна повест од силниот бран на нашата вековна раскажувачка стихија. И на нас што читаме и сосема неусилено ни се чини дека Чинго е уште еден од мнозинскиот број на некогашните народни раскажувачи“.

Како одговор на претпоставките на Димитар Митрев во едно интервју Чинго го дава одговорот: „Уште од најраното детство имав можност од устата на татко ми кој во месноста важеше за еден од најдобрите раскажувачи и пејачи, да чујам огромен број приказни, потоа секакви кажувања за „животиштето“.

А тој, јазик чист, разбирлив, близок да ти се всади во душата, да те заболи или развесели. Нивниот дом исполнет со пријатели и чесни и вредни, и работници и револуционери и филозофи. Традициите, мудроста и фолклорот, говорот на домашните и дојденците удриле печат на неговата проза.

рапсол - раскажувач, пејач (грчки)

КРАТКА СОДРЖИНА НА РОМАНОТ

„ГОЛЕМАТА ВОДА“

Романот „Големата вода“ е права слика на една строга Сталинистичка епоха каде се гушат сите слободни сфаќања.

Во Домот за воени сирачиња малите воспитаници ќе ги запознаат суровите методи на воспитувачите; Оливера Срезоска, Аритон Јаковлески и Трифун Трифуноски.

Со посебни методи својствени на тој режим, по уверување на воспитувачите, единствено ќе се дојде до целта, до иднината која е пред нив. Наспроти тоа измачување што се одвива во затворениот простор, со опкружувањето на сидот, Чинго ни ја открива прекрасната глетка на големата вода. Можеби, токму затоа се сосидани сите пристапи кон неа, но човечкото око досега дотаму, до каде го води умот. Тоа сино пространство што се прелива на утринските сончеви зраци, влева мир и надеж. Авторот со чудесна убавина ја оживеа глетката на децата пред чии очи првпат блесна синото пространство на Големата вода. Тоа за нив беше ново откровение, нов восхит, ново доживување. И колку воспитувачите се трудеа да ја укинат слободата на личноста, беа принудени да се борат сами со себе да се ослободат од тие стеги бидејќи срцето, чувството и емоциите го бараат патот кон слободата на личноста. Времето во кое се калеа и челичеа Леме, Кејтен и други деца во домот, е време непосредно по војната (1946 – 1949 г.).

Романот „Големата вода“ според структурата е најблизок до хроника, близок е и до новелата, до повеста. Сепак највистинската определба е дека му припаѓа на денешниот модерен, современ роман.

Чинго има изграден сопствен стил со извонредни нијанси на убавина со кои можеш да ја доловиш само вистината. Во нив се чувствува движењето на луѓето, миграцијата, блиското минато и детството оптоварено со грижи. Симпатиите на авторот секогаш се на страна на добрите, чесните, вредните.

Кон романот „СРЕБРЕНИТЕ СНЕГОВИ“

Во селото владее онаа праисконска омраза меѓу горното и долното маало. Со таа омраза, од генерација во генерација, се заразуваат и се трујат и најмладите... И ете, токму во таа и таква средина одеднаш доаѓа „народната учителка Ген“ за да го фрли новото семе на просветата.

Селаните ја пречекуваат со студен молк и со необјаснив презир во погледите, со недоверба и омраза. Се обидуваат со најгруби постапки да ја оневозможат во работата. Но Ген не знае за страв и колебливост. Иако понекогаш, во часовите на осаменост, ја обзема длабок внатрешен очај, Ген не ѝ

се предава на малодушноста. Таа има силна огнена вера во децата и неизмерна љубов спрема нив; убедена е во благородноста на својата работа и со искреност и кристална чистота во душата, со своите светли и секогаш насмеани очи, со својата натчовечка упорност и истрајност, најпосле со своето добро срце почнува да го растопува мразот што се нафаќал околу срцата на селаните. Нејзината девиза е сосема јасна и недвосмислена: „За да живее човек убаво, човечки – треба да работи, да работи со љубов, со вера“. Токму тоа е гаранција за нејзиниот успех во работата. Таа ја придобива љубовта на децата од двете „завојувани“ маала и им помага на немоќните, на болните и сиромашните. Таа ја открива пред нив својата благородна душа и тоа е доволно нејзините млади ученици да прогледаат и со срцето и со разумот дека патот што им го покажува учителката е единствениот светол и прав пат и дека во тоа нема никаква измама.

Генка Илиевска не е единствената личност во „Сребрените снегови“. Тука се дадени една цела галерија јунаци: стриковците, училишниот прислужник, трактористот, малиот Климент, Етриевите деца и нивната болна мајка, па прекрасниот Лопушин и многу други. Но Ген е онаа централна личност околу која се вртат сите други ликови и настани во романот.

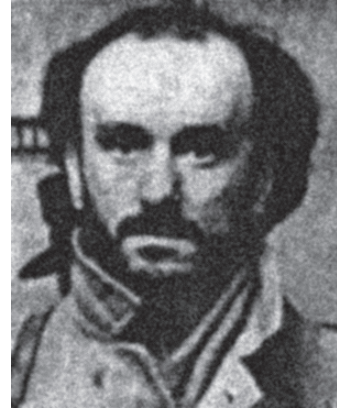

Мегалитска опсерваторија
Кокино - дење

Мегалитска опсерваторија
Кокино - ноќе

ГОРАН СТЕФАНОВСКИ

Со појавата на Горан Стефановски современата драма забележа исклучителен успех. Тој е најзначајната, најпечатливата појава чиј драмски опус се истури како дожд на жедна земја. Набргу ги премина границите на својата земја и неговите пиеси еднакво беа застапени и во Македонија и во Југославија. Најплодните години го бележат периодот од 1974 до 1985 година. Горан Стефановски стана еден од значајните, водечките личности во македонската драмска литература.

Роден е 1952 година во Битола, во театарско семејство, мајка – театарска актерка и татко актер и режисер. Секојдневието поврзано со театарот, времето меѓу двете проби, меѓу претстави, меѓу завесите и артистите му ја покажаа светлата страна на театарот и тоа го понесе како желба, како заповед. И нè изневери со таа желба.

Студира англиски и литература. Во 1972 година студира драматургија на Театарската академија во Белград каде го завршува и својот магистерски труд. Ја завршува и докторската дисертација. Работи како професор по драматургија на Факултетот за драмска уметност.

Горан Стефановски е откритие на режисерот Слободан Унковски. Тој ги забележа неговите квалитети и сакаше да го искористи тој дар, тој талент во што и успеа.

Стефановски целосно му се посвети на театарот. Неговите текстови пишувани само во драмска форма беа еднакво важни и за театарската претстава и за радиото и телевизијата. На јавноста и се претстави со следниве ТВ-драми: „Клинч“ (1974 г.) и „Сослушувањето на железничарот“, „Томе од бензинската пумпа“ (1978 г.) – тв. – сценарио. ТВ-серији: „Тумба, тумба дивина“ (1981 г.), „Бушавата азбука“ (1985 г.). Радио-драмата „Чиракот Шекспир“ (1975 г.). Најголемиот успех го достигна со драмите што првин ги претстави на театарската публика, за веднаш потоа да бидат отпечатени, „Јане Задрогас“ (1974 г.), „Диво месо“ (1979 г.), „Лет во Место“ (1982 г.), „Хај-фај“ (1983 г.), „Дупло дно“ (1984 г.), „Тетовирани души“ (1985 г.), „Црна дупка“ (1987 г.), „Кула вавилонска“ (1989 г.), „Чернодрински се враќа дома“ (1991 г.), „Сараево“ (1993 г.), „Демонот од Дебар маало“ (2006 г.). За една деценија неуморна работа, Стефановски успеа да создаде еден богат опус на прекрасни драми каде обработи една општа тема на модерната литература. Историјата беше присутна во создавањето на неговите драми, но не онаа историја која ја учевме во училиштето, историјата на денешнината со сите мани и пороци, а пред сè со насилието како најголемо зло. Авторот навраќа и на настаните од правата историја, со една цел, тоа насиле да го открие во корените и да се уништи.

Човекот не треба да ја ведне главата пред какво било насиле. Треба да смогне сили за отпор, за спротивставување.

Драмата „Јане Задрогас“ нè враќа во едно време со култ кон традицијата и вредното фолклорно богатство. Оживеаниот лик на Марко Цепенко го става во улога на главен раскажувач кој на еден начин го демонстрира својот труд од десет тома народни приказни, песни, пословици, легенди, соншта изникнати на ова поднебје. Нешто поважно, посилено зрачи во содржината на драмата: Вечниот непокор на македонскиот народ. И авторот ја носи болката на насилието на послабите, немоќните, обесправените.

Лошата царица и страшната ламја од драмскиот текст, го претставуваат насилието над послабите. На тоа се спротивставува малиот но храбар Задрогаз, чие единствено оружје е мудроста. Токму тука авторот го дава своето видување кој ја брани честа. Се разбира, само малите луѓе се спремни да ја спасат честа на народот и на татковината. Со тоа ѝ го открива правото лице на историјата. Во името на слободата, се водеше борба меѓу доброто и злото, меѓу ропството и слободата, меѓу силата и вистината. Стефановски го прикажа насилието и на физичката сила над духовноста. И тоа трае, трае со години, со децении и победник е оној во чии раце е силата, но тука не престанува борбата за самобитност. Поради тоа драмите наликуваат на модерни трагедии.

Драмата „Диво месо“ ни открива едно поинакво насилие. Дејството се случува во Скопје пред почетокот на Втората светска војна. Стефановски ни прикажа една драма што се одигра во кругот на семејството на стариот сидар Димитрија кој останува инвалид. Го доживеал несреќниот пад од својата куќа додека ја градел, но несреќката е во тоа што таа куќа однапред е осудена на уривање. Новото насилие е токму во актерите кои посегнуваат на човека во име на законот. Неговите три сина имаат различни сфаќања и секој си го живее животот по свое. Најстариот син Симон се оддава на алкохол и бргу го завршува својот срамен живот. Вториот син Стефан станува претставник на една германска фирма. Ништо друго за него не е важно сè до моментот кога фирмата пропаѓа, а тој станува никој и ништо, но животот му нуди нова определба на која ќе се одлучи и Андреа – најмалиот брат. Тој е Скоевец, штрајкачки работник кој се бори против насилието, а одново го чувствува на својот грб. Доживува страшно искуство и измачување во затворот. Мајка им се обидува да ги вразуми своите синови и да ги заштити од сите зла, од тоа диво месо кое се шири и се заканува да го зафати целото општество. Драмата ја открива натчовечката борба на поединецот да истрае, да опстои и да ги одбегне сите замки што му ги прават насилниците. Токму тие насилници го носат белегот на диво месо кое расте, пушта корени, разорува и уништува.

Како врв на сите страдања и борба за опстанок се јавува фабрикантот Херцег, претставник на фашизмот и на домашната буржоазија како ново политичко, економско и национално насилие. Кој може да се извлече од ова безумие, како да ја надмине таа состојба кога сè што е силно и моќно го вперило прстот кон човекот чија единствена цел е да го одржи домот и чедата да ги заштити од злото, но како?

Драмата „Тетовирани души“ ни го открива новиот свет на Македонците во Америка, видени со окоето на младиот етнолог Војдан. Тој оди во Америка каде треба да изработи научен труд, но она со што се соочува во деновите на неговиот престој, предизвика разочарување и срам.

Македонската младина, чеда на нашите современи печалбари, носат белег на тетовирани души, отруени од носталгија (чувство на далечина, туѓо, непознато), други отруени од агресивен национализам, трети паднале во канџите на дрогата и сексот, криминалот, злосторот и што ли уште не.

Горан Стефановски најсликовито ја претстави судбината и застареноста на младиот човек во туѓиот свет.

Со својата појава, со драмите мотивирани од современиот живот, а поврзани со нашето битие, со нашиот човек и неговата вечна борба против насилието и сите мани на човештвото, Горан Стефановски оствари блескава кариера во драмската уметност.

Извадок од драмата „Хај - фај“

(Собаџа. Појладне. Борис чииа весници. Мира љишува. Пауза. Борис ги склојува веснициџе. Пауза. Зема книџа. Почнува да ја чииа. Ја остџава. Пауза. Гледа во Мира. Пауза.)

БОРИС: Е, колку пишуваш ти! *(Пауза.)* Јас разгледници пишувам со печатни букви, не знам што да напишам. *(Пауза.)* Што студираш?

МИРА: Јазици.

БОРИС: Извини, си работиш. *(Пауза. Мира љишува.)* Кои?

МИРА: Грчки и латински.

БОРИС: Ефкаристо паракало.

МИРА: Старогрчки. Класична филологија. *(Пишува. Пауза.)*

БОРИС: На латински нешто интересно да знаеш да кажеш? *(Пауза.)*

МИРА: Интер фаецес ет уринам наскимур. *(Пауза.)* Се раѓаме меѓу измет и урина. *(Пауза.)* Свети Августин. *(Пауза.)*

БОРИС: Јас владеам англисли пасивно, германски солидно и руски скоро на академско ниво. *(Пауза. Чииа ознака на маѓнетџофоноџ.)* Што значи ова „хи - фи“?

МИРА: Кратенка за „хај фиделити“.

БОРИС: Аха. *(Пауза)* Што беше „хај фиделити“?

МИРА: Висока вредност.

БОРИС: Висока вредност на што?

МИРА: На звукот. Репродукцијата е верна на она што е снимено.

БОРИС: Вчера да умрев, немаше да знам.

МИРА: Можете да умрете утре.

БОРИС: Немој да ми зборуваш на „вие“. Како да имам сид пред себе. *(Пауза)* Може ли човек да биде „хи - фи“? Верен на себе?

МИРА: Мора.

БОРИС: А ако не е?

МИРА: Ке се мачи.

БОРИС: А како се станува тоа?

МИРА: Тешко.

БОРИС: А како изгледа?

МИРА Како Буда. Кога чекорел по улица луѓето што го гледале паѓале во транс од милина. Толку просто и величествено.

БОРИС: Дали си ти хи - фи?

МИРА: Тоа е добро прашање.

БОРИС: Затоа го поставувам.

МИРА: Не се познавам доволно.

БОРИС: Вие младите едвај чекате да бидете тажни.

МИРА: Не се жалам, само констатирам.

БОРИС: Дали сум јас хи - фи?

МИРА: Хај - фај.

БОРИС: Дали сум?

МИРА: Не те познавам.

БОРИС: Не се гледа на прв поглед? *(Пауза. Борис излеѓува од собаџа. Мира љродолжува да љишува. Пауза. Борис се враќа облечен во хавајска кошула, шал околу врајџоџ, сламена шајка на џлаваџа, бос.)* А сега? *(Мира џо џледа. Се смее.)* Дали сега сум хи - фи?

МИРА: Тоа не зависи од облеката.

БОРИС: Оваа облека е дел од мене.

МИРА: Тогаш си.

БОРИС: Ако е човек лош по природа, дали ќе биде хи - фи, ако продолжи да биде лош? (Пауза) Што ми вреди што сум хи - фи кога ракавие се куси, а надвор студи?

МИРА: Некоја цена мора да се плати. Сè мора да се проба.

БОРИС: Сè? (Пауза) Да се задави човек? (Пауза) Ништо не смее да се проба. Сè што се проба е смртен грев. За сè што се проба се оди во затвор. Секогаш кога човек со срце, со хи - фи, ќе направи нешто, ќе се заебе. И од страв да не се заебе пак, сè што прави после е без срце, без хи - фи, и само со цел да го замачка она што прво го направил. А ти бараш од мене да излезам на снег во куси ракави. Колку слатко, колку наивно. (Ја ѝ рефрла косаџа од една на друџа сџрана.) Вака (На ѝ реџа сџрана.) Или вака? (Пауза) Хиџи или не хи - фи, ќе цркнеме сите ко глувци. (Пауза) Што работи татко ти? Има многу пари?

МИРА: Зошто?

БОРИС: Ме интересира.

МИРА: Работник е. Продавач.

БОРИС: Мислев дека е милионер.

МИРА: По што судиш?

БОРИС: По тебе, се разбира. Смеам да ти ја ставам главата во skut?

МИРА: Зошто?

БОРИС: Мојот хи - фи ми вели дека многу сакам да ти ја ставам главата во skut.

МИРА: Стави ја.

БОРИС: (Ја сџава џлаваџа во скуџоџ на Мира.) Ми удира срцето како да сум на забелекар. (Пауза) Јас ви зависувам. Млади сте. Ем сè знаете, ем имате време уште да учите. Мојот живот . . . мојот живот. Јадев трева по планини во војната. Менував служби. Бев во милост. Бев во немилост. Сè разведував. Пиев. Хи - фи и пол. Не можам разните слики да ги составам во една. Растурени ми се на сите страни. Ми бегаат. (Ја фаќа за џради.)

МИРА: Немојте.

БОРИС: Хи - фи.

МИРА: Не.

БОРИС: Зошто?

МИРА: Не ми е пријатно.

БОРИС: Ако е само тоа, ќе преживееш. Баци ме. Не прашувај зошто. Баци ме.

МИРА: Не.

БОРИС: Зошто?

МИРА: Имам јас свој хај - фај.

БОРИС: Сакам да те видам гола.

МИРА: Оставете ме ве молам. (Ѓ оџџурнува. Сџанува.)

БОРИС: (Осџанува џолуседнаџ, џолулеџнаџ врз софаџа.) Дојди. Нема да те чепкам. Само биди блиску до мене. Не знаеш колку ми значиш. Ми ја обновуваш силата. Како слатко . . . би ти ја испил крвта. Зборуваше за висока верност. Еве ти висока верност. Ајде, поднеси ја. Ти мало работничко курвиче. Враќај се на својата периферија. Истеруваш курвалаци по туѓи станови. Шириш болест во оваа фамилија. Не гледај ме така. Ме мразиш? Фрли ми жива сода во очи. Класична џубоморна освета. (Мира брзо излеѓува. Пауза. Борис ја замазнува косаџа. Ја симнува сламенаџа шајќа.)

ХАЈ ФАЈ

(кратка содржина)

Преку фрагмент од животот на Борис и неговиот син Матеј, драмата зборува за судирот на генерациите, за создадениот јаз поради идеолошката обоеност која едниот ја има, а другиот не ја поседува или, пак, кај него се манифестира на друг начин, и низ поинаквото однесување во умењето или неумењето да се помине животот достоино за едно човечко битие... Политичкиот затвореник Борис, по неколкуте години минати во затвор, се враќа дома. Во станот во кој по разводот со жената живее сам, вселен е неговиот син Матеј. Синот е веќе возрасен човек кој се обидува да заработи и да се афирмира како музичар. Во станот е сместено импровизирано тонско студио. Начинот на кој живее Матеј, неговата врска со девојката Мира, луѓето со кои тој контактира не му се допаѓаат на Борис. Тој смета дека е тоа бесмислен живот, без планови и идеали.

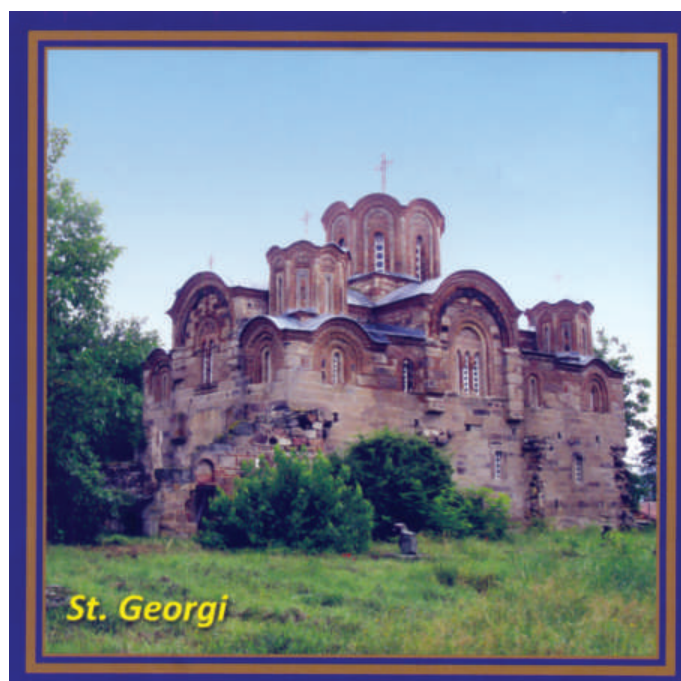
За ваквата трансформација на синот тој ја обвинува поранешната сопруга која е успешна во професионалната кариера, но затоа нема авторитет пред синот и единственото што може да го направи е да ја обезбеди неговата материјална егзистенција. Уште еден неочекуван пораз го погодува Борис. Жената со која сака да го помине преостанатиот дел од животот, умира. Според него, сега единственото што може да го направи – е да го „врати“ синот на вистинскиот пат и да му покаже дека човек треба достоино да го минува времето што му е дадено. Борис се обидува да воспостави вистински релации во односите со синот, но не е умешен и тоа не му успева. Временската бариера во заедничкото живеење не се надминува лесно.

Она што му преостанува е да воведо суров режим во животот на синот. Ги прекинува сите негови контакти. Го врзува со лисици, а сите потреби и сета комуникација ја презема на себе. Според мислењето на Борис, сè што се случува е лично меѓу нив двајцата. Тој врши и вербална и физичка тортура врз синот, инсистирајќи тој да се согласи дека животот што го водел е залуден. Матеј не се согласува со ставот на таткото, но пасивниот отпор што го покажува го заплашува Борис. Нивните денови минуваат во играње шах и во пречукување на затворскиот дневник што Борис го водел секојдневно и без исклучок во затворот. Најпосле, Борис сепак го ослободува синот. Тие тргнуваат на пат кон родното село на таткото. Минуваат низ напуштени и руинирани села. Такво е и селото на Борис. За првпат Матеј влегува во куќата на своите прадедовци. Ноќ е. Борис талка низ селото, сето во урнатини. Доаѓа и до гробовите на предците. Соочен со пустошот, како да го доживува својот дефинитивен пораз. Се враќа во куќата како човек кој наеднаш го видел сиот свој залуден и со заблуди исполнет живот. Му вели на Матеј дека може да си оди. Матеј не го разбира. Спијат на подот во куќата. Утро е. Матеј, кој рано се разбудил, ја скратил косата и сака да го изненади таткото, покажувајќи му ја белината на неочекувано паднатиот снег. Тогаш, за првпат по многу години, веројатно уште од детството, го нарекува тате. Но, за Борис е предоцна. Неговиот живот завршува таму каде што и започнал. Матеј тешко ја прима вистината за заминувањето на таткото. Времето поминато заедно, и покрај трауматичноста на постапките зад кои се криеше татковата љубов и грижата за синот, не беше залудно. Овојпат, навистина сам, тој беспомошно талка низ селото.

Хи-фи (Хај Фиделитис), или преведено висока верност, е кратенка која означува колку репродукцијата на некој звук или некоја слика е верна на оригиналното дело. Но дали оваа особина може да биде пренесена на човекот? Колку еден човек може да остане верен на себе, и до кој степен тоа е правилен

избор во неговиот живот? Македонскиот драматург, Горан Стефановски за прв пат ја направил поврзаноста помеѓу овој термин и психолошката верност на човекот кон себе, значително проширувајќи ги границите помеѓу различните поими и култури. И самиот растргнат помеѓу два света, тој поседува редок увид во сопствената претстава за себе и светот на еден Македонец, и на еден странец кој го набљудува сето тоа од страна. Токму оваа тематика поврзана со вечната дилема како да се пронајдеш и оствариш како човек и дали притоа е возможно да останеш верен на себе, е темата на неговата „театарска мутација“ прикладно наречена „Хај Фај“.

Во оваа драма, Стефановски низ 15 сцени ни претставува едно цврсто и збиено дејствие, испреплетено со силни и куси дијалози и типичен македонски сензибилитет. Оваа македонштина е искушувана од сегашноста и надворешните влијанија, но резултатот е секогаш неизвесен. Ликовите (во чии реченици можеме и да го слушнеме мислењето на самиот писател) се доволно присутни за да добиеме идеја за кое е нивното хај фај. Но под навидум вообичаениот редослед на настаните, можеме да насреме едно компактно и повеќеслојно дело кое, има една археотипна структура на ликовите, и нивните конфликти, која ни овозможува да ги разбереме и дури и да се поистоветуваме со нив до некое одредено ниво.

Црква "Св. Ѓорги"
Старо Нагоричане

КОМУНИКАЦИЈА

ПИСМЕНА И ГОВОРНА КОМУНИКАЦИЈА

Форми на лична и деловна комуникација

Најчеста форма за лична комуникација меѓу луѓето е разговорот, но комуникација може да се остварува и со други средства. Едно од тие средства е комуницирање со посредство на лични и деловни писма.

Комуникацијата со посредство на писма, независно дали тие писма се лични или деловни, може да биде еднонасочна и повратна.

Повратната комуникација се остварува преку писма со кои се бара повратна информација.

Писмото мора да има прецизни податоци на примачот и на испраќачот.

Примери за лично и деловно писмо

Приватно писмо

Скопје
30.01.2010

Драга бабо и дедо

Вчера се вратив од Пелистер каде поминав една седмица. Воодушевен сум од прекрасните предели на планината и на снежните патеки каде со санки и скии поминувавме најголем дел од денот. Вечерните другарувања со наши другари од повеќе градови ќе останат незаборавни. Нетрпеливо очекувам да ве видам и гушнам.

Ве сака ваш Даре

Деловно писмо

Барање каталог и ценовник

Почитувани,

Имаме намера да увеземе поголема количина стока за нашите продавници, па ве молиме да ни испратите ваш најнов каталог со ценовник и услови за извоз СРП Скопје „Техномаркет“.

Преку примерите ја уочивте разликата помеѓу лично и деловно писмо. Личното писмо ги изразува личните ставови, размислувања, гледишта за живот и сè што мислиме или чувствуваме, додека деловното писмо подразбира деловна комуникација.

Реклама и рекламирање

Рекламата е форма на пропагандна порака и веројатно е најстара појава на економска пропаганда. Се појавила со создавањето на пазарот и на конкурентските односи помеѓу производителите на стоки и услуги.

Рекламата, всушност, е средство за рекламирање на стоки и услуги и претставува форма на посебна комуникација меѓу производителите и потрошувачите.

Рекламната порака, главно, има две функции: **информативна** и **манипулативна**.

Во функција на информативна порака рекламата се јавува како информација на производителите или услугите како и на начинот на којшто тие можат да се користат.

Во улога на манипулативна порака рекламата се јавува во форма на емоционален апел со цел да биде прифатена од потрошувачите.

Рекламните пораки, обично, се одликуваат со пренагласеност на пофалбите за квалитетот на стоките и услугите што се предмет на понуда од производителите.

Опишување

Опишувањето е форма на писмена и говорна комуникација преку која се дава опишување, оцртување на сè она што нè опкружува. Предмет на опишувањето може да биде живата и мртвата природа, појавите и односите во општеството, ликовите во литературните дела и др.

Опишување на ликот Велика од романот „Пиреј“ - Петре М.Андреевски

Во почетокот на романот Велика е претставена како селска девојка со голема морална чистота. Определени се првите црти на нејзиниот морален лик. Претставена е како патријархално воспитана селска девојка, сериозна и работлива од, „која работата се плашела“ и во чии раце просто „мотиката

играла“, без да ја остави да застане, да запре. Постојано им подвикнувала на своите другарки да не стојат, туку да работат:

- Ајде, мори, повјасајте, . . . ајде да претераме нивите, дури не се опрлила сосема пченицава, дури не се омацурила, ќе им викам и ќе си копам напред, одам пред сите. Ќе се вратам, ќе ги подземам и пак им бегам напред, глава не поткревам. Само гледам пред нозете, пред прстите. А другачки ми: Ха, ха, ха, - ихи, една ќе се изуја, друга ќе ѝ се привдаде, се смеат.

Тие основни црти говорат за еден активен, динамичен карактер, за една работоспособна и издржлива личност. Натаму авторот инвестира најголем дел од својата емотивна и раскажувачка енергија во формирањето на нејзиниот лик. Ја претставува како срамежлива, патријархално воспитана девојка која не дозволува своите љубовни чувства отворено, директно да ги изразува спрема саканото момче. Како и останатите селски девојки, така и таа се запознава со младичот Јон преку неговиот брат Мирче. Уште при првата средба се заљубува во него и одлучува сопствениот живот да го поврзе со животот на Јон. Од тој момент, раскажува Велика, „некоја радост ме покрева над земјата и ништо нема да ми запне, да ме препне. Сè е рамно, полно недогледно“. Нејзиното тело и лице сега ги осветлуваат зраците на љубовта, на среќата. Но на патот до среќата честопати се јавуваат сомнежи, пречки. Таков сомнеж кај нас се појавува кога го сонува сонот во кој наместо Јон се појавува непознат војник. За тој сон вели: „се било мижи да те лажам, ветер во вреќа биле соништата“. Но колку и да се сомнева во вистинската реализација на сонот, сепак таа и натаму е убедена дека зборот што си го дале со Јон останува да важи. И навистина во наредното поглавје за Јон, Велика и Јон го соединуваат својот иден животен пат, пат исполнет со многу-детство, со сиромаштија. Од моментот на венчавката па сè до враќањето на Јон од фронтот, авторот дава цел еден цикличен тек на страдања на Велика, чијашто тензија е во постојана прогресија. Преку нејзиното раскажување, низ еден исповеден тон, се запознаваме со патилата што ги доживува таа и другите во заднината на фронтот, со болестите, со смртта на нејзините пет дечиња. Сликата на нејзините физички и душевни страдања е дадена со големо уметничко мајсторство.

Како млада жена и мајка родилка. слично на илјадници други жени и мајки родилки, која го испратила својот маж на бојното поле, Велика се покажува како способна жена да застане на здрави нозе за да го понесе на сопствените плеќи огромниот товар што ѝ го оставила современата македонска стварност во која се води една бесмислена војна во која жените - мајки се осудени да се мачат, да страдаат. И навистина таа се мачи и страда. Само за една година ѝ умираат петте дечиња: едно по едно, а еден ден дури заедно двете деца: Катинка и Свезда. Маченичките доживувања на Велика тука се дадени со забележлива психолошка задлабоченост. Обземена со силни чувства на болка, тага и ужас, таа постојано го сонува својот сопруг како доаѓа и како прашува за децата. Но и секогаш со надеж и верба дека тој сепак ќе се врати. А кога се враќа, и со разум и со срце ги сфаќа промените што настанале во карактерот на Јон. Го моли да го остави алкохолот, да не ја малтретира пред очите на селаните, а и да не „си ја тепа главата . . . (да не) си ја удира коралницата, на јаслите, во сидот . . .“ и да се ослободи од лошото во себе. Болката кон децата кај неа сега се надополнува со болка и кон сопругот кој набргу умира. Веднаш по неговата смрт го раѓа шестото свое и негово дете Роден кое ќе ѝ биде единствената светла перспектива во животот. Со таа светла перспектива, и покрај трагиката на настаните и животот на личностите, **Пиреј** сепак е роман во кој е присутен оптимизмот.

Велика, во чиј лик авторот ги олицеторувала своите етички и естетски

идеали, нè пленува со својата човечност и благородност. Таа е нежна, искрена и трудољубива жена, со длабоки силни мајчински и сопружнички чувства, со издржливо срце. Трагичните пресврти во нејзината лична и семејна среќа таа, како и секоја македонска жена, наоѓа сили да го совлада очајот, да ја разбере и сфати смислата на човековото опстојување. Раскажувањето, преку кое таа се саморазоткрива, се одликува со реалистична објективност и со сочен и поетичен јазик. Во нејзиното раскажување среќаваме најобикновени, најделнични изрази („Леле, јас сирота“, „е, ај, со здравје“, „ајде мажу, ко сите да излеземе“ и др.). Авто-рот употребува и прашални реченици кога Велика ги упатува до својот маж и до други личности од кои бара потврден одговор:

- Кај да гледам, му велама, кажи кај да гледам, да не прогледам.
- В земја, вели Јон, оти ќе се сопнеш.

(литературни разработки од Љубен Андреев)

омацурила - сведнала

ИЗВЕСТУВАЊЕ

Известувањето е форма на усно и писмено изразување чија цел е да се презентираат податоци за конкретен настан, односно за текот на настанот во определено место или земја. Значи, преку известувањето јавноста се запознава со текот на определен настан или случка при што мора да биде даден конкретен одговор на секое од следниве пет прашања: кој, кога, што и како, односно зошто.

Известувачот не се задржува само на обично регистрирање (констатирање) на еден или повеќе настани, туку зборува за текот на настанот, го опишува тој настан, дава свое објаснување и толкување при што, секако, зазема и личен став спрема фактите за кои говори.

Според тоа, известувањето е творечки чин, бидејќи известувачот не само што врши селекција и распоред на фактите според нивното значење, туку тие често се и предмет на продлабочена анализа.

ПОТВРДА

Основното училиште „Крсте Мисирков“ - Куманово потврдува дека _____, е редовен ученик во _____ одделение, во учебната 2009/2010 година.

Потврдата се дава за _____

_____ 2010 година
Куманово

Одд. раководител

ТЕЛЕГРАМА

Телеграмата е кратка вест испратена телеграфски.
Телеграмата содржи малку зборови со кои на примателот му се соопштува нешто важно и е од итен карактер.

Образец

Лок. бр. _____

Вид _____

ПОЈДОВНА ТЕЛЕГРАМА

Наплатено
Основен износ _____
За посебно ракув. _____
Вкупно _____

СЛУЖБЕН ДЕН					ИСПРАТЕНА						
број	зборови	време			служ. податоци	примил	на теле- графот	време			испратил
		ден	час	мин				ден	час	мин	

ВО НАШ ИНТЕРЕС Е ТЕЛЕГРАМАТА ДА ЈА ПИШУВАТЕ СО ПЕЧАТНИ БУКВИ

УЧЕСНИЦИТЕ НА МАНИФЕСТАЦИЈАТА
ПРИСТИГНУВААТ УТРЕ ВО 11 ЧАСОТ

Адреса на испраќачот ОСНОВНО УЧИЛИШТЕ Х.Т.КАРПОВ - КУМАНОВО
Време на предавање СВРТИ

Обр. 1r1 (Дим. 210x148)

До Јавното комунално претпријатие
„Чистота и зеленило“
Куманово

Приговор
од Перо Јовановски
со стан на ул. „Илинденска“ бр. 5 Куманово

Поднесувам приговор поради нередовно собирање на отпаден материјал од страна на екипите за одржување на хигиена во градот. За чиста средина и безбедна детска игра потрудете се вашите вработени редовно да си ги извршуваат своите должности.

5.05.2010
Куманово

Со почит
Перо Јовановски

До основен суд Скопје

Жалба
од Миладин Ивановски
сп стан на ул. „Никола Петров“ бр.10. Скопје

Поднесувам жалба против решението бр.3/10 донесено од Основен суд - Скопје на 20.01.2010 год, а во врска со барање за изградба на станбена зграда на посочената улица. Сметам дека решението е неосновано и барам нова постапка.

10.02.2010
Скопје

Со почит
М.Ивановски

До МВР на РМ
СВР Битола

Барање

Од Богдановски Коста со стан на ул. „Пелистерка“ бр.7 Битола со м.б. 0101980420050.

Барањето го доставувам за да ми издадете записник од извршена тешка кражба на ден 5.01.2010 год. во мојот дом при што ми се украдени предмети од вредност. Молам записникот да ми биде доставен на мојата домашна адреса.

10.01.2010
Битола

барател:
Богдановски Коста

Дискусија

Под дискусија подразбираме разменување на мислите или критичко разгледување на некое интересно прашање кое се изнесува во јавноста преку печатот, радиото и телевизијата.

Кога дискусијата се обавува во Собраниските сали, таквата дискусија се вика собраниска дебата.

Фактите изнесени во дискусијата обично се објавуваат во јавните гласила со цел да се изгради јавно мислење, односно да се донесе суд за прашањата што биле предмет на дискусијата.

♦ Провери ги своите знаења

Преку кои форми можат да комуницираат луѓето меѓу себе?

Што подразбираш под реклама и рекламирање?

Што сè може да се опишува?

Кои се одликите на известувањето?

Што е, всушност, дискусијата како посебна форма на комуникација?

ИЗБОР ТЕКСТОВИ

ВАНЧО НИКОЛЕСКИ

МОЕТО СЕЛО

Далеку таму на југ,
ко грутче чисто бело
скриено таму лежиш
ти мое мало село.

Крај тебе бистар поток
низ долој брзо тече,
трепкаат безброј ѕвезди
над тебе секоја вечер.

Во пролет колку мило
рој птици в шума пеат
плодови колку слатки
во лето жолти зреат.

Од тебе спомен чувам
во срце мое мило,
спомен на селско школо,
мајчино топло крило.

Ти праќам топол поздрав
ти снежно грутче бело,
мислите мои летаат,
кон тебе родно село.

РОДНАТА КУЌА

Ете ја мојата куќичка ниска
на срце топла, мила и блиска.

На крај село ти си се скрила
куќичке моја, драга и мила!

Над тебе леко чадот се вие,
колку во тебе убаво ми е!

Дворчето мало, гумното чисто,
крај тебе тече поточе бистро.

Волшебни сказни тука сум слушал,
си тиха трепет и мила душа.

Топло ме влече родната стреа,
дојдов кај тебе срце да згреам.

Куќичке мила, со мала врата,
за мене ти си како палата!

МАЛОТО МЛЕКАРЧЕ

(Извадок од романот „Волшебното самарче“)

Кога сонцето отскочи и се издигна над Охридското Езеро, низ струшките улици се разнесе еден глас:

- Ајде млеко! Слатко овчо млеко! – Низ улиците одеше дете млекарче и викаше. За огламеник водеше сиво коњче. Луѓето се чудеа. Млекарите, откако во градот влегоа Германците, беа ретки.

Малото млекарче тргна крај Дримот...

Безброј мали рипчиња се превртуваа во водата. Нивните крлушки блескаа на сонцето во сребрена боја.

- Еј, млекаци, млекаци – викна од зад портата една була.

Трајче се доближи до портата, булата, скриена зад портата, го покажа тенџерето, со парите внатре, и рече:

- Вер бир кило!*)

Млекарчето го зеде тенџерето, ги кладе парите во џебот и ѝ измери едно кило. Булата го зеде тенџерето и ја затвори портата. Млекарчето пак тргна крај Дримот и почна да вика:

- Млеко! Слатко овчо млеко!

- Ти ли си, Трајче?

- Јас – рече млекарчето и се сврте. Зад него стоеше чичко Тале.

- Како така? – праша Тале. – Од дрварче си станал млекарче?

- Сè ќе станеш кога ќе ти доверат некоја работа да свршиш- одговори Трајче.

- Има ли нешто? – праша чичко Тале.

- Кај тебе идам – тивко му рече Трајче.

- Земи го коњчево. Во самарчето има писмо, прочитај го и одговори. Кога ќе го продадам млекото ќе дојдам кај тебе.

Чичко Тале го зеде коњчето и тргна надолу, покрај Дримот, а Трајче пак почна да вика:

- Ајде млеко! Тазе овчо млеко!

Одоздола се зададоа, со ножовите на пушките, тројца германски војници. Сонцето печеше. Ножовите на пушките блескаа.

Трајче тргна и почна да вика:

- Ајде млеко! Млеко! Овчо слатко млеко!

Германците дојдоа до него, застапаа и го изгледаа од главата дури до петиците. Трајче се правеше како да не ги гледа. Тие рекоа нешто на германски и продолжија нагоре покрај Дримот, а Трајче продолжи надолу.

Горе, преку мостот на Дримот, врвеа тешки германски тенкови. На секој тенк, на тенковската осматрачница, со шлем на главата стоеше по еден офицер.

Кога тројцата германски војници се скрија зад кривината, Трајче кроце ја отвори вратата и влезе кај чичко Талета.

- Водевме борба со Германците пред Мацково. Германците го запалија селото, ама не навлегоа во него – му објасни Трајче.

- Тоа го разбрав од писмото. А беше ли ти тогаш в село? – праша чичко Тале.

- Како да не – одговори Трајче. – Јас носев муниција и помагав. Вчера пред сите партизани прочитаа заповед со која ме пофалија.

- Браво, Трајче! – го пофали чичко Тале, го почука по рамото, му ја стегна раката и продолжи:

* вер биркило –

- Таков те сакам. Да бидеш како татко ти. Во Мартовските демонстрации во Белград тој беше на чело на една поворка, го носеше знамето и викаше:

- Поарно војна, отколку пакт! Поарно в гроб, отколку роб!

- И потоа? – заинтересирано праша Трајче.

- За татко ти, за штрајковите на работниците, - продолжи да прикажува чичко Тале – има многу да се прикажува. Тоа е долга, мачна и крвава историја, историја на работниците, но сега немам време да ти прикажувам. Треба што побргу да однесеш одговор на писмото.

- Готово ли е писмото? – праша Трајче.

- Готово. Се наоѓа во самарчето на Дорчо.

- Дома немаме газија – замоли Трајче. – Мама те молеше да ни најдеш едно кило.

- Газија сега немам. Има едно шише бензин и ќе ти го дадам.

- Може ли со бензин да се служиме? Да не се запалиме?

- Може. Ќе туриш во ламбата дополу бензин и во бензинот ќе ставиш една лажица сол. Кога ќе се измеша, свети исто како газија – му објасни чичко Тале.

Тале го изнесе Дорча. Од едната страна на самарот му го обесија празното тенеке од млекото, а од другата торбичето, во кое беше шишето со бензин.

Трајче го зеде огламеникот од Дорча, го поведе и тргна...

- Поздрав на другарите! Чувај се! – му рече на испраќање чичко Тале.

- Не грижи се, чичко Тале! Ова не ми е првпат – му одговори Трајче.

На крај градот го сретна патролата. Тоа беа оние исти германски војници, кои рано го видоа како продава млеко. Со нив беше и еден цивил. Тоа беше нивниот толкувач. Еден од војниците му ги претресе и му ги преврте џебовите. Му најде триесет лека пари.*) Парите му ги зе доа. Првиот војник погледа во тенеќето, вториот му го поткрена самарчето на Дорча, третиот лакомо го грабна шишето и рече:

- Шнапс!**

Толкувачот преведе

- Ракија ли е?

- Не, газија – одговори Трајче.

Германецот помириса, се намурти што не е ракија, плукна и рече:

- Гут!***) и му даде знак на Трајчета да си оди.

Трајче му се качи на Дорча и тргна по друмот...

* Лекови – албански пари.

** Шнапс – ракија.

*** Гут – добро.

СЛАВКО ЈАНЕВСКИ

ТАТКОВИНА

Широка е како море
еј, земјава мила,
широка е, а над неа
орли шират крила.

Тастковино наша, еј животе мој
родена си мила, во оган и бој.
Се белее снежен Малеш
ко пролетен кринок,
а кај Охрид езерото
се лулее сино.

Ој пенлива водо, ој брану мој злат,
над тебе се движи галеб брз и млад.
По Кочанско родно поле
процветува ориз
поздравуваат птици зора
в Мавровските гори.

Раскрили се, цвету, пушти росен лист,
ѓрдани ти ниже поток мил и чист.

Во Струмичко сонце врело
ал афион грее,
велешкото грозје шуми,
се злати и зрее...

ПЕСНА ЗА ЛЕБОТ И ЗА ВОДАТА

Еден леб
многу бил гладен,
еден леб
за леб бил страден.

Една вода –
по него веднаш-
една вода
за вода била жедна.

Еден леб една вода крка
една вода еден леб лока,
дека е вистина ова
еве ви доказ...

Еден леб една вода јаде,
една вода еден леб пие,

дека е вистина ова
судете вие...

Една вода многу е жедна,
еден леб многу е гладен,
една вода по вода пати,
еден леб по леб е страден.

Една вода по вода броди
па попара се роди.

БУНТОТ НА ЧАДОРИТЕ

Најди го на својата карта
во Индонезија
градот Џакарта...

е, во тој град
на тезгето на некој Лун
се кренале чадорите на бунт,
изрипале од кош
зашто три месеци
над градот не паднал дожд.

Таа чудна формација
од чадори црни и бели
решена на демонстрација
ревела по улиците врели:
- Бараме под точка разво
да се смени сводот лош,
животот ни мине празно
без облаци и дожд!

На чадорите им се придружиле
олуците свонливи,
гумените црева,
прскалките сонливи
и сувата трева.
Сообраќајот запрел,
рикшите се споулавеле,
преплашените риби
в море се удавиле.

Веста ми ја донесе
една птица селица,
ми рече: - Во Џакарта
страшна е врвелица,
мешаница
турканица,
градот е зовриен кош!...

А ова се случило –
долго, долго, долго
што не паднал дожд.

А заради зошто молам?
заради затоа што и внатре
тиквата му била гола.

ВОЛШЕБНАТА ВИОЛИНА

Созреало житото и ги сведнало сочните класја, па не може да види: срцата на сливовите стебла се топат од птичји песни и сонце и цедат златни капки смола.

Низ посребрен друм патува штурец со виолина под мишка. Мало е срцето во градите на виолинистот, помало од пиперова семка. Но весело е. Ќе седне штурецот под голем чадор на печурка и ќе засвири, а полето ќе го обвие веселост. Треперат црвените булки и капиновите цветови. Зад нив – од глог, од дрен, од млада врба – птиците ќе ѝ се придружат на виолината со својата песна.

Ноќта се спушти од планината. Цветовите се затворија и ги наведнаа главите. Заспаа и бубачките и птиците. Месецо, жолтоглав овчар, дојде да ги пасе на небесната ливада свездите и да бдее – був да не исплаши некоја сеница.

Преморен од патувањето, штурецот Миг Волшебник ја остави виолината под еден цвет и пред да легне ги помоли светулките, ноќните стражари на полето:

– Златни светулки, причувајте ми ја виолината до сончевото раѓање. Наутро ќе ве развеселам со песна.

Миг Волшебник се покри со лист и заспа под една печурка. Заспа и сони дека патува од звезда на звезда, сочекуван со радост: „Добро ни дојде, штурче!”

Светулките сновеа над земјата и не видоа: низ тревата, кон заспаниот штурец, се прикрадуваше тенка сенка. Тоа беше бумбарот Дрпко, арабашата на сите бумбари од три полиња. Дрпко полека ја извлече волшебната виолина од под цветот и нечујно, како и што дојде, се изгуби.

Кога отиде далеку пет зајачки чекори и педа повеќе, и уште цел час полжавско лазење, повлече со гудалото преку тенките жици на виолината. Место весела песна се слушна жално крцкање и гребење. Во туѓи раце, волшебната виолина не беше волшебна. Крадецо, намуртено ја заниша главата:

– И за вакво свирење сите го канеле штурчето на гости! Или, можеби виолината свири убаво само дење.

А денот се ближеше.

Сонцето ги чу пчелите, излезе од зад високата планина, се протегна, зачекори по син пат. Ги прерипа сонцето разбудените диви кози, скриени во недостижните стрмни карпи и ја поздрави земјата:

– Срќно ти будење, сосетко!

Се разбуди Миг Волшебник.

– Добро утро, сонце! – рече весело. – Сакаш ли да ја чуеш мојата песна?

Се протегна и ја побара волшебната виолина. Не ја најде. Се стресна Миг Волшебник и со солзи во очите се сврте кон потокот во кој се миеше сонцето.

– Сонце, да не виде кој ми ја зеде виолината?

– Не, штурче, - рече сонцето. – Што станува ноќе знае само мојот брат.

Причекај додека излезе да ги пасе свездите и прашај го.

Миг Волшебник не дочека. Му пукна малото срце од тага и му се изгаснаа светкавите очи, двете најмали сонца на светот.

Славко Јаневски

БРЗ ОПУСОТ НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ

(Извадок од Огледи и Критики од Димитар Митрев)

Битката за еманципирањето на македонското литературно кажување, која го навршува своето дваесетгодишно траење, веќе е еден завршен чин. И не се малку тие што смело војуваа во таа навистина нерамна битка. Но ќе посакаме ли да го означиме оној македонски автор што најпродуктивно и најразнострано се вклучува во процесот на осовременувањето на нашиот творечки збор, неизбежно доаѓаме во средба со името на Славко Јаневски.

Неподеллива констатација е дека Славко Јаневски е носител на вонредна, речи си, еруптивна продукција, крајно разновидна во жанровите објави. Зад едно исто име и од година в година израснува еден маркантен авторски опус: неколку поетски збирки во кои се среќаваат и најкратки песни и најразвиени поеми; неколку книги раскази, новели и патеписи; една подолга повест и неколку романи, бројни книги за деца и бројни, своевидно духовити памфлети и козерији, за да се забележат патем и сценарија за уметнички филмови. Продуктивност, која – и по бројност и по жанрова разноликост – би била значајна и за една развиена литература, за да значи многу за литература, која дури пред дваесет години ја отпочна повеста на својот слободен развој. Брзото пак овладување на неколку жанра од еден ист автор, занимливо како сугестивен податок за интензитетот на еден индивидуален творечки дијапазон, се јави како сугестивен чинител за убрзување на разностраната еволуција на литературата, која во минатото знаеше само за еден свој поетски фонд и за неколку драмски објави. Во животот на една таква литература самата појава на нов жанр е рамнозначна на настан. И Славко Јаневски се истакна како смел создател на еден настан во животот на новата македонска литература.

Кон ефектот на плодноста се придружува во случајот на Јаневски и ефектот на креаторска интензивност. И тоа е една неподеллива констатација. Дури и оние што биле најригорозни во оценките за овој автор биле и недвосмислени во признавањето на неговите креаторски особини. Обележјата на ретка обдареност беа бесспорни уште при средбата со првите текстови. Уште тогаш се откри во нив творецот со разиграна имагинација, со изострено чувство за духовитост на кажувањето, со способност за жив, плстичен опис, со бујна метафоричност и вроден усет за артистичка неразвиеност на јазикот на кој пишуваше, носителот на ретка надареност беше без конвенционални почетнички атрибути. И пак сосема брзо можеше да се забележи во перото на Јаневски стилист што неусилено господари со својот израз, богат во сликарските нијанси и полетен во чувственото искажување. И сè до денес и токму сликарската и емотивна магија на зборот чини од ракописот на Јаневски феномен на стилско превасходство. Но тој си останува таков и со своето и пак необично брзо функционално овладување на писателскиот збор. Творецот со бујна спонтаност на изразувањето постојано се оплодува од носителот на една целосно култивирана експресија. Во тоа го врши своето и умешноста за инвентивно асимилирање на значајни туѓи искуства. Тоа го чини овој автор супериорен во овладувањето на нови и сè понови елементи во техниката и на кажувањето и на постапката. И ништо случајно, затоа, што е секогаш неконвенционален и што неговиот креаторски збор одбрано и како кај ни еден друг македонски автор навлезе во фаза на сувереност.

ВАСИЛ КУНОСКИ

ДАЈТЕ НИ

Татковци,
дајте ни револвери
обични –
оние што прскаат вода,
сè ќе сториме ние
тие да бидат во мода.

Татковци,
дајте ни такви револвери
нам,
на сите што раснеме,
зашто ќе можеме со нив
вистинска војна
да изгаснеме.

ПИСМО

Драго непознато другарче
од секаква боја и раса,
те чекам со срце полно
на гости кај нас да стасаш.

Ако не знаеш точно
каде е земјава наша,
првиот што ќе го сретнеш
вака ти да го прашаш:

- Чичко, ве молам,
каде се наоѓа
некоја земја
во огној родена, -
во борби ослободена,
некоја земја
со гори и планини,
со реки и рамнини, -
со езера – невести,
со градини прелесни,
со тутуни, лозја,
афиони, грозја,
со жита разбранети,
со дрвја разгранети,
со најлично Море
од Бока до горе.

Другарче, прашај кого и да е,
мојата земја секој ја знае –
радост и љубов неа ја плиска!
А ако дојдеш, ти сам ќе сетиш
колку е топла, мила и блиска.

МАЛИ АМБАСАДОРИ

Ние сме мали амбасадори,
неделегирани,
ние сме мали амбасадори
неакредитирани.
Но ние се застапуваме
за мир и траен и светол,
ние ги претставуваме
сите деца од светов.

Вистина,
амбасадори вистински не сме,
но вистински сакаме
меѓу народите зближување,
меѓу народите разоружување.
Зашто сакаме радост,
слобода, игри, цветој,
да има леб и спокој
за сите деца од светов.

Ние нејќеме војни,
зашто нејќеме смрт,
зашто војните ги гонат
нашите мирни села,
нашиот убав град.

Војните нè оставаат
без татковски крила,
без скутот топол мајкин,
тие ни ги гонат
играчките драги,
сите книги со бајки.

ЗАР НЕ Е

Зар не е гората лична
штом жолтне првиот дрен?
Зар не е душата полна
штом мугра поздрави ден?

Зар не е реката мила
штом пени в бисери рои?
Зар не е росата красна
штом седум исткае бои?

Зар не е славејот гален
штом спокој раскине тих?
Зар не е срцето волно
штом топол осети стих?

Зар не е човекот среќен
штом гледа класје во бран,
недогледно поле без меѓи
и трудот распеан, збран?

ТОПЛИНА

Девојче погалило шебој,
потем погледнало в небо
и топлина нашло
во на шебојот модрината,
во на небото ширината.

А вчера во гората зашло
и пак нашло
топлина иста
во на славејот окото,
во на шумата спокојот,
во летот на гулабот
и красната чајка,
но никаде не нашле
потопла топлина
од таа во домот –
на својата мајка.

- ◆ Какво е чувството по прочитаната песна?
- ◆ Во што девојчето ја нашло топлината?
- ◆ Што видеа во шебојот?
- ◆ И покрај сите убавини детето никаде не нашло што?

Песната изобилува со лирски трепети.

Извадок од романот

„ПИРЕЈ”

ВЕЛИКА

Сонцето ќе се опули, и сите работат и јас работам. Некои собираат желади, други кастрат шума за лисници. И јас сечам од шумките што ги досегам. Повеќе ги цвакам, отколку што ги сечам, ама толку е силата. Друго е машка рака. Тие кастрат, како праз да сечат, со лес. Давиде Недолетниот преграбил една дабица и само си зборува:

— Е да, ова дрво јас прв си го зафатив, вели, и еда, никому не му го давам. Еда, јас ќе го сечам, вели, и се држи за дабицата. После, наеднаш, ја пушта и си заминува.

— Оти не ја сечеш дабицата, му велам, о, Давиде!

— Не ми се бендисува, вели, еда, ќе барам друга.

Јас продолжувам да си сечам. Сечам и редам. Пресечи шумка и легни ја со врвот кон средината од лисникот. Па пресечи друга и сложи ја на првата. И кроце по кроце, се крева лисникот. Што ќе правиш, може пак да е длабока зимата. Кога има војна секогаш зимите се длабоки, а имањето ти рика, му се јаде. Не те прашува дали имаш, ти бара. Сите сечат за козите, јас за кравата, за магарето.

Меѓу ветките се извира Дуко Вендија и вика:

— О, Велико!

— Ој, се одсивам.

— Кај си, мори?

— Еве сум, море.

— Што бараш и ти овдека, вели.

— Очите си ги барам, велам, и забите си ги барам.

— Што правиш, вели Дуко Вендија, и седнува на една пењушка.

— Лисник правам, му велам, лисник и прав да се направам.

— Зошто ти е тебе лисник, вели Дуко Вендија.

— Ами, да се најдам во работа, велам, колку да се смешам со народот.

— Слушај ваму, Велико, ми вели Дуко Вендија.

— Слушам, браче Дуко, велам, јас... мислам дека нешто сум згрешила во редуњето на лисникот.

— Дошле некои комити, вели, чув те барале тебе... Реков: да ти кажам да се позакриеш, вели.

— Море оти, браче Дуко, велам, што сум сторила за да се кријам.

— Прости ми, Велико, ми вели Дуко Вендија, ама ти не ги разбираш тие работи. Тие не се само за тебе дојдени, вели, и затоа позасолни се!... Толку сакав да ти кажам, а како да не сум ти кажал, вели и си заминува.

— Што им прегрешив и на луѓето кои не ги познавам, велам самата пред себе, а околу мене само так-тук, так-тук се слуша чукање на секирите.

Вечерта ја залостувам вратата. И големата и малата врата ја залостувам и се шуткам низ куќа. Клаена сум во чудо. Некоја осојница ми застанала овдека, вака, ми се препречила. А немаш човек да те види, од некаде сонце да те угрее... Ни се седи, ни се лежи. Постелата стои некрената и јас ја гледам и само прашувам: кој ја испразни толку постелата, боже? А беше толку полна со деца, прополнета. Од едниот до другиот крај на рогузината. Ќе ги наредев потилје, само на една страна свртени да спијат, ќе ги изброев и ќе си легнев. А сега нема ништо да

клоцне, да го истурка ложникот. Празна е постелата, празно е сè пред мене, а пак ми е тесно. Никаде не ме собира.

Слушам, Чако подлавува. Отпрвин секиденски, а после погласно и пострвно. Јас се туткам. Сега, Чако лае и квичи небаре да плаче. И во лаењето, си велам, и во квичењето негово има нешто човечко. Едниот човечки глас што е со мене. По некое време се слуша и тропанье на вратата. А не е тоа тропанье, туку и удирање, небаре со секира, со кундак, со клоци. Едни удираат на малата други – на големата. Слушам:

– Отвори, да те прашаме нешто. Ништо не ти правиме, слушам, само да те прашаме.

Чако пак припнува, слушам како им се пушта в нозе, в жили, не ги остава да кажат. Некој го удира со камен или со клоца и кучето со квичење бега под куќа. Тогаш не дотрајав:

– Прашајте однадвор, велам, ако знам ќе ви кажам.

– Не е за однадвор, велат, не е за викање.

Па што има да бранам, си мислам, што има повеќе да бранам. И го тргнувам лостот од вратата, им отворам. Пред мене стојат мажи под месечина, а лицето не им се познава од брадите. Само очите им се гледаат, оти лицето им е со брада завиткано, свиснато.

– Што е, прашувам, што барате, што сакате од мене?

– Дојди со нас, ми вели првиот, овдека не е згодно за зборување.

Гледам во луѓето, а месечината стекла дури до врата, мислиш реката на дошла пред куќи. Широка е за да ја пречекориш, а не знаеш колку е длабока за да ја прецапаш.

Одам со нив, ме фатило јанса. Едни одат пред мене, други зад мене, одиме по месечината. Ги изминуваме куќите и друго ништо не среќаваме низ селото. Ме водат во долот под Чучка, до кладенчето Трајкоско. Кладенчето си ромори, како и тоа да сака да праша нешто за мене. Тие ми ги клаваат штиковите под гуша и велат:

– Каде е мажот ти?

– Војник е, велам, мажот ми.

– Чиј војник е, велат, чиј?

– Не знам, велам, Србите го збраа.

– Тој е предавник, велат, и за него нема враќање. За него веќе нема место во селово, а може и да е убиен.

– Не знам, велам јас, не се разбирам од политики.

– Штом не се разбираш, велат, да ги донесеш тапиите од куќата. И од куќата, велат, и од нивите, од сè.

– Јас ништо немам, велам, тапиите се негови, оти и куќата и нивите се негови.

– Ти, значи, браниш предавници, велат и ги помрднуваат штиковите под гушата моја.

– Јас го бранам мажот ми, велам, јас нему и пред бога сум му дала збор дека ќе го бранам.

– Заколете ја, вели тој што им е како главен, војвода.

Тие ги подместуваат штиковите, а кладенчето си ромори, небаре низ уши да ми поминува.

– Колете, велам, заколете ме! И јас молам бога побргу да си појдам кај децата, велам. За кого живеам јас, овдека, без никој никаде, велам, а таму ме чекаат децата. Може да ми се гладни, велам, сите гладни ми умреа, велам, може од мојата дланка чекаат трошки леб. На пилињата секогаш им треба квачка. Големо јунаштво, ако заколете една испустена жена, велам, ајде, колете, еве ви го вратот. Не мислете се, велам, јас сум одамна заклана.

Тие ќе ми ги подбуцнат штиковите под гушата, а јас ќе истрпнам и ќе си речам: господе, ќе си речам, зар и мене ми се доброја, ќе си речам. Сега почнувам и да не се плашам и да се плашам. Што е ова со мене, си велам, до префеска се молев да ме убијат, до префеска ја молев смртта, а сега смртта почнува да ме потплашува. Заборавив дека ништо немам: ни со кого да живеам ни за кого да се мачам. Којзнае дали на сите вака им иде кога ќе се сретнат со смртта? Ама, зар ова е мојата смрт? Смртта треба да ми ја донесе господ, а не некои долни арамии. Не е така? Да не исчекам, ако не е! Па господ ме дал, господ нека ме земе, ќе си речам, и пак ќе се окуражам:

— Ајде, бре, колете, ќе им речам, што чекате? Не се противам, ќе им речам.

Тие молчат и јас пак го слушам само кладенчето, поточето. Си ромори, ми ромори во душава. Ова е другиот глас, од сиот свет, што е со мене. Месечината не може да слезе во долот и во долот е секаде темничина. Ќе испишти некое пилиште во ноќта, некоја утка како мене, и арамиите одново ќе ги тргнат штиковите. Од под гушата моја. И така, така, ќе се премислат, ќе ме пуштат.

— Ајде, оди си, ќе ми речат, ние пак ќе те побараме. И јас ќе се вратам во пустата куќа и почнува да ми е мака дека не ме заклале. Влегувам дома, отворам, се распулувам: никаде ништо нема. Ни род, ни пород, и, овдека вака, пак почнува нешто да ми се препишува. Ми се преградува нешто во градиве и ме боли. Зошто се враќам, си велам, кога нема со кој збор да размениш: ни по кого да викнеш, ни кој да ти се одсвие. Празна куќа, а јас сама во празното. За право, еднаш, јатрва ми, Уља, ми рече:

— Дојди, сестрице, кај мене. Може под ист покрив ќе ни биде полесно, ми рече.

— Не, сестрице, ѝ реков, мене овдека Јон ме доведе и одовде само мртва можат да ме изнесат. Кога ќе ми дојде редот, ѝ реков.

Така, ја крпиме уште со зборови. Еден збор те фрла на друг, една мисла раѓа друга. Живееме, се прпелкаме. Ќе дојде недела, ќе истребам грав, ќе го сварам и ќе појдам в црква на гробишта. Ќе ги чистам тревите, бирјаните околу грочнињата. Ќе кубам трева и ќе си зборувам, ќе тажам на суво. На изгореното срце и окото му е суво. Не пушта солза и да го молиш. Нешто ме тера да зборувам, да се отпуштам. Им кажувам на децата за комитите што ме бркаат од дома. Морам некому да му кажам. Никому не бев му кажала за тоа. Барем децата нека знаат, барем тие не можат да ме прекажат. И пак ќе се стемни и пак ќе ме викнат. Ќе застанат окол-наокол и ќе ме изведат од селото. Пак, горе, во долот. Под Чучка. Селото мртво. Господе, си мислам овој дол е сигурно проколнат да се идсива само со гласови од мртви луѓе. И си го слушам гласот, како што го слушам гласот од бабинецот, кога врвевме крај општината Мицева во Дебел рид. Или на оној што го заклаа овдека. Јон ми кажа како го сечеле и пак му оставале малку живот. За да се мачи, за да го боли. Му кинеле меса и му клавале в уста: „На, јади, отруј се од своето месо! му велеле, кога толку си зелен за труење“. Оти, овој ставил отров во манџата на комитите. Некој го потплатил. Дали Турците или некои други комити што биле против овие. „ајде, јади, од својот отров, му велеле, од својот зерт труј се“, му велеле и му сечеле меса од рацете, од лицето. А крв прскај и тој лелекај и само скокај, ко петел без глава. Душа лесно не излегува. И гласот долго време му остана во долот, да му се слуша, да му се одзива: „Оф, оф, леле, леле, оф, оф!“ Едно стемнување и ќе му се крене гласот. Се слуша, мислиш одново колат човек. А јас, сега, се прашувам, така во умот се прашувам, дали не ме фатила крвта од ножот на Јона. Да не сум јас одредена, таа крв, со совојата крв да ја вратам. И си мислам, дали и мојот глас ќе се јавува, ноќе, во долот и ќе ги потплашува луѓето.

Ме седнуваат на еден подмахан камен, во долот и стојат над мене. После ги вадат штиковите и пак ги навртуваат кон мене.

- Се премисли, ме прашуваат.
- Што да премислам, велама.
- За тапиите, велат, за земјата.
- Немам јас никакви тапи, велама, и јас не сум стопан на земјата.

Земјата е стопан на луѓето, велама. Таа ни дава за јадење, велама, и таа нè јаде после.

- Или тапиите дај ги, велат, или омажи се!
- Па јас сум мажена, велама, при жив маж ли да се мажам?
- Мажот ти е мртов, велат, сметај го за мртов. Можеш и за душа негова да раздаваш, велат.
- Кога ќе видам мртов, велама, само кога ќе го видам мртов.
- Сигурно мажот ѝ е в ковчег, велат, којзнае колку пари ѝ оставил.
- Знаеш што е мажот ти, сега, вели војводата, или не знаеш?
- Војник е, велама, а не знам што велама. Што да речеш ќе згрешиш.

Штиковите им светкаат во темницата.

- Заколете ја, бре - вели војводата. Заколете ја, кога не се разбира.
- Заколете ме, велама, побргу да си појдам кај децата.

Тие ме боцкаат под гушата, ама пак не ме колат. Јас само чекам да ги брцнат штиковите, да ми го прекинат јадот, маките.

- Уште ќе ги браниш грешките на мажот, прашува војводата.

„Сите грешки и неправди гробот ги исправува“, велеше Лазор Ночески, велама. Ајде заколете ме, велама, барем ќе има со што да се пофалите.

- Не те колеме, вели војводата, ако се омажиш. Ние ќе ти најдеме маж, вели, и ние ќе те одведеме кај него.

– Ако можите сосе петте гробови да ме одведете, велама, сосе петте мртви деца. Ако јас немам право на имотот, велама, тие пет гробови уште имаат. Барем, до трите години, велама. Од него им раздавам за душа. Оставете ми време, велама, барем сите редови да им ги направам.

И војводата мавнува со раката и комитите ги тргнуваат штиковите од под гушата моја.

– Ај, сега оди си, вели војводата, ние пак ќе те побараме. Пак ќе те викнеме, вели.

Јас станувам, се прекрстувам и ги оставам зад мене. Ама, патем, само едно исто ми се одсвива во ушите: „ние пак ќе те побараме, ние пак ќе те викнеме“. И дома ќе влезам како некој лиот. Од една темница се враќам, во уште подлабока влегувам. Седнувам и си ја земам главата да плачам. Ама пак суво. Не можам. Здола, на јаслите, се чеша кравата, првка и потклоцнува магарето, како човек да ти чука на врата. Господе, да не се премислија да се вратат пак по мене, си мислам, и полипнувам. Па кога ќе се осигурам дека тропането е од добиците, ќе си речам: блазе си им дека тие не знаат ништо. И се топам, како скрушец во ноќта. А ноќта е век, само стои, не врви. Уплашена година. Така ме темне, ме дени. Сама. Немам сенка крај мене, над мене. Ама оттогаш комитите – комити ли беа, арамии ли беа – очиве не ми ги видоа. Како да потонаа, да ги лапна земјата. Дали дека пак почна да се повраќа фронтот, да приближува? Не знам ...

Помалку ѝознајќи зборови

свиснато - скиселено

прецапаш - прешлапаш

јанса - лоша мисла

одсвие - огласи

подмахан камен - камен обраснат со мов

ОВА Е САМО ЕДНА ВИСТИНА, ЗАШТО ВИСТИНИ ИМА СТОПАТИ ПО ТОЛКУ, КОЈЗНАЕ КОЛКУПАТИ ПО ТОЛКУ. ВИСТИНИ ИМА КОЛКУ ШТО ИМА И ЛУЃЕ И ЖИВИ И МРТВИ

Извадок од романот

„НЕБЕСКА ТИМЈАНОВНА“

9.

Ме ставија во Црвениот крст на Македонија. На работа. Се лажам да не така побрзо ќе си го најдам детето, да си го приберам. Ама месеците си врват, а мојата работа не се гледа. А, кога се враќав, си велев цела година од постела не станувам. Да видам колку можам долго да спијам. Сите егејски мајки преку мене си ги бараа децата, а јас своето не можам да си го викнам. Ќе испратам писмо до Меѓународниот црвен крст, а на списокот што ми се враќа, името на детето го нема. Се нашла нечија рака да го прецрта. Знам дека детето е во Романија, ама таму е и седиштето на грчката партија и не ми го пушта. Уште сака да ми се одмаздува. Секоја група деца ја чекам, а јас нема што да пречекам. Само ќе одам и ќе присирам. И луѓето ќе почнат да ми стануваат и познати и непознати. Од едната страна на лицето ги познавам, а од другата ќе ми стојат непознати.

10.

Ќе се каже кога пристигнува возот со децата и ние, од рани утрини, ќе се наредиме на станица. Ќе стоиме и ќе поодуваме, ќе се собираме во витли и ќе се кинеме. Го чекаме возот и нè издава трпението. Еве го, ене го, кај да е ќе дојде. Го гледаме напивањето вода на локомотивите, шопањето на широкото црево озгора, удирањето со чеканче по шините, давањето сигнали со свирчето и знаменцата, гровтањето на маневарките. Ќе ги подаваме главите како продавачката под белиот тенекиен покрив од трафиката. Сме ги облекле најновите алишта и сонце ни грее на образите. Цвичат релсите, ко пауни во зоолошка градина, запира возот, но луѓето не запираат да се тресат. Само пареата, за миг, ќе им ги покрие лицата и возбудата.

Од возот ќе слегуваат момчиња и девојки и ќе ги извикуваат имињата што ги бараат. Ти си, се слуша. Јас сум, се одсива. Ти си ми татко? Јас сум ти и татко и мајка ... И се прегрнуваат, си ги туткаат новите алишта... Јас сум Расимка, мамо. Која Расимка? Расимка твоја, зар не ме познаваш? Мојата ќерка се викаше Трнка. Трнка е постарата, мамо? А каде е Трнка? Не знам каде е, мамо. И мајката ќе припадне, што се вели, ја фаќа некоја имела и припаѓа. Кога ќе се поврати, писнува да плаче. Писнува и локомотивата: го менува својот колосек. Нејзиниот плач се меша со едно плачење, со друго, со трето... Се бараат луѓето и се препознаваат по слики, по лузни, по белези, по зборови... Никогаш не сум ја видела понаблиску среќата и болката, што се вели, никогаш толку едно до друго застанати.

11.

Моето дете е пак прецртано на списокот. Секогаш исто, а може и од иста рака. И јас ќе гледам така и ќе си ги јадам солзите, ќе си ги голтам. Си збирам грутки, укрупни, што велеше мајка, ми се заградува овде вака. Па уште кога ќе чујам зад мене: аман, од овие Егејчишта, нигде не ги собира! Не се гибам со луѓето, не се кажувам, туку само подголгнувам како човек што си ја загубил адресата за дома. Се колнам себеси и малку ми е: ја барам најлошата клетва. После ќе појдам кај Оливера Поточка Форевска, ќе ја побарам за да се истужам. Таа го искапала детето, го преповила и го дои. Детето цица, ги подотвора очињата, потклоцнува со ножињата и една мала шурка млеко му се одблиснува

на обравчето.

– Што е ова, мори Оливеро, ќе ѝ велем, и овде не нè сакаат... Дали е ова наш народ, ќе велем, или и народот сме го згрешиле?

– Народ, ко народ, вели Оливера. Денес не знаеш што останало во нас наше, вели и му ја трга од уста дојката на детето, го легнува да спие.

– Не знам, велем, ама зар и овде ќе бидеме туѓинци?

– Одбивај на глупост, вели, кај можеш на сите да им погодиш. Имаш вести за детето?

– Немам ништо, велем, пак му го прецртале името.

– Месев зелник со праз, вели, или да ти сварам кафе?

– Не сум за ништо, велем, ко да сум надвор исфрлена. Ко да сум од сите истерана, велем.

– Не ми се погоди квасот, вели, ама обиди го!

– Зошто ме казнуваат вака, велем, зошто уште ме мачат?

– Да ти турам малку јогурт, вели, пак ти се црвени очите...

– Од плачење, велем, кај ти е Манол?

– Излезе, вели, по цел ден му е главата во весниците. Уште бистри политика. А која политика се избистрила, вели.

И така: од збор на збор, што се вели, ќе се заприкажеме со Оливера Поточка Форевска и ќе се поттргнам малку од мислите. Ама, кога ќе погледнам кон детето, како го поткрева мешето, како си дише накусо, мислам целата соба мириса на јоргован. Од здивот, од душата негова. И тогаш пак ќе ми штукне умот кај Ивана мој. Од глава не ми излегува. Ми гази по душата и сè повеќе ми тежи. И само кај него ми запираат мислите, само таму ми фаќаат корен.

Помалку ѝознајќи зборови:

имела - вртоглавица

укрупн - душевна болка

шопањето - течењето

штукне - избега

Извадок од романот

„ПОСЛЕДНИТЕ СЕЛАНИ“

Ова насилно истерување на мажите во шумата, Варвара го искористи да отиде кај Солунка Зенговска. Нешто постојано ја викаше, ја проколнуваше да појде. Никако не ја оставаше. Вистина, кога се доближа до куќата, неколкупати осети дека нозете ѝ натежнуваат и дека, без нејзина волја, ѝ се враќаат назад. И се враќаат така, сами, речиси без неа. Па дури и кога влезе, имаше чувство дека нозете ѝ останале надвор. Но и Солунка не беше помалку изненадена. Ја гледаше со недоверба, но и со некој зачуден израз на лицето што не можеше да се одреди дали е срам, страв или прикриена радост. Јас дојдов, рече Варвара, а ти – сакаш прими ме, сакаш - избркај ме. Солунка само ја гледаше така, небаре фатена во небрано, и молчеше. Ако е за право, напати ќе ѝ се подотвореа донекаде, обидувајќи се и таа да каже нешто, ама веднаш потоа одново ѝ се смируваа. Којзнае какви мисли ѝ поминуваа една преку друга, но кога сакаше да проговори како да ѝ се заврзуваше јазикот. Не мораш да ми веруваш, рече Варвара, ама дојдов да ти кажам дека јас никогаш не сум те мразела. И дојдов да си ги помилувам децава, рече и почна, едно по едно, да ги поткрева доближувајќи ги до своето размилостено лице. Потоа тргна еден стол, седна и го зеде Видрана во скутот. Ти веќе си станал момче, рече Варвара бацувајќи го во образите, во очите,

на косата. И после почна да го думка во skutot и да го загледува во лицето, да го премерува со очите. Многу ми личи на Алексо, рече, нешто има и твое, ама повеќе има украдено од Алексо. Дали од очите, дали од носот, дали од овалот на лицето, не знам. Не можам со едно гледање да погодам. Солунка сè уште стои така занемена, зашеметена. Зашеметен е и Видран и само се трга, се тегави и си ги брише образите. Не знае како да слезе од skutot на Варвара. Варвара гледа дека сака да се истрга детето, гледа и дека си ги брише образите, но ништо не ја повредува. Ако, бабино мое, рече, не ти се лутам што се бришеш. Од стар човек, рече, секој се гнаси и секој се трга. Аи јас веќе сум заборавила како се држи дете и како се милува...

Потоа истото го правеше и со Силјана и со Горица. Ги бацуваше и им ја потпикнуваше главата под гушата и под пазувите. Да можеше и в срце ќе ги скрие. Ги милуваше и вадеше некакви поткршени шеќерчиња од појасот и им ги пикаше во рацете. Само таа што била мајка, рече, знае на што се радуваат децата... Не плаши се, ѝ рече на Солунка, никој не знае дека сум кај тебе. Само еден господ можел да ме види, рече, и тој е со мене. А може тој ме натера да дојдам. Па тие се и моја крв, рече Варвара, и не сакав да си оставам грев на душата. Сега ми е многу полесно... Сега можам и праведно да умрам и со лес да ме прими земјата...

И тогаш си ги подадоа рацете со Солунка, си ги потпреа главите на рамената и почнаа да липаат, да плачат. Се стегаа и сè погласно плачеа. Не разбирајќи што се случува меѓу нив, се расплакаа и децата. Собрани така, сите едно до друго, си ги полнеа очите со солзи и плачеа, се изнаплакаа. И мислиш плачејќи, си кажаа сè што имаа да си кажат.

На враќање, Варвара собра еден везник трески за потпалување на огнот и си отиде. Таа знаеше дека недовлично е да те видат: празен да излезеш и празен да се вратиш... Којзнае какви зборови ќе ти извадат?!

Се врвчеа нагоре луѓето, се изнесуваа. Се поносуваа така со зборови и си ја олеснуваа нагорницата. Веќе ги фаќаа првите скапци од планината и си ги присилуваа нозете да не им се враќаат назад, да не им забегуваат. Теофил Жешков уште не можеше да поверува дека животот ќе биде ваков и дека постојано ќе се повторува по истиот овој пат и исто како и сега.

— Ноќеска само над нивната куќа не грееше месечина.
— Да ти падне сид на сон, и чекај да ти умре човек.
— И да копаш земја од туѓа куќа, а кај тебе да ја носиш, пак ќе ти умре човек.

- И да се видиш гологлав на сон, чекај вдовец да останеш.
— Малку живееше Алексо Жешков, а мртов ќе биде многу...
— Тој, барем никогаш нема да остари, како нас...

Ајде, луѓе, времето е многу жешко, викаше Цара Петревска и со тутки восок и памук му ги затвораше очите и дупките што му го нагрдуваа лицето.

Си зборуваа луѓето така: едни – ова, други – она, но речиси сите за Алексо Жешков. За Варвара никој ништо не кажа. Небаре ништо да не знаеја за неа. И додека камбаната клепаше, како секогаш што клепа за мртов човек – еднаш удри, двапати почини – луѓето се крстеа и палеа свеќи над нивните глави. Го правеа тоа потиштени, како да беа дојдени на својот сопствен погреб. Некои веќе и изгледаа оддалечени од својата душа. Си мислиш дури и дека им е кривошти и тие не се мртви. Исто како и на Солунка Зенговска. Оти само мртвите се добри и ослободени од сите гревови. Дали дека и својата вина им ја оставаат на живите или дека не ќе можат повеќе да грешат?! Плачејќи за мртвите, тие всушност плачеа за себеси. Сите беа свесни дека овде само се умира, а нов човек не се раѓа. Затоа и секоја смрт беше посебно тажна. Во градовите е друго. Таму едни умираат, а други се раѓаат и никого ништо не изненадува. Згора на тоа, таму

и не се познаваат луѓето како овде. Но и познанството не е доволно за да натажи некого... Овде дојде - ќе умре човек и по него се затвора куќата. Живите секогаш имаат големи цели, но, ете, сите стасуваат овде, кај што никој нема ништо. Сега сите знаеја дека само додека гори свеќа на гробот негов, има и жив човек во селото. А тие беа последните селани. Затоа, уште веднаш, почнаа да мислат дека Алексо Жешков, всушност, сè уште не е мртов. Или барем дека не е доволно мртов за да биде брзо заборавен. И веќе почнаа да веруваат дека тој повторно избегал, ама овојпат многу подалеку од сите. Но тоа не ги спречуваше сега да бидат многу повеќе со него, отколку кога беше жив.

Така, уште недозаговорен гробот негов, уште не легната земјата на него, почна да се слуша дека којзнае дали тоа бил Алексо Жешков! Ете, за мајка му, Варвара, никој не се посомнева, но за Алексо се чу и дека закопале друг човек. Не личеше тој на Алексо Жешков, рече некој, никогаш немал такво лице. И кога можел тој да биде толку мирен! Да не мрдне ни со рака, ни со веѓа?!

Мртвите можеби знаеја дека тој е веќе таму, кај нив, но живите не сакаа да веруваат дека, со неговата смрт, завршил и неговиот живот. Некој дури виде и чад под гребенот на планината. Ене го, рече, она е негов чад! Луѓето гледаа натаму и си повторуваа: Да, тоа е тој! Само Теофил Жешков седеше небаре урнат меѓу двата гроба, со очигледна завист и кон двајцата мртви. Погледот му беше отуѓен, како да не е негов. Но и зборовите, како да не беа негови. Да видиш, да не веруваш, ама за кај сум јас сега, велеше и си ја тепаше главата меѓу лактите и колената. Луѓето се креваа и го молеа да се врати дома, а тој само едното исто си го повторуваше: А зошто да се враќам дома, кога и јас сум веќе за овде?! Зар за малку да се враќам дома, велеше и продолжуваше да си ја тепа главата. Ја удираше, како дотраен сид разјаден од многу влага.

Гледајќи го така скршен, Солунка Зенговска одвај се воздржа да не ги натера своите деца да појдат и да го кренат. И да му се кажат дека и тие му се род. Но беше нерешителна, зашто сето тоа ѝ се виде бесмислено. Зошто да му се кажат, си помисли, кога и тој знае, но не сака да е вистина. Има толку приказни што се знаат и без да се чујат. Дури и слепите гледаат нешто, само Теофил не сакаше ни да види, ни да чуе. На страна од сето што и таа знаеше дека рекол: „Ако тие ми се крв, јас ќе си ја сменам крвта!“ Тој можеби, при друг повод, би можел и да ја истера, но тоа сега би било навреда и за мртвите.

Помалку ѝознајќи зборови

скапци - брдо меѓу две долини

ТАШКО ГЕОРГИЕВСКИ

Извадок од романот „**ЦРНО СЕМЕ**“

Водата ја носеа од Атина со брод, ја претураа во дупки ископани во каменот и земјата и ја делеа дури по два дена, откако ќе фатеше кожа од прав, бубалки и муви, откако ќе станеше како варена и откако половината ќе ја испиеше сонцето со своите жешки црвца. По вода не мекаше само Христос. И Доне имаше закорени усни. И сите други. Кога излегуваа пред шаторите ги вртеа очите кон големите водје што го опашуваа островот, гледаа во синилото што на крајот се мешаше со небото, и чекаа со матарките в раце, чекаа да го чујат оној вид на трубата што ги канеше да дојдат кај големите дупки со нечиста и топла вода за да ги добијат оние двесте грама.

Првиот пат Христос рече:

„Не се пие оваа вода, гледајте како е црвена и нечиста“, ама кога ќе

дојдеше на ред до дупката, ја подаваше матарката за да му турат од таа топла и нечиста вода.

„Преку кошулата ќе ја цедам, рече Доне, барем мувите и бубалките ќе се запрат“, но и тој и Христос на крајот постапуваа како Грчето Нико, ги креваа матарките и ги доцедуваа во устата не обидувајќи се да ја цедат.

Долу, веднаш зад засечениот брег, морето плискаше чиста вода. Солена беше како и храната што ја добиваа, како и онаа полна војничка порција со бунгур, а најозгора солена харинга. Манџата ја добиваа во строј и во строј, пред потпоручникот Маки ја јадеа. Прво почнуваа со солената харинга и тешко на оној што ќе се обидеше харингата да ја остави за крајот или на некој начин да се ослободи од неа.

Доне сите работи ги правеше онака како што ги правеа другите. Стоеше во ред и јадеше. Стоеше во ред и чекаше топла и нечиста вода за да ја омекне малку кората на усните. Седеше на чистината наспроти сидот на Скалумбакис и ја пееше песната за Грција. Ќе го повикаа ли, послушно ќе појдеше зад сидот и примерно ќе примеше сè што му предодредила судбината. Нему му беше важно да издржи. Тоа често им го зборуваше на Христос и Нико, им велеше:

„Ставете си нешто во мислите и полесно ќе ви биде, како што правам јас!“ а никогаш не им кажа што си става тој во мислите. Тие го уловуваа понекогаш како се мачи да се насмее, да ја растура онаа жолта и тажна маска на лицето, но со што го постигнуваше тоа, не успеаја да дознаат. Христос еднаш го фати за мишка:

„Се плашам, братче Доне, се плашам да не се случи нешто со мене!“ а Доне ги поизгледа тие негови долги и суви коски и во себе си помисли а што може да им се случи на овие коски освен ако се ослободат од оваа црна кожа?

„Доне брате, ај научи ме и јас нешто да си ставам во мислите!“ продолжуваше Христос, белки ќе може да се ослободи од овие теглила.

Доне се ослободи од неговиот стисок велејќи му:

„Кога ќе ти биде најтешко, само ќе ти се јави тоа!“

Тој ден Доне навистина им покажа дека нешто врти во мислите, инаку како можеше да се врати насмевнат по сето она што му се случи?

Таа квечерина прв пат Маки од Каламати ги остави да се растураат од редот и слободно, седнати или простум, да си ја изедат вечерата. И некаде се загуби потпоручникот. Доне ја држеше порцијата в раце и не му се јадеше, се гледаа со жолтата и пресолена харинга и никако да се осмели да загризе од неа, а под неа имаше уште нешто, ама што беше тоа којзнае дали можеше да погоди, ни мирис, ни вкус. И додека го пребаруваше залезот со надеж дека нешто познато ќе открие во него, откри како некои момчиња се наврвчија кон брегот. Си рече зошто не појдам и јас, ако ништо друго барем полесно ќе се ослободам од манџава. Кога ги настигна сфати дека тие одат по некоја вода зашто сите, колку повеќе се приближуваа, сè повеќе и повеќе ги плеткаа рацете околу матарките. Доне во едната рака ја вардеше порцијата со вечерата, а со другата се обидуваше да ја откачи матарката. Кога ги настигна, првите веќе ги подметнуваа матарките под еден камен од каде што се цедеа ретки капки. Доне потскокнуваше околу врзолот луѓе и никако не можеше да се пробие до капките. Му пречеше другата рака во која ја вардеше вечерата. Никако да му текне да ја истури. Токму тогаш до него прво дојде гласот на потпоручникот, а кога се сврте, тој веќе беше тука, пред сите нив.

Маки им нареди да се постројат, а потоа им командува да маршираат на место со порциите во спружените раце. Оние што се беа ослободиле од манџата ги натера да ги наполнат со морска вода. Во турканицата некој му ја закачи раката на Доне и неговата порција се преврте пред самиот потпоручник. И покрај тоа што виде како сè се случи, не се посрами да го натера да наполни вода од морето и

потоа сам да маршира на место пред целиот строј. Кога престана да му брои, со ред ги натера другите војници да му командуваат.

Христос откако си ја изеде манџата и затоа што виде дека се собираат долу, сакаше и тој да се довлече до брегот, ама го виде потпоручникот и си остана на истото место. Стоеше и гледаше што се случува. Му стана жал за Доне, кутри човек, си мислеше, дали ова му се случува затоа што нема глава како нас другите или таква му е свездата.

ЖИВКО ЧИНГО

Извадок од романот

ГОЛЕМАТА ВОДА

— Ене, таа е таму, водата. Големата вода! Ене ја, гледај! Што, зар не ми веруваш, другар? – праша навреден и се закикоте. – Па ајде гледај, ќораво пиле, отвори ги очите, погледај, ете таму, онаму каде што свети како оган, ене...

Сето тоа го рече со една таква голем возбуда, радост што беше невозможно да не му се верува. Проклет да бидам, тој ја виде, веќе ја имаше во своите очи. Беше проклето, нечовечки да не му се верува. Секој негов збор како да беше силно, бело боринче. Одеднаш тој во мене распали еден силен, дотогаш непознат оган за моето срце. Проклет да бидам, илјадапати можеби паднав и станав од патот. Гледав на таа страна каде што заоѓаше сонцето, ја барав Големата вода.

— Што да ти правам кога си слеп! – велеше смеејќи се, итајќи, весело мавтајќи со рацете ваму - таму, чиниш ќе летне.

По малку патување, пред нас се откри најубавата, најтаинствената слика на мојот живот. Големата вода! Огромна, чудесна. О, боже! Мил боже, нè пречека со мајчински очи, со светол и благ поглед. Во мигот занемев, се колнам.

Децата како под команда застапаа.

— Доаѓа! – кликнаа децата како птици.

— Таа ќе дојде, - еден непознат глас ни се јави, една непозната жена сета во црно полека доаѓаше кон нас. Тоа беше мајка Верна Јаковлеска, добрата мајка Верна Јаковлеска.

Јас сè уште ја гледам таа вода. Кејтеновиот сон, нашиот сон. Проклет да бидам, сиот наш сон. Крај водата можевме да пропатуваме уште толку дни и уште толку ноќи можевме да одиме без прекин еден век. Цел еден век. Уморот, тешкиот пат, гладот и жедта што нè следеа со часови додека нè носеа во домот за вчас исчезна, божем сета наша мака, несреќи ги стопи добрата душа на Големата вода. Снегот, планините, изгорените села, напуштените градини, пустите полиња, сè остана некаде далеку, единствено во нас живееше Големата вода. Насекаде наоколу беше водата, проклет да бидам, Големата вода како нас да нè чекаше. Се колнам, таа нас нè препозна, таа нас тој час нè препозна. Нејзиниот тивок глас како да ни зборуваше: - Одете, малечки, мои, еве го патот, одете, не предавајте се! И ние одевме, чесен другарски збор, ние одевме. Се колнам и во другарката Оливера Срезоска, ние одевме.

Под строј, под команда. Проклет да бидам, во ред. Мајко моја, во ред. Запомнете го тој збор ако не сакате на секој чекор да ве клоцаат. Скотиве, кој ја измислил таа брлива работа, ред. И ете како награда за сè што беше изгубено како во најубав сон, маѓепсани стоевме на тој брег.

Милата вода! Вечерното сонце легнало над брановите, им се предало.

Гледате: конец по конец се одмотува од златното клопче на денот. Во тој миг Големата вода личи на некој огромен разбој што полека, бесшумно, чудесно ткае. По некој таинствен пат, гледаш сето тоа се пренесува и на брегот. Проклет да бидам, и дрвјата и птиците што слетале на нивните гранки се запредиле, златни пајажинести мрежи се вејат по површината. Некои чудесни гнезда, се колнам. Тоа истото како да се случува и со луѓето, со чудна возбуда туку се јавуваат, туку се губат зад затворените прозорци. Проклет да бидам, како да се плашат да ги отворат. Но погледите ги издаваат; во нив гледаш сè, влегува во нив водата, ги зела. Сè, сè се престорило во еден огромен, чудесен разбој што непрестајно неуморно тивко ткае. Така неосетно на нашите глави се отвора треперливото јужно небо. Илјади, безброј малечки кандилциња се запалуваат на јужниот свод. И чините како токму овој час да го чекала водата, слушате како се пушта, како волно, силно, зашумува. Во часот таа е насекаде, проклет да бидам, нејзиниот глас е над сè наоколу, царува. О, тој златен бран! Се колнам, тоа беше гласот на Големата вода.

— Ајде, - ми рече тихо Кејтен, ставајќи ја на моето раме својата долга ковчеста рака, - ајде, малечок, ми шепна, зар не слушаш, таа нас нè чека!

Проклет да бидам, тоа беше вистина. Заборавив на казната, што значеше и најголемата казна пред една таква убоост. Не го прашав ни каде, ни зошто, тивко, без збор тргнав по него, како пленик препуштајќи му се да ме води. Тој како црн ѓавол се лизгаше по брегот надолу, потоа како јаре се префрлаше од карпа на карпа, непрестано мафтајќи ми со рака, викајќи ме по него. Се искачивме дури на највисоката карпа. Проклет да бидам, највисоката.

Насекаде наоколу беа вода и ѕвезди.

Милиони малечки ѕвезди, проклет да бидам. Од нивниот благ оган како да се потпалуваше целото пространство, па чиниш насекаде светкаат, треперат. Слегле во водата, пловат. Во еден час сета вода и сиот брег почна да пламти, зелено, сино, - со глас на човек почна да нè довикува, да нè мами. Проклет да бидам, можеби измислувам, можеби тоа беа само тихи, темни бранови, но тој глас беше вистина. Можеби тоа беше зелениот дух на водата што знаевме, - неми, стутулени еден крај друг седевме на највисоката карпа. Во сон, во маѓија. Без збор слушавме како доаѓаат и како се губат водите; како во ноќта бргу се множеа ѕвездите и како во изутрината уште побргу се топеа претворајќи се во ситна, сива прав. О, убави ѕвезди на јужното небо. Гледавме како се губи снегот од родните полиња, се враќавме дома, проклет да бидам, дома. На портата еден мил лик со големи, многу длабоки очи, сини, чисти, најубави очи нè пречекуваа. О, мил боже, еден бран личи на Сентерлевиот рид. Се колнам, тој - час ги видовме сите мили слики, сите изгубени слики беа вратени, секој предмет пак си беше на своето место. Сè, сè, беше вратено, дома. Ви се јавува и сосема заборавена работа, некогаш малечко трнче што ви влегло во босата нога, помните како мајка со игличка полецка го молкне и, за да не ве боли, непрестајно дувка со уста, со својата душа. — О, мило мое, о, мајкино срце! — го слушате нејзиниот глас.

Сè беше во Големата вода. Проклет да бидам, сето тоа беше толку просто и убаво. Тоа беше среќен час, еден од оние часови што не се заборава, што станува вечен.

„ПАСКВЕЛИЈА“

— Мојата несреќа со Арна Размеска, сполај му на бога, ја знаете сите. Таква несреќа господ никому да не му даде. А се знае и тоа каква женичка јас оставив дома, што човек беше таа Арна Размеска. А за онаа ноќ кога појдовме в планина, за тоа сигурно и ти си спомнуваш, другар Тацко ...

— Човекот погледна право во очите на секретарот.

— Сè уште ѝ го слушам гласот: остани Кириле Давидоски, куќата ќе ни пропадне... Требаше да појдеме, а таа кутрата ме гушнала и ми вели: не ќе се вратиш веќе никогаш, златен човеку мој, Кириле Давидоски... Знам, срцево така ми вели, ќе се поделиме. Не било пишано да поживееме како луѓе... Тешко, тешко му беше на човека да се оддели од таква женица каква што беше мојата Арна Давидоска Размеска.

Потоа, испуштајќи еден подолг дим, продолжи:

— Ете, брате, живот, не било крај, господ сакал уште еднаш да се видиме. Кога се вратив, кога рековме, ете, пусто нека остане, најпосле ќе живееме како луѓе, еднаш во животот како што треба... А тоа пустината не сакало така... Што најдов јас дома кога се вратив? ... Влегувам јас во куќата, и, просто не верувам, децата сите на глас се расплакале по мене, ох, да не веруваш... Слушам ме викаат, ме гушкаат, сполај му на бога, велама, сполај му на бога и срцево целото ми распукнува од некаква неизмерна среќа... Сполај на бога, ги гледам децата сите здрави и живи, значи имало малку правда на овој свет. Ги љубам јас децата и умов ме трга што е и како е со Арна... Ах, стопанка и живот, некако будалски ме удри умов, се исполни лошиот збор, останав без женица, си помислив и нешто како да ме пресече по лажичката. Силно ги држам дечињата до мене, не ги пуштам од раце, а на господата му се молам, кутрицата моја, жената Арна Давидоска Размеска, да ја има во своја рака... Веќе немав никаква надеж дека ќе ја видам на овој свет, а кога нејзиниот глас од куќата го слушам, ме довикнува, брате мој, сполај му на бога, тоа не е сон, тоа е Арна, тоа е самата Арна Давидоска, жената моја, - позастана, замижа и, насмевнувајќи се, рече: - тоа другар Тацко, знаеш како е за човека... Ех, тоа со зборови не се искажува, тоа е овде, во срцево внатре...

— Кириле Давидоски, златен човеку мој, - го слушам јас нејзиниот глас, - Кириле, револуцијо моја, - надава таа избекумено и ме вика.

И стопати тој миг му благодарив јас на севишниот бог за среќата, за тоа што ми го исчува семејството мое... Ама таму во куќата што да видам... Жив труп во постела, ниту може да стане, ниту рака да ми подаде. Замрзнав, двај говорам, прашувам, - што станало со тебе Арна Размеска, што се случило пустината, каде си и што си, така прашувам јас како нетука, брате мој. Ама што, пак си мислам со некоја среќа во срцево, пак имало господ, доста е и толку, барем се видовме, барем ќе сме заедно.

— Стигна ли Кириле Давидоски, - прашува Арна Размеска и со солзи ми се смее пустината како што ѝ беше по нејзината моминска лика.

— Стигнав, Арна Размеска, - реков, - победивме, веќе победивме сосема...

— Господе, стигна, - повтори таа и како некое малечко дете липа на глас, не верува жената, мисли тоа е некое сениште.

— А ти жива си, - пак прашам јас сосема будалски. А таа вели: - Па, жива сум, Кириле Давидоски, подобро да не сум, едно бомбиште на жетва ме однесе, сполај му на бога, ете, останав жива, - така вели, господ да ѝ прости. — Ако, ако, - ја

утешувам јас, сега сè ќе биде добро, сега сме слободни, сега ќе можеме да живееме, ќе ни биде добар животецов...

И живеевме ние навистина така некое време. Се лажевме секој ден. Ама ова, брате мој, не е ден, не е два, туку живот. Гледам пропаѓа куката моја, сè оди надолу, тоне домот мој, се пусти... Дечињата едно се удрило, друго се скршило, третото од треска изгорува, никогаш најадени како што треба, никогаш променети како што личи. Гледам, ќе си ги изгубам дечињата, уште малку, мислам, па како пилчиња ќе ми исцркаат. Од тоа, брате, крвта ми остина во жиливе, изгубив и живот и срце ќе ми препукне, каде да се појде, каде лек да се најде од оваа неволја. Е тогаш, кога не можев веќе, другар секретаре, се свртев јас кон господ еден, нему брате, како тебе сега, по цели денови и по цели ноќи му ја кажувам несреќата моја. Ги викав јас добрите светци да ме поучат, да ми помогнат ако ги има, ако се добротвори, ако имаат срце... Но никој, никој жив не се јавува... Така една ноќ, така две ноќи, така три ноќи, така една година, така две години, така три години, никако да се смисли, од никаде спас...

Понекогаш во ноќите, скраја да е, лежам така, а сум буден, сениште некое ме нагазува и со глас како на човек зборува. Гледам, ѓаволот е, поштук фатил, со рокчиња и опашка потскокнува околу постелата моја. Очите му светкаат како живи јагленчиња, и уште се кикоти хи-хи-хи и сеедно со некој чуден глас зборува – ти, Кириле Давидоски, вели, си добар човек, ама многу намачен... Убаво зборува пустото ѓаволче и така со речта ми го отвора срцево. – Многу си изнамачен во животот, Кириле Давидоски, со некаков тажен глас ми зборува ѓаволчето. – Вистина е, му одговарам јас и не гледам веќе дали тоа е ѓавол или враг. Само душава да ми се истуши. – Вистина е, велама, многу сум намачен. Не знам што толку грев сум сторил во животот. Што ќе беше таков живот проклетија! ... А тоа пак ми одговара: - Моите браќа сакаат да ти помогнат, Кириле Давидоски, тие ќе те спасат, ќе те избават од маките... Ме испратија мене за да те поучам, вели ѓаволчето, потоа ми дава едно црно јаже и вели: врзувај ја Арна Размеска околу вратот и ми покажува на највисоката греда... Не, тогаш јас онака однесен во сонот се будам, не можам да ја врзувам, се будам и така целиот во бладање станувам, го фрлам јажето од раце. Потоа страв ме фаќа да легнам, да не заспијам, да не дојде пак тоа пусто ѓаволче. По цели ноќи останувам буден и сам со триста мисли. А и Арна Размеска сосема го изгуби сонот. Среди ноќ туку ќе ме праша:

– Тешко ли ти е, Кириле Давидоски, - го слушам нејзиниот глас, - многу ли ти е тешко, - прашува жената.

– Ах не, - велама јас, - не ми е тешко, Арна Размеска, тоа од борбите не можам да се смирам, срцево ми е во бран, сè нешто ми се причинува...

– Знама, - вели таа кутрицата, - знама Кириле Давидоски, зошто ти е срцето во бран... ти измислуваш...

– Не зборувај така, - ја прекорувам, но таа брате не престанува, сеедно само тоа и само тоа.

– Знама јас, Кириле Давидоски, тешко е без жена, а уште потешко ваква... Побарај си некое здраво женче како за тебе, човеку мој, мене не гледај ме ти, господ нека ме суди ако проговорам лош збор, - вели таа, моли. – Не може веќе вака, цела куќа ќе си ја запустиме. Побарај си ја среќата, Кириле Давидоски, треба да се живее, пустината.

Извадок од романот

„СРЕБРЕНИТЕ СНЕГОВИ“

РАСКАЗ ЗА ДЕВОЈЧЕТО ОД РИДОТ

Такви бури имало често во нашата долина. Доаѓале и минувале, бевме навикнати, тоа го знаевме. И не се памети толку долго друго време што вика на работа и животот полека и мирно си тече како некоја голема река. Најповеќе се памети она што е сврзано со луѓето, со животот.

Сега ќе морам за сè да раскажам, од самиот почеток: да се разбудат многу стари, поминати времиња. Во такви страшни часови сè оживува. Во Скутаско луѓето беа поделени на оние што живееја во градините и други што беа на самото ритче, веднаш над долината, на ритчето Света Петка. Некогаш тоа бил еден крај, едно место. Некогаш луѓето од Света Петка биле едно, им припаѓале на долината на Скутаско, но сè до оној час кога се закарале, кога се поделиле се спомнуваше како било, како почнала омразата меѓу луѓето. Но се прикажуваше дека тоа биле двајца браќа, родени од еден татко и една мајка. Се закарале, се закарале за меѓи ли, за што? Помладиот ископал од меѓата на постариот брат, му украде неколку мотики земја. Моја е, рекол постариот, да ја вратиш! Тогаш младиот не истрпил, му рекол: „За вразите, бре, брату!“ Оти пак постариот брат бил без своја челада, изгорен човек. Ова бил зборов! Од тоа после се запалила целата долина. Чул таткото што му рекол помалиот на постариот брат. Истиот час му рекол:

— Ајде да си ги земеш децата и жената и да си одиш, немаш место повеќе во моја куќа! Ти не си имал душа! Од овој ден те правам за отсин.

Помладиот како што бил, гол, бос, си ги зел децата и слегол долу, се тргнал. Постариот брат зел присвојче, едно сираче што дошло од Албанија и затоа пак нив ги викаат Арнаудовци. Од тоа „Арнаутчето“ се насторице горе, на ритчето. Ете така, со години, со векови потоа се пренесувала омразата. Немаше ден едните на другите да не им направат некое зло, несреќа.

Еднаш тие од ритчето, копилите, сакале сосема да ја збришат долината. На тој начин да се спасат, да живеат мирно во долината. Зашто додека гледаат зелено во долината, не ќе можат раат да умрат, коските и во гробот ќе им останат цели, не ќе се стопат. Во најголема тајна на овој дел од долината што им припаѓаше на ридјаните, а каде што минуваа брзи и силни води, а особено во пролетно време кога се топат снеговите, итрите ридјани преку зимата направиле голема брана, изградиле со сид, ја собрале целата вода. Пролетта кога почнале веќе првите луѓи, дождовите, еден ден решиле да ја пуштат браната и тоа ноќно време, кон зори, во муграта, во најдлабокиот сон. Страшна била таа ноќ, велам, страшна: носела сè - куќи, воденици, дрвја, стока, луѓе. Во прво време мислеле оти тоа е потопот, крај.

Луѓето пак од ритчето излегле кон сонцето изгревање, убав ден, така, пролетно време, за да си гледаат сеир. Ќе остане ли нешто од долината? Можеби една куќа! Една колку да се паметува, велеле ридјаните.

Од тоа време Скутаско доби ново лице, еден голем дол го пресече на две. Ако сакаше човек да помине од едниот до другиот крај, требаше најпрво да слезе длабоко во долот, па потоа низ големата стрмнина да излезе на другиот крај. Се разбира, потоа оние што живееја на ридот веќе не смееја да минуваат ниту низ најдалечниот пат во долината. Мораа да одат низ планините, низ врвовите, да се префрлаат како диви кози низ најлоши патчиња за да излезат од долината. Стриковците како за лов ги полнеа чивтињата штом ќе видеа некој

ридјанин да наслегува кон долината. Веднаш скокнуваа, се вооружуваа, ги земаа загарите, коњите и брзо јурнуваа на тоа место. Ридјанин жив да не помине низ долината, тоа беше клетвата, аманетот. Оставена беше при ужасен час, од дедо-прадедо, за синови, за внуци, за правнуци, дури и за оние што не беа родени и за тие што допрва ќе се родат, ако се родат. За век, вела м, к л е т в а!

Никој не знаеше колку крв истекла за сите тие неброени години. Секоја генерација, генерација, на нашите дедовци, генерација на нашите прадедовци, генерација на нашите татковци, генерација на постари браќа и братучеди, сите од ред во оваа вековна расправија имаа своја историја и секоја генерација се перчеше со тоа колку зло, колку несреќа им сторила на ридјаните.

Постарите секогаш ги покаруваа помладите, им велеа:

– Вие, вие ништо не сте сториле! – врескаа старчиштата. – Што, сте убиле, бре, двајца! Само двајца, - сте ги нашле заспани, ништо! Ами да знаете ние што им имаме правено! Ами кожинката им ја имаме дерено, бре, пилиња! Што имаше еден Трифун Соркоски, прав сор, кога ќе им влезеше дома, дома! И ќе почне мало-големо со ред, жние! Тоа ти беше маж, ајде кажете ми еден таков маж во денешно време! Утре! Ги нема оние силни мажи, тие години, оној златен берикет.

Колку во тоа и да се претеруваше, да имаше фалбаџиство, се знаеше: многу работи беа и вистинити. Ете, нашата генерација, вела м, уште никој од нашата генерација не можеше да се пофали со едно вакво „херојство“. Но тоа не значеше дека сè беше заборавено меѓу нас и ридјаните, никако! О, како го чекавме тој час, тој час, на отплата, на страшна одмазда. Кога било, било, се знаеше, ќе падне крв. Ќе им покажеме чии сме, ќе нè запаметат како што ги паметат нашите постари. Ете ја таа бура што се паметува! Десетина, можеби петнаесет дена беа изминати од смртта на Етриевата мајка. Најпосле, како да дојде и тој толку очекуван час за нас најмладите скутанци. Малиот Брак, со кого седевме во иста клупа, крај прозорецот, уште кон средината на првиот час забележил како нешто се „црнее“ на ритчето, како слегува кон долината. За одморот веќе не можеше да истрпи, им го соопшти на сите деца.

– Што можело да биде, да не бил волк, некое животно!

– Не, рече Брак, беше исправено!

И тоа беше доволно да заборавиме на сè и како земени да потрчаме кон ритчето Света Петка. Ген како камен останала среде празната училница. Стрико Мартин ѝ раскажал за сета историја. Ѐ рекол:

– Крвта не е вода, Ген! – рекол не без гордост, со нескриена среќа во гласот.

Тогаш Ген без збор истрча од училницата. Со сета сила како да не беше тој голем и тежок снег потрча исто така кон ритчето.

На сиот глас, колку можеше силно да вика, како сега да ја, слушам:

– Брак!

– Етриеви деца!

– Клименте!

– Штируче!

Ген бараше да се вратиме назад во училиштето.

– Ако сега се вратиме – рече Брак – треба да не живееме, ќе треба да се иселиме од куќите!

– Јас не се враќам! – рече некое дете.

– И јас!

– И јас – потврди трето и толку требаше!

– Брааак! – попусто се кинеше Ген.

По Ген беа тргнати и разлутените стриковци. Незадоволни од постапката на Ген, велеа:

– Училиште, училиште главата ни ја изеде! Ете ти училиште, копај си очите!

– Така! Ова не е нејзина работа? Таа нема право да ги задржува децата!

– Кога ќе ги роди!

Нагоре низ ридот црнееше, како да станала целата долина. Одамна не беше се случило, одамна се чекаше на овој проклет час!

– Напред, јунаци!

Нè храбреа стриковците, и тоа беше доволно за секакво безумство.

Кога стигнавме на местото и кога погледнавме во тоа што се „црнееше“, претрпнавме од страв, останавме вџашени. Тоа сè уште за нас беше нешто непознато, страшно.

Едно девојченце, можеби од петнаесеттина години, на кое му беше раздрано фустанчето, речиси голо лежеше на снегот. Лицето ѝ беше кон небото, се чинеше како да гледа во него. Разголени слаби ножиња, многу долги, така мирно испружени на снегот, навистина ококорени очи што гледаа!? Иако паѓаше снег, тие гледаа и од тоа не знаевме дали е жива или мртва. Во едното раче сè уште стегаше (како да стегаше) мало ленено кошулче, со нишан, сигурно по бајачка тргнала во долината – кошулче од болното братче.

Кога дојде Ген, ние сите се свртивме на друга страна. Но таа како да знаеше што треба да стори, дојде од еден до друг и почна да нè бере околу себе, да нè зема, да нè прегрнува, да нè гушка, со малите раце. Се беревме како и самите насетувајќи колку е тоа гнасно, ужасно, срамотно за човечкиот род.

Дојдоа и стриковците. Кога видоа, и тие замолчија. Брзо, веднаш. Уште можеа да се чујат гласовите на оние што доаѓаа оздола, што нè виделе. Но и тие кога ќе стигнеа горе, веднаш замолчуваа.

– За срамота, рече некој од стриковците. – Било сè, ама ова не! Гнасотилак!

– Јаз'к!

Плукна.

– Убиј го куче, што го повредуваш! – рече стрико Богдан.

На другата страна, лизгајќи се надолу по ритчето, можеше да се види курсистот Кузман Аритоноски. Тој како изгладнет, ранет волк се влечкаше по снегот. Одеше, и туку ќе се сврти нагоре. Ген со рака покажа кон него. Погледите на сите луѓе сега се свртија кон Кузмана Аритоноски. Наеднаш тој како да се најде во стапица. Иако никој ништо не му рече, тој почна самиот да врескоти, почна да се враќа, почна да ѝ вика на Ген. Рече:

– Што, што сакаш ти! Што имаш ти да се мешаш во сè, кучко. А ти со бомба, ха-ха-ха!

Беше пијан, црн, страшен.

– Ќе ти покажам јас тебе, ќе го запаметиш Кузман Аритоноски! – се закануваше, валкајќи се по снегот надолу, врескајќи, кикотејќи се страшно.

Никој веќе не го слушаше неговиот пијан, избезумен глас. Дури и стриковците сега го оставија сам, и тоа кај него предизвикуваше уште поголем бес. А и самата Ген повеќе како да не беше тука! Се чинеше, гледа некаде далеку, далеку кон тие вршиња, кон тој мраз! Си помислив. Во тој голем и тежок мраз што, чиниш, никогаш не ќе се крене од земјата.

Страв! Тој голем страв, пријателе.

Помалку ѝознајќи зборови:

ОТСИН - отуѓен син

Горан Стефановски

Извадок од драмата

„ДИВО МЕСО“

(Куката на Андреевиќ Димитрија го делка своето дрво, Ацо и Андреја разговараат, Марија гледа во карти, Вера пее, Симон спие).

АЦО: И додека беше Германецот таму, сè на „вије“ со мене. После ја смени песната.

АНДРЕЈА: Нешто се случува со него.

АЦО: Нешто се случува со сите нас: ама тој ја претера.

АНДРЕЈА: Ќе зборувам јас со него.

АЦО: Лесно за разговарање. Што правам без камион?

АНДРЕЈА: И онака одиме во штрајк. За после ќе се снајдеме некако.

АЦО: Од готово правиме вересија. Е Стево, Стево:

(Влегува Стево.)

СТЕВО: Доаѓа господин Клаус. Веро, мамо, зачистете малку. Ацо, тука си. Симоне, разбуди се братко. Отиде да купи цвеќе, ќе дојде на ракија. Извадете од ланската ракија. (Ацо излегува). Ацо, каде бе? Направете и нешто за мезе. Салата. Има сирење?

СИМОН: Кој рече доаѓа?

СТЕВО: Господин Клаус, на ракија!

СИМОН: Па зошто морам јас да бидам буден за тој да пие ракија?

ДИМИТРИЈА: И кој го покани него на ракија?

СТЕВО: Јас! Имаш нешто против?

ДИМИТРИЈА: Немам многу против, ама немам ни многу за.

МАРИЈА: Кој доаѓа?

СТЕВО: Ти кажав, мамо, кој доаѓа, господин Клаус доаѓа.

МАРИЈА: Зошто од цел свет токму кај нас доаѓа?

СТЕВО: Смени ја шамијата жити бога, стави нова. (Марија оди.)

АНДРЕЈА: Што треба јас да облечам?

СТЕВО: Остави ме Андреја, жити мајка.

АНДРЕЈА: Што не го остави ти Ацо.

СТЕВО: После ќе ти објаснам.

АНДРЕЈА: Сè ми е јасно.

СТЕВО: Ништо не ти е јасно.

АНДРЕЈА: Не знам кому ништо не му е јасно.

СТЕВО: Стани бре, Симоне, оди замиј се.

СИМОН: Што не го однесеш ти тој Шваба во некоја фамилија која повеќе ти се допаѓа.

МАРИЈА: (Со нова шамија) Добра е оваа?

СТЕВО: Добра е. Вера, извади и слатко.

СИМОН: Ти на жена ти слатко.

ВЕРА: Пушти сега, Симоне.

СИМОН: Пушти сега, пушти после, отиде животот.

ДИМИТРИЈА: Да не сака тој и на ручек да седи? Немам јас ништо против. Нека седи и на вечера. И утре сабајле на појадок.

(Стево се гледа на огледало. Се чешла. Седнува. Гледа во часовникот. Тишина. Пауза. Сите чекаат.)

МАРИЈА: Кого чекаме?

ДИМИТРИЈА: Ѓаволот треба да го бркаме, а не да го чекаме. Иш, иш!!!

(Пауза. Тишина. Чекаат.)

ДИМИТРИЈА: Чекајте го вие свети Харалампие ако сакате.

(Поаѓа со количката кон вратата. Во тој момент тропане на вратата. Димитрија се враќа. Стево скока и отвора.)

СТЕВО: Повелете, господине Клаус. Повелете. Ова е мајка ми Марија.

КЛАУС: Чест ми е, госпоѓо Андреевиќ. (И подава цвеќе. Марија збунето го зема.)

СТЕВО: Татко ми Димитрија. (Клаус климнува со глава.)
Брат ми Симон. (Исто. Симон климнува со глава.)
Брат ми Андреја. (Исто.) Снаа ми Вера. (Исто.)
Повелете седнете.

КЛАУС: Благодарам. (Седнува.) Господин Стево веќе неколку дена љубезно ме кани да ја посетам вашата фамилија, а ете, дури сега најдов малку слободно време. Значи, ова е вашата куќа. (Гледа наоколу.) Убаво: Со што се бавите вие, господине Андреевиќ?

ДИМИТРИЈА: Молам? Правам свирче.

СТЕВО: Татко ми беше познат сидар. Постариот брат е келнер, а помладиот трговски помошник.

КЛАУС: (На Андреја) Каде?

АНДРЕЈА: Во колонијално-деликатесната продавница „Јефтиноќа“.

КЛАУС: Кај Ристикева палата? Ми се чини дека еднаш, ве видов таму.

(Вера служи ракија и салатата.) Ова е таа славна ракија. (Зема чашка.) Вие не пиете, господине Андреевиќ?

ДИМИТРИЈА: Не. Ручав. Јас рано јадам.

КЛАУС: Вие?

АНДРЕЈА: Не пијам.

КЛАУС: (На Симон) Вие ќе се напиете?

СИМОН: Ај нека влезе свињче у џамија. (Зема чашка.)

СТЕВО: На здравје, господине Клаус. Добро ни дојдовте и за многу години.

КЛАУС: На здравје. (Пије.) Навистина е добра. Каде е вашата госпоѓа мајка? (Стево станува да ја побара Марија. Марија стои во кујната, со цвеќето во раце и се тресе.)

СТЕВО: Што е мамо? Што ти е?

МАРИЈА: Диво месо.

СТЕВО: Какво диво месо? Ајде таму имаме гостин. (Стево се враќа кај Клаус.) Земете и мезе. Послужете се. Да не сакате слатко? Има одлично слатко од дуњи.

КЛАУС: Не, благодарам. Ова е доволно.

СТЕВО: Што уште да ви дадеме?

СИМОН: Уште да заиграме и да запееме.

КЛАУС: Да, забележав дека тука луѓето навистина прекрасно пеат и играат.

СИМОН: Добро сте забележале. И сите мислат дека само тоа го знаеме.

СТЕВО: Мајка ми пее прекрасно.

КЛАУС: Би било одлично кога би сакала да запее.

СТЕВО: Мамо! Мамо, дојди да запееш нешто за господин Клаус.

МАРИЈА: (Излегува како во транс. Пее.)

Да сум бистра вода, мори мамо
да сум бистра вода, мамо, мори мамице
јас знам кај да течам.

(Пауза.) Диво месо. (Се враќа назад во кујната. Пауза.)

КЛАУС: Диво месо?

СТЕВО: Не замерувајте. Мајка ми е уморна.

КЛАУС: Што значи диво месо?

СТЕВО: Тоа е бабина деветина. Празно верување дека ако некому му влезе влакно во грлото, околу коренот на влакното ќе се створи месо кое не е човечко и кое ќе расте и нарасне толкаво да го угуши човекот.

КЛАУС: Интересно. (Андреја пие чаша ракија на искап.)

Вие рековте не пиете?

АНДРЕЈА: Реков.

(Пауза. Димитрија делкајќи го своето дрво го сече прстот. Пцуе под мустаќ. Ја цица крвта.)

КЛАУС: Се исековте.

ДИМИТРИЈА: Да. (Голта ракија од шишето. Плука на прстот.)

КЛАУС: Забележувам дека јазикот кој го зборувате не е чист српски.

АНДРЕЈА: Ние живееме во Вардарска Бановина. Зборуваме Вардарско-бановски.

КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Круме Кепески: Македонска граматика за средно образование,
„Просветно дело“ – Скопје

Блаже Конески: Граматика на македонскиот јазик, „Култура“ – Скопје

Стојка Бојковска, Лилјана Минова-Ѓуркова, Димитар Пандев, Живко Цветковски:
Македонски јазик за средно образование - „Просветно дело“ – Скопје, 1997.

Б. Видоевски, Т. Димитровски, К. Конески, К. Тошев, Р. Угринова – Скаловска:
Правопис на македонскиот јазик, „Просветно дело“ – Скопје, 1994

Д-р Илија Мамузиќ: Огледи из наставе матерњег језика, „Педагошко друштво“,
– Београд, 1951

Р. Пољанец: Говорне и писмене вежбе, Загреб, 1951

Петар Т. Бошковски, Слободан Минковиќ, Георги Старделов:
Македонскиот роман, „Култура“ – Скопје, 1972

Цане Здравковски: Романот во наставата, „Просветно дело“ – Скопје, 1994

Цане Здравковски: Драмата во наставата, „Просветно дело“ – Скопје, 1994

Друштво на писателите на Македонија: Македонски писатели – Скопје, 2004

Видое Подгорец: Сопатници на детството, „Просветен работник“, Скопје, 1982

Станиша Величковиќ: Огледи из наставе матерњег језика, „Просветни преглед“ –
Београд, 1982

Димитар Митрев: Огледи и критики, „Наша книга“ Скопје – 1970

Љубен Андреев „Литературна разработка“ Скопје - 1993

СОДРЖИНА

Вовед

ЈАЗИК

МОРФОЛОГИЈА

Прости глаголски форми.....	07
Заповеден начин.....	07
Сложени глаголски форми.....	09
Минато неопределено свршено и несвршено време.....	09
Идно време.....	10
Можен начин.....	11
Глаголски конструкции со сум и има.....	13

СИНТАКСА

Зависно-сложени реченици.....	14
Зависни односни реченици.....	14
Зависни последични реченици.....	17
Зависни уловни реченици.....	19
Зависни допусни реченици.....	21
Зависни исказни реченици.....	23
Директен и индиректен говор.....	26

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ФРАЗЕОЛОГИЈА

Поим на зборот.....	29
Основни типови лексички значења на зборовите.....	29
Лексиката според процесот на обновување.....	30
Лексиката според потеклото на зборовите.....	33
Лексиката според формата и според сферата на употреба.....	36
Фразеологија.....	38
Класификација на фразеологијата.....	40

ЛИТЕРАТУРА

Македонската литература за деца.....	43
Поим, појава, особености и претставници на литературните родови за деца.....	43
Лирика.....	44
Особености на лириката.....	44

Волшепството на детската песна.....	45
Епика.....	47
Македонскиот роман.....	49
Драма.....	51
Македонската драмска литература.....	53
Основоположници на литературата за деца.....	55
Ванчо Николески.....	55
Славко Јаневски.....	57
Васил Куноски.....	58
Македонската наука за литературата.....	61
Теорија на литературата.....	61
Литературна критика.....	61
Историја на литературата.....	61
Развиток на современата македонска литература.....	63
Преглед на жанровите.....	63
Петре М. Андреевски.....	66
Кон романот „Пиреј”.....	66
„Небеска Тимјановна”.....	68
Кон романот “Полседните селани”.....	69
Ташко Георгиевски.....	70
Кон романот „Црно семе”.....	70
Живко Чинго.....	74
Кратка содржина на романот „Голема вода”.....	75
„Сребрените снегови”.....	75
Горан Стефановски.....	77
извадок од драмата”Хај - фај”.....	79
„Хај Фај”.....	81
КОМУНИКАЦИЈА	
Писмена и говорна комуникација.....	85
Форми на лична и деловна комуникација.....	85
Реклама и рекламирање.....	86
Опишување.....	86
Известување.....	88
Потврда.....	88
Телеграма.....	89
Приговор.....	89
Жалба.....	90
Барање.....	90
Дискусија.....	90
ИЗБОР ТЕКСТОВИ	
Ванчо Николески:.....	93
Моето село.....	93
Родната куќа.....	93
извадок од Волшебното самарче.....	94

Славко Јаневски:.....	96
Татковина.....	96
Песна за лебот и за водата.....	97
Бунтот на чадорите.....	98
Волшебната виолина.....	99
Врз опусот на Славко Јаневски (Димитар Митрев).....	100
Васил Куноски:.....	101
Дајте ни.....	101
Писмо.....	101
Мали амбасадори.....	102
Зар не е.....	102
Топлина.....	103
Петре М. Андреевски:.....	104
Извадок од романот „Пиреј”.....	104
Извадок од романот „Небеска Тимјанова”.....	108
Извадок од романот “Последните селани”.....	109
Ташко Георгиевски:.....	111
Извадок од романот „Црно семе”.....	111
Живко Чинго.....	113
Големата вода (извадок).....	113
Извадок од романот „Пасквелија”.....	115
Извадок од романот „Сребрените снегови”.....	117
Горан Стефановски.....	120
Извадок од драмата „Диво месо”.....	120